T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

ÖZENÇ BACAKSIZ
1098212109

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. MURAT YORULMAZ

EDİRNE 2017

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZENÇ BACAKSIZ tarafından hazırlanan **KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ** konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca 06/04/2017 Perşembe günü saat 10:00'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *..Kabul Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**
Yrd. Doç. Dr. Murat YORULMAZ (Danışman)	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAMİL	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Serdar YILMAZ	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10144642
Yazar Adı / Soyadı	ÖZENÇ BACAKSIZ
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 40270582042
Telefon	5416081933
E-Posta	bacaksiz20@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Kuruluşundan Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü
Tezin Tercümesi	Shanghai Cooperation Organization: Since its establishment to the present day
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2017
Sayfa	180
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. MURAT YORULMAZ 18196893016
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin,Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 07.04.2020 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

07.04.2017

İmza:.....

Tezin Adı **:** Kuruluşundan Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü
Hazırlayan **:** Özenç BACAKSIZ

ÖZET

Sınır güvenliğini sağlamak amacıyla Çin, Rusya Federasyonu (RF), Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Çin'in Şanghay şehrinde bir araya gelerek 1996 yılında bir antlaşma imzalamışlar ve böylece "Şanghay Beşlisi" adında bir grup oluşmuştur. 1996 yılından 2001 yılına kadar bir oluşum olan "Şanghay Beşlisi" her yıl düzenli olarak devlet başkanları seviyesinde toplantılar yapmış ve neticesinde önemli kararlar almıştır. 2001 yılında Özbekistan'ın da katılımıyla örgüt statüsüne geçen "Şanghay Beşlisi", altı üyeden oluşan Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) dönüşmüştür. 2001 yılında 2016 yılı dâhil devlet başkanları seviyesinde toplantılar yapmaya devam ederek uluslararası kamuoyunun da dikkatini çeken önemli kararlar almış, antlaşmalar imzalamış ve basın açıklamalarında bulunmuştur.

Çalışma ŞİÖ'nün yapısını ve kuruluşundan günümüze kadar geçen süreci siyasi, ekonomik, askeri, kültürel yönden analiz ederek açıklamaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde "Şanghay Beşlisi"nden ŞİÖ'ye giden süreç kapsamında örgütün yapısı, organları ve 1996 yılından 2001 yılına kadar ki devlet başkanları seviyesinde almış oldukları kararlara yer verilmektedir. İkinci bölümde ŞİÖ'nün gelişim süreci analiz edilmektedir. Üçüncü bölümde ise ŞİÖ'nün bugünü ve geleceği üzerine yapısal bir değerlendirme yapılarak üye devletlerin ŞİÖ'den beklentileri, güvenlik topluluğu olarak ŞİÖ ve ŞİÖ ile Türkiye arasındaki ilişkiler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ŞİÖ, SCO, Şanghay Beşlisi, RF, Rusya, Çin, SCO Summit, ŞİÖ Zirve Kararları.

Name of Thesis: Shanghai Cooperation Organization: Since its establishment to the present day

Prepared by : Özenç BACAKSIZ

ABSTRACT

In order to ensure military trust in border Regions, Kazakhstan, the People's Republic of China, Kyrgyzstan, Russian Federation and Tajikistan have signed a treaty in China's city of Shanghai and thus a group called "Shanghai Five" was created in 1996. The "Shanghai Five", a group from 1996 to 2001, held annual summits at the level of heads of state and made important decisions. In 2001, the "Shanghai Five" took the status of the organization with the participation of Uzbekistan and it has been transformed into the "Shanghai Cooperation Organization" consisting of six members. From 2001 to 2016, "Shanghai Cooperation Organization" continued to hold meetings at the level of heads of state, taking important decisions that attracted international public attention, signed treaties and made statements to the press.

This study explains the structure of the Shanghai Cooperation Organization and the process of its establishment until the present day by analysing political, economic, military and cultural aspects.

The study has formed by three main chapters. The first chapter comprises the progress of transformation of "Shanghai Five" into Shanghai Cooperation Organization, the structure of cooperation, its bodies and the decisions they made at the level of heads of state between 1996 and 2001. In the second chapter, Shanghai Cooperation Organization's progress of development has been analysed. In the third chapter, an extensive structuralist evaluation is made over Shanghai Cooperation Organization's today and future. Also, Shanghai Cooperation Organization's role as

a security organization, expectations of member countries, and Shanghai Cooperation Organization's relation with Turkey have been emphasized.

Key Words: Shanghai Five, Shanghai Cooperation Organization, RF, Russia, China, SCO Summit.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada ŞİÖ'nün kuruluş amacı, yapısı, 1996 – 2001 yıllarını kapsayan "Şanghay Beşlisi" döneminde ve 2001 – 2016 yıllarını kapsayan ŞİÖ döneminde alınan zirve kararları askeri, siyasi, ekonomik, kültürel yönlerden analiz edilmektedir. Ayrıca ŞİÖ'ye üye devletlerin ŞİÖ'den beklentilerine ve ŞİÖ ile Türkiye ilişkilerine yer verilmektedir.

Orta Asya havzasının petrol ve doğal gaz bakımından zengin rezervlere sahip olması, iki büyük güç olan Çin ve RF'ye komşu olması ve SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri'nde yaşanan etnik ve sınır sorunlarından kaynaklı siyasi boşluk bölgede Çin, RF ve ABD arasında güç mücadelelerinin yaşanmasına sebep olmuştur. Buna ilaveten ABD'nin Orta Asya'da artan hegemonyası ile bölgede artan "radikal islam"ın bölge devletlerinin güvenliğine tehdit oluşturması bölgesel bütünleşmeyi gerektirmiştir. Bu bağlamda 26 Nisan 1996 yılında sınır sorunlarını çözmek amacıyla Çin, RF, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan Çin'in Şanghay şehrinde bir araya gelerek "Şanghay Beşlisi"ni oluşturmuşlardır. Çalışma, bu birlikteliğin kuruluşundan günümüze kadar yaşanan sürecini incelemektedir.

Tez çalışmam süresince akademik alanda bana yol gösteren ve yardım eden saygıdeğer hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Murat YORULMAZ'a teşekkürlerimi sunarım. Yine, değerli öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAMİL ve Yrd. Doç. Dr. Serdar YILMAZ'a sağladıkları akademik özgüven ve yardım için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖN SÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
PROBLEM ..... **viii**
AMAÇ ..... **ix**
ÖNEM ..... **ix**
SINIRLAMALAR ..... **x**
TANIMLAR ..... **x**
KISALTMALAR ..... **xi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
BÖLGESEL REJİMDEN BÖLGESEL ÖRGÜTE: ŞANGHAY BEŞLİSİ'NDEN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NE GİDEN SÜREÇ

1.1. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluş Amacı ve İlkeleri 7
1.2. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kurumsal Yapısı 10
1.2.1. Devlet Başkanları Konseyi 12
1.2.2. Hükümet Başkanları Konseyi 12
1.2.3. Dışişleri Bakanları Konseyi 12
1.2.4. Devlet Bakanları ve/veya Kurum Başkanları Konseyi 13
1.2.5. Ulusal Temsilciler Konseyi 13
1.2.6. Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (RATC) 14
1.2.7. Sekretarya 14
1.2.8. Örgütün Bütçesi 15
1.2.9. Üyelik Kabulü ve Üyelikten Çıkarılma 16

1.2.10 Diğer Devletlerle ve Uluslararası Organizasyonlarla İlişkiler..... 17
1.2.11. Yasal Haklar 17
1.2.12. Karar Alma Mekanizması ve İşleyişi 18
1.3. Örgüt İçerisinde Güvenlik, Ekonomi, İnsani ve Kültürel Değerler Açısından İşbirliği Mekanizması ve İşleyişi 19
1.3.1. Güvenlik Alanında İşbirliği 19
1.3.2. Ekonomi Alanında İşbirliği 23
1.3.2.1. ŞİÖ İş Konseyi 25
1.3.2.2. ŞİÖ Interbank Konsorsiyumu (IBK)..... 26
1.3.2.3. ŞİÖ Enerji Kulübü (ŞİÖ EK)..... 27
1.3.3. İnsani ve Kültürel Değerler Açısından İşbirliği..... 27
1.3.3.1. ŞİÖ Forum 30
1.4. Şanghay Beşlisi Zirveleri 30
1.4.1. Şanghay Zirvesi (26 Nisan 1996) 31
1.4.2. Moskova Zirvesi (24 Nisan 1997) 33
1.4.3. Almatı Zirvesi (03 Temmuz 1998) 35
1.4.4. Bişkek Zirvesi (25 Ağustos 1999) 38
1.4.5. Duşanbe Zirvesi (05 Temmuz 2000) 41

İKİNCİ BÖLÜM
ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN GELİŞİM SÜRECİ

2.1. Şanghay İşbirliği Örgütü Zirveleri ve Alınan Kararlar 44
2.1.1. Şanghay Liderler Zirvesi (14 Haziran 2001) 45
2.1.2. St. Petersburg Liderler Zirvesi (07 Haziran 2002)..... 47
2.1.3. Moskova Zirvesi (29 Mayıs 2003)..... 50
2.1.4. Taşkent Zirvesi (17 Haziran 2004) 52
2.1.5. Astana Zirvesi (05 Temmuz 2005) 54
2.1.6. Şanghay Zirvesi (15 Haziran 2006) 57
2.1.7. Bişkek Zirvesi (16 Ağustos 2007)..... 61
2.1.8. Duşanbe Zirvesi (28 Ağustos 2008)..... 66

2.1.9. Yekaterinburg Zirvesi (15 Haziran 2009) 71
2.1.10. Taşkent Zirvesi (10 Haziran 2010) 74
2.1.11. Astana Zirvesi (15 Haziran 2011) 79
2.1.12. Pekin Zirvesi (06 Haziran 2012) 82
2.1.13. Bişkek Zirvesi (13 Eylül 2013) 88
2.1.14. Duşanbe Zirvesi (12 Eylül 2014) 93
2.1.15. Ufa Zirvesi (10 Temmuz 2015) 97
2.1.16. Taşkent Zirvesi (24 Haziran 2016) 102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ ÜZERİNE YAPISAL BİR DEĞERLENDİRME

3.1. Üye Devletler Açısından Örgüte İlişkin Algı ve Beklentiler 104
3.1.1. Rusya Federasyonu 105
3.1.2. Çin Halk Cumhuriyeti 107
3.1.3. Kırgızistan 109
3.1.4. Kazakistan 111
3.1.5. Özbekistan 113
3.1.6. Tacikistan 116
3.2. Güvenlik Topluluğu Girişimi Olarak Şanghay İşbirliği Örgütü 118
3.3. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkileri 122
3.3.1. Türkiye'nin Olası Üyeliğinin ŞİÖ'ye Sağlayacağı Katkılar 128
3.3.2. Türkiye'nin Olası Üyeliğine İlişkin Engeller ve Zorluklar 131
3.3.3. ŞİÖ'nün Türkiye'ye Üye Olarak Doğuracağı Etkiler 136
3.4. Türkiye Açısından ŞİÖ ve AB Üyeliklerinin Karşılaştırılması 139

SONUÇ 146
KAYNAKÇA 149

PROBLEM

Orta Asya, uzun yıllar sahip olduğu jeopolitik konum ile zengin petrol ve doğal gaz rezervlerinden dolayı, bölgesel ve küresel aktörlerin hedefinde yer almıştır. SSCB'nin Moskova merkezli yönetimi nedeniyle devlet idaresinde tecrübe kazanamamış olan Orta Asya devletleri, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan etmişler sonra kendilerine model devletler aramışlardır. Dolayısıyla, bu modelleri temsil ettikleri iddiasında bulunan devletlerin de ilgisi Orta Asya'ya yönelmiştir. Bağımsızlık dönemiyle birlikte Orta Asya'da siyasi, ekonomik ve askeri nüfuz sahibi olabilecek aktörlerin sayısı hızla artmıştır. Böylece, bu sürecin sonucu olarak bölgede yeni sorunlar meydana çıkmıştır. Orta Asya'daki yeniden yapılanma sürecinde, ABD'nin bu bölgeye yönelik aktif politika geliştirmesinin ardından Rusya ve Çin'in katılımlarıyla bu coğrafyada üç devlet arasında önemli bir rekabet yaşanmaya başlamıştır.

RF ile Çin'in arasında Çarlık Rusya'sından beri var olan sınır sorunları ve Orta Asya'da artan ABD hegemonyası bu iki devletin birbirlerine yakınlaşmasını sağlamıştır. Diğer taraftan Çin'in Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile 3700 km uzunluğunda ortak sınıra sahip olması ve bölgede artan "radikal İslami" hareketlerin bölgenin istikrarını tehdit etmesi, Çin'in Uygur sorunu ve büyüyen ekonomisine pazar ve hammadde arayışı, Orta Asya'nın enerji bakımından zengin oluşu, bölge devletleri ile Çin'i siyasi, ekonomik ve askeri alanda işbirliğine yönlendirmiştir. Öncelikle sınır güvenliğini sağlamak adına Çin, RF, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Çin'in Şanghay şehrinde bir araya gelerek 2001 yılında örgüte dönüşecek bir oluşum olan "Şanghay Beşlisi"ni oluşturmuşlardır. Başlangıçta bölgesel sorunları çözmek amaçlı bir yapı olarak gözükse de özellikle 2001'den sonra Özbekistan'ın da dâhil olmasıyla oluşturulan ŞİÖ, uluslararası politikada ses getiren açıklamaları neticesinde zirvelerinin yerel ve yabancı basın tarafından takip edilmesini sağlamıştır.

Bu tezde Çin'in siyasi, ekonomik ve askeri politikalarını hayata geçirebilmesi ve meşrulaştırabilmesi, RF'nin Orta Asya'daki etkinliğini arttırmak ve her iki devletin de ABD'nin uluslararası konjonktürdeki hegemonyasını dengelemek için Şanghay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) bir araç olarak kullanmaya çalıştığı savunulmaktadır. Bu bağlamda tezde cevabı aranan ilk soru, RF'nin ŞİÖ ile Çin'i kontrol altında tutmaya mı çalıştığı yoksa RF'nin Çin'e yaklaşarak ABD'nin Orta Asya'daki nüfuz etkisini dengelemeye mi çalıştığı; ikinci soru, ŞİÖ'nün uluslararası kamuoyunu ilgilendiren çatışmalarda askeri müdahalede bulunup bulunmayacağı; üçüncü soru, ŞİÖ'nün batıya doğru genişleyip genişleyemeyeceğidir.

AMAÇ

1996 yılında bir oluşum olarak kurulan "Şanghay Beşlisi" 2001 yılında Özbekistan'ın da katılımıyla örgüte dönüşmüştür. Prof. Dr. Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk kitabında uluslararası örgüt kavramını şu şekilde açıklamaktadır: *"Uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren fakat devlet niteliği taşımayan her türlü birleşmedir. Uluslararası örgütlerin ne bir devlet ne de bir insan topluluğu üzerinde tam yetkisi vardır. Buyruk verme yetkisine sahip değillerdir. Üye devletlerin kesin bir irade açıklamaları ile uluslararası örgütler kurulur."*

Bu bağlamda çalışmanın amacı ŞİÖ'nün kurulmasını ve günümüze geliş sürecini, uluslararası politikadaki etkinliğini, bölgedeki varlığının ne ölçüde olduğunu, amaçlarını ne ölçüde gerçekleştirdiğini analiz etmektir.

ÖNEM

20. Yüzyılın sonlarında Çin, RF, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan arasında başlayan birliktelik 2001 yılına gelindiğinde Özbekistan'ın da katılımıyla uluslararası işbirliği örgütüne dönüşmüştür. Bölgesel politikaları ve uluslararası

politikada yapmış olduğu açıklamaların algılanması bakımından önem arz etmektedir. Bu önemi ile ŞİÖ'nün küresel politikadaki yaklaşımları amaçları doğrultusunda analiz edilmektedir.

SINIRLAMALAR

ŞİÖ'ye ilişkin gelişmeler kuruluşundan günümüze detaylı bir şekilde incelenecektir.

TANIMLAR

Araştırma sonucu ortaya çıkan ana temalar ve bulgular tespit edilirken gerekli tanımlar ve kavramlar, özellikle sosyal ve siyasal terimler ile açıklanacaktır.

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
ABM : Anti-Balistik Füze Antlaşmasını
AP : Avrupa Parlamentosu
BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu
BM : Birleşmiş Milletler
BMGK : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
FETÖ : Fethullahçı Terör Örgütü
HT : Orta Doğu kaynaklı Hizbi Tahrir
IBK : ŞİÖ Interbank Konsorsiyumu
KGAÖ : Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
NPT : Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması
ÖİH : Özbekistan İslami Hareketi
RATC : Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi
RF : Rusya Federasyonu
SSCB : Sovyetler Birliği
ŞİÖ : Şanghay İşbirliği Örgütü
Enerji Kulübü : EK
WHO : Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Mihail Gorbaçov'un 11 Mart 1985 tarihinde Sovyetler Birliği (SSCB) Komünist Partisi Genel Sekreteri olması ile uygulamaya koyduğu glasnost (açıklık, şeffaflık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) politikaları temel olarak siyasal ve ekonomik gelişimi hedeflemiş olsa da uygulamaya konulan bu politikalar SSCB'nin çöküşüne giden süreci daha da hızlandırmıştır.

Vladimir Lenin döneminden itibaren var olan milliyetler sorununa çözüm olması amacı ile Gorbaçov'un yeniden yapılanma politikası ile öne sürdüğü Egemen Devletler Birliği Antlaşması tasarısı, Egemen Sovyet Cumhuriyetler Birliği'ni oluşturma ve ekonomik birlikteliği sağlama amacını taşımıştır. Ancak bu tasarının Sovyetler Birliği'ndeki ayrılıkçılığı körüklemesi ve bu gelişmelerin orduyu rahatsız etmesi 19 Ağustos 1991 tarihinde darbenin gerçekleşmesine yol açmıştır.[1]

Darbenin sona ermesi ile Gorbaçov 22 Ağustos'ta Moskova'ya dönüş yapmış ve tekrar iktidarı geri almıştır. Ancak Rusya Federasyonu (RF) Lideri Boris Yeltsin'in darbenin başarısızlığa uğramasındaki rolü ile Sovyetler Birliği'nin kaderini eline alması, Gorbaçov'un 24 Ağustos 1991 tarihinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden istifa etmesine ve ardından Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti'nin aynı gün bütün faaliyetlerinin sona erdirildiğini ilan etmesine sebep olmuştur. Bu olaydan sonra Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamıştır. [2]

08 Aralık 1991 tarihinde on beş Sovyet Cumhuriyeti'nden üçünün lideri RF Başbakanı Yeltsin, Belarus Devlet Başkanı Stanislav Shushkevich ve Ukrayna başbakanı Leonid M. Kravchuk Sovyetler Birliği'nin çözüldüğünü ve Bağımsız

---

[1] Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi,* Alkım Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 1128.
[2] A.g.e., s.1130.

Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulduğunu ilan eden bir bildirge yayımlamışlardır.[3]

21 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da on bir cumhuriyetin (RF, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Azerbaycan, Ermenistan, Moldova, Türkmenistan) liderleri bir araya gelerek Alma Ata Deklarasyonu'nu kabul etmişlerdir. Kabul edilen bildirge ile on beş Sovyet Cumhuriyeti'nden sekizi daha BDT'ye katılmışlardır. Katılıma ilişkin yapılan resmi açıklamada SSCB'nin varlığının sona erdiği belirtilmiştir.[4]

On bir cumhuriyetin BDT'yi oluşturma kararının ardından görevini sürdürmesinin bir anlamı kalmadığını belirten Gorbaçov, 25 Aralık 1991 tarihinde basına yaptığı açıklama ile SSCB devlet başkanlığından istifa ettiğini açıklamıştır. Açıklamasında silahlanma yarışının ve soğuk savaş döneminin geride kaldığını belirterek[5] bu görevden ayrıldığı için çok üzgün olduğunu, yine de halkına olan inancının ve umudunun olduğunu belirtmiş ve mirasçısı oldukları büyük uygarlık yeni ve iyi bir yaşama geri dönüş yapsa da yapamasa da bu uygarlığın herkese ve her şeye bağlı olduğunu vurgulamıştır.[6]

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını yeni kazanmış Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ulus devletleri kurma çabalarının karşısında etnik ve sınır sorunları yaşanmaya başlamıştır. Bu durum RF' ye SSCB sonrası bu devletlerde yaşayan Slav nüfusunu koruma bahanesi ile bu ülkelerin iç işlerine müdahale olanağı sağlamıştır. Ayrıca Sovyet ekonomik sisteminin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kurulan sanayilerinin olması ve Sovyetler döneminde ticaretlerinin büyük

---

[3], "Republics Declare End of Soviet Union", *The New York Times,* 08 Aralık 2011, http://learning.blogs.nytimes.com/2011/12/08/dec-8-1991-soviet-republics-declare-end-of-soviet-union/?_r=0, *E*.T. (21/02/2016).

[4] Cenk Başlamış, "Sovyetler Birliği bitti", *Milliyet Gazetesi,* 22 Aralık 1991, s. 4.

[5] Cenk Başlamış, "Gorbaçov'dan buruk istifa", *Milliyet Gazetesi,* 26 Aralık 1991, s. 4.

[6]Simon Marks, "Gorbachev resigns: December 25, 1991", *https://www.youtube. com/watch?v=4lPjMh1zpEo*, E.T. (21/02/2016).

çoğunluğunu SSCB sınırları içinde yapmaları, bağımsızlıkları ile birlikte ekonomik zorluklar doğurmuştur.[7] Orta Asya Cumhuriyetleri'nde bulunan işletmelerin çoğunun teknoloji ve ekonomisi bakımından RF'ye bağımlı olmasından dolayı RF ile yakın ilişkiler kurmaya dikkat etmişlerdir.[8]

RF ise SSCB'nin dağılmasının ardından 1992 yılında kabul edilen Dış Politika Doktrini Belgesi ile Orta Asya ve Kafkasya'daki devletleri "yakın çevre devletleri" olarak tanımlamıştır. Bu kapsamda yakın çevre politikası ile bölgede istikrarın sağlanması için bölge devletleri ile siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutunda işbirliğini arttırmaya çalışmıştır.[9]

Bu amaç bağlamında önemli gelişmelerden biri de 15 Mayıs 1992 tarihinde RF, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Ermenistan arasında antlaşmaya taraf olan devletlerden birine gelecek saldırı anında bu saldırının antlaşmaya taraf olan bütün devletleri ilgilendireceğini belirten Taşkent Antlaşması'nın imzalanmasıdır. Antlaşma ile 2002'de Orta Asya merkezli bir bölgesel güvenlik örgütüne dönüşecek olan kolektif güvenlik anlaşması örgütünün temelleri atılmıştır.[10]

BDT'nin askeri konularda işbirliği fikrini yalnız Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın desteklemiş olması ancak ekonomik projelerini destekleyecek gücünün

---

[7] Cihangir Gürkan Şen, "Rusya Orta Asya'ya Geri mi Dönüyor?", *Stratejik Analiz,* Cilt 1, Sayı 2, ASAM 2000, s. 4-8.
[8] Oktay F. Tanrısever, "Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü", *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,* Derleyen: Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli ve Pınar Akçalı, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 330.
[9] Oktay F. Tanrısever, "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrini'nin İflası", *Küresel Politikada Orta Asya,* Derleyen: Mustafa Aydın, Nobel Yayın, Ankara, 2005, s. 44-45.
[10] Fırat Purtaş ve Halid Mammadov, "Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Orta Asya Cumhuriyetleri", *Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik*, Derleyen: M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan, Usak Yayınları, Ankara, 2013, s. 107-108.

olmaması, Orta Asya Devletleri'nin ulus devlet anlayışını pekiştirme gayretinde olmaları neticesinde bu devletlerin askeri, ekonomik, siyasal işbirliğinden uzak durmalarına, BDT kapsamında bölgesel entegrasyonun sağlanmasında güçlükler çekilmesine ve Orta Asya Devletleri'nin ortak işbirliği anlaşmalarının tamamını imzalamamasına sebebiyet verdiği gibi alınan kararlar tam anlamıyla hayata geçirilememiştir.[11] Bu nedenle bölgesel ihtiyaçlara karşılık vermek için 1994 yılında Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında ve 1997 yılında da Tacikistan'ın katılımıyla Orta Asya Ekonomik Ortaklığı adını alacak ve daha sonra Orta Asya İşbirliği Örgütü'ne dönüşecek olan Orta Asya Birliği kurulmuştur.[12]

Çarlık Rusya'sından kalan sınır sorunları mirası uzun yıllar RF-Çin ilişkilerini olumsuz etkilemişse de 1987 yılından itibaren iki devlet arasında sınır sorunlarının ve güvenliğinin sağlanması hususunda önemli ortak adımlar atılmaya başlanmıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından Sovyetlerin yerini alan RF döneminde de uzun sınırlarının güvenliğini sağlayabilmek adına yakınlaşma devam etmiştir.[13] Diğer taraftan Çin, SSCB'nin dağılmasının ardından Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile 3700 km uzunluğunda ortak sınıra sahip olmuş ve bölgede artan radikal islami hareketler, Çin'in Uygur sorunu, büyüyen ekonomisine pazar ve hammadde arayışı, Orta Asya'nın enerji bakımından zengin oluşu, bölge devletleri ile Çin'i siyasi, ekonomik ve askeri alanda işbirliğine yönlendirmiştir.[14]

---

[11] Oktay F. Tanrısever, *a.g.e.*, s. 334-335.
[12] Ainur Nogayeva, *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, Usak Yayınları, Ankara, 2011, s. 154.
[13] Mahmut Yardımcıoğlu ve Hüseyin Koçarslan, "Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2012, http://dergipark.ulakbim. gov.tr/ksuiibf/article/view/ 5000 0392 81/5000038154, E.T. (18/02/2016), s. 165.
[14] Ainur Nogayeva, *a.g.e.*, s. 241-242.

Sınır güvenliğini sağlamak adına 1996 yılında Çin, RF, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Çin'in Şanghay şehrinde bir araya gelerek bir antlaşma imzalamışlar ve böylece "Şanghay Beşlisi" adında bir grup oluşmuştur.[15]

Bu tezde Çin'in siyasi, ekonomik ve askeri politikalarını hayata geçirebilmesi ve meşrulaştırabilmesi, RF'nin Orta Asya'daki etkinliğini arttırmak ve her iki devletin de ABD'nin uluslararası konjonktürdeki hegemonyasını dengelemek için Şanghay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) bir araç olarak kullanmaya çalıştığı savunulmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulması bağımsız değişken, Çin'in siyasi, ekonomik ve askeri politikalarını hayata geçirme süreci, RF'nin Orta Asya'daki etkinliğini arttırmak ve her iki devletin de tek kutupluluk anlayışını yıkmak istemesi bağımlı değişkendir. Bu bağlamda tezde cevabı aranan ilk soru, RF'nin ŞİÖ ile Çin'i kontrol altında tutmaya mı çalıştığı yoksa RF'nin Çin'e yaklaşarak ABD'nin Orta Asya'daki nüfuz etkisini dengelemeye mi çalıştığı; ikinci soru, ŞİÖ'nün uluslararası kamuoyunu ilgilendiren çatışmalarda askeri müdahalede bulunup bulunmayacağı; üçüncü soru, ŞİÖ'nün batıya doğru genişleyip genişleyemeyeceğidir.

Bu konunun ele alınmasının Uluslararası ilişkiler disiplini açısından önemi, ŞİÖ'nün işbirliğine dayalı bir örgüt olarak mı kurulduğu yoksa ulusal çıkarlar temelinde mi kurulduğu ya da ABD hegemonyasına karşıt bir güç amacıyla mı kurulduğunun analiz edilmesidir.

Yukarıda tez çalışmasına ilişkin ortaya konan hipotezin çözümlenmesi için şu yol haritası izlenecektir:

---

[15] Mahmut Yardımcıoğlu ve Hüseyin Koçarslan, *a.g.m*, s. 166.

Birinci bölümde ŞİÖ'nün kuruluşu, amacı, organları açıklanarak yapısı ve Şanghay Beşlisi'nden ŞİÖ'ye giden süreçte zirve görüşmeleri analiz edilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde 2001 yılından 2015'e kadar geçen süre içinde zirve görüşmeleri ve alınan kararlar ele alınarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise ŞİÖ'ye üye devletlerin beklentileri değerlendirilmekte, güvenlik topluluğu girişimi olarak ŞİÖ'nün, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatına (NATO) karşı bir topluluk mu sorusana cevap aranmakta ve son olarak da Türkiye'nin ŞİÖ içindeki rolü analiz edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL REJİMDEN BÖLGESEL ÖRGÜTE: ŞANGHAY BEŞLİSİ'NDEN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NE GİDEN SÜREÇ

1.1. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluş Amacı ve İlkeleri

RF'nin ilk başkanı olan Boris Yeltsin'in Beyaz Rus ve Ukraynalı meslektaşları ile birlikte BDT'nin temellerini atmasıyla 08 Aralık 1991 tarihi, Sovyetler Birliği'nin resmen sona erdiği gün olmuştur. Birliği oluşturan cumhuriyetlerden on ikisi BDT'nin çatısı altında birleşmiştir. Ancak üç Baltık ülkesi olan Letonya, Estonya ve Litvanya BDT'ye katılmamıştır. 25 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği Lideri Gorbaçov'un istifası ile komünist rejim tarihe karışmıştır.[16] Gorbaçov: "Artık yepyeni bir dünyada yaşıyoruz. Soğuk savaş dönemi, silahlanma yarışı, hepsi geride kaldı" diyerek SSCB'nin resmen dağıldığını ilan etmiştir.[17]

Böylece jeopolitik düzen yeniden şekillenmeye ve sınırlar tekrardan çizilmeye başlamıştır. Ayrıca bölgenin petrol ve doğal gaz bakımından zengin olması bölgede üstünlük sağlamak isteyen bölgesel ve bölge dışı güçlerin mücadelelerine sahne olmuştur.[18]

ABD'nin bölgede artan etkisi, RF ve Çin'in yakınlaşmasına sebep olurken aynı zamanda Çin, RF ve diğer Orta Asya ülkeleri arasında yıllardır yaşanan sınır

---

[16] "*SSCB Tekrar Geri Mi Geliyor?*", *Euronews*, https://www.youtube. com/watch?v= 6bj3d QN J88g, E.T. (18/10/2015).
[17] "Gorbaçov'dan Buruk İstifa", *Milliyet Gazetesi*, 26 Aralık 1991, s. 4.
[18] Ainur Nogayeva, *Orta Asya'da ABD,RUSYA VE ÇİN Stratejik Denge Arayışları,Usak Yayınları,* Ankara, 2011, s. 4.

sorunları ve bölgede artan "radikal islami hareketlerin"[19] oluşturduğu güvenlik sorunları bölgesel entegrasyonun zeminini hazırlamıştır. [20]

Bu gelişmelerin ışığında Çin, RF ve Sovyetler Birliği'nden ayrılan üç Orta Asya Cumhuriyeti Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ı ayıran sekiz bin kilometrelik sınırın güvenliği alanında askeri işbirliğinin sağlanması anlaşması 26 Nisan 1996 tarihinde Çin'in Şanghay kentinde imzalanmıştır. Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin imzaların atılmasından sonra antlaşmanın Asya Pasifik ülkeleri için de örnek olmasını dilerken Yeltsin de tarihi olarak nitelediği anlaşmanın henüz bir başlangıç olduğunu kaydetmiştir." [21] Böylece Şanghay Beşlisi oluşumu meydana gelmiştir.[22]

26 Nisan 1996 yılında imzalanan "sınır bölgelerinde askeri alanda güven arttırılmasına dair antlaşma" ve 24 Nisan 1997 yılında imzalanan "sınır bölgelerinde karşılıklı silahsızlanmaya dair antlaşmaların" yanı sıra 03 Haziran 1998 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Almatı'da bölgesel güvenlik üzerine bir antlaşma, 25 Ağustos 1999 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te mevcut oluşumun Orta Asya'da güvenlik ve ekonomik işbirliğini temel alan bir birlikteliğe dönüştürülmesini amaçlayan antlaşma, 05 Temmuz 2000 tarihinde Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de Özbekistan'ın gözlemci üye olarak kabul edilmesiyle Şanghay Beşlisi'nden Şanghay Formuna dönüşen antlaşma imzalanmıştır. 15 Haziran 2001 tarihinde bu oluşuma Özbekistan'ın da katılımı ile Şanghay İşbirliği Örgütü kurulmuştur. [23]

---

[19] Ahmet Tolga Türker, "Orta Asya'da İslam, Siyaset ve Güvenlik", *Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik*, Derleyen: M. Turgut Demirtepe - Güner Özkan, Usak Yayınları, Ankara, 2013, s. 283-284.
[20] Mahmut Yardımcıoğlu ve Hüseyin Koçarslan, *a.g.m.*, s. 165.
[21] "Sınır Güvenliğinde Tarihi Anlaşma", *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Nisan 1996, s.10.
[22] SCO*, Brief introduction to the Shanghai Cooperation Organisation*, http://www. sectsco.org/ EN123/brief.asp, E.T. (12/02/2015).
[23] Fırat Purtaş, "Şangay Beşlisi'nden Şangay İşbirliği Örgütüne: Orta Asya'da Rus-Çin Stratejik Ortaklığı", *2023 Dergisi*, Sayı 33, Ocak, 2004, s. 20-25.

ŞİÖ'nün temel amaç ve görevleri; üye devletlerarasında karşılıklı güven, dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirmek; bölgede barış, güvenlik ve düzeni güçlendirmek amacıyla çok taraflı bir birliği ve yeni uluslararası demokratik, adil ve mantıklı politik ve ekonomik bir düzeni sağlamlaştırmak; birlik içinde terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılığın her türlü görünümüne, yasadışı uluslararası narkotik ve silah trafiğine ve ulus aşırı karakterde her türlü suç ve yasadışı göçe karşı savaşmak; politik, ticari ve ekonomik, savunma, hukuki yaptırım, çevre koruma, kültür, bilim ve teknoloji, eğitim, enerji, taşımacılık, kredi ve finans ve genel ilgiye dâhil diğer tüm çerçevelerde bölgesel birliği teşvik etmek; üye devletlerin halklarının yaşam standardını ve yaşam kalitelerini düzenli şekilde arttırmak amacıyla karşılıklı dostluk temelinde birlikte bir hareketle bölgede kapsamlı ve dengeli bir ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyi kolaylaştırmak; küresel ekonomiye katılım için yaklaşımları düzenlemek; üye devletlerin kendi kanunları ve uluslararası sorumluluklarıyla uyumlu olarak insan temel hak ve özgürlüklerini geliştirmek; diğer devletler ve uluslararası organizasyonlarla ilişkiler kurmak ve bunları geliştirmek; uluslararası anlaşmazlıkları engellemek ve barışçıl olarak çözümlenmesinde birlik içinde çalışmak; 21. yüzyılda ortaya çıkabilecek sorunlar için birlikte çözümler aramaktır.[24]

Bu hedefler doğrultusunda egemenlik, bağımsızlık, devletlerin bölgesel bütünlüğü ve devlet sınırlarının ihlal edilmezliği, iç işlere karışmama, uluslararası ilişkilerde güç ve tehdit kullanmama, komşu bölgelerde tek taraflı askeri üstünlük aramama konularında karşılıklı saygı, üye devletlerin eşitliği, tarafların fikirleri için karşılıklı hoşgörü ve saygı çerçevesinde ortak bir yol bulma; karşılıklı çıkar çerçevesinde birlikte yapılacak faaliyetlerin aşamalı gerçekleştirilmesi; üye devletlerarasındaki anlaşmazlıkların barışçıl çözümü; ŞİÖ'nün diğer devlet ve uluslararası organizasyonlara karşı yönlendirilmemesi; ŞİÖ çıkarlarına karşı herhangi gayrimeşru bir eylemin engellenmesi; mevcut tüzük ve ŞİÖ çerçevesinde dâhil edilen

[24] Hasret Çomak, " 21'inci Yüzyılda Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Yeni Yönelimleri ve Türkiye ile Yeni İşbirliği Yaklaşımları", *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı 5, İstanbul 2005, s. 20.

dokümanlardan ortaya çıkan zorunlulukların yürürlüğe konması ilkelerine bağlı kalınacaktır.[25]

ŞİÖ üye devletleri, bölgede barış, güvenlik ve emniyetin sağlanması ve geliştirilmesi; uluslararası organizasyonlarda ve forumlarda ortaya çıkan durumlar da dâhil olmak üzere ortak ilgi dâhilindeki dış siyasi durumlar için ortak çözüm noktaları aramak; terörizm, ayrımcılık, aşırıcılık, yasadışı narkotik ve silah transferi ve uluslararası bağlamda diğer suç teşkil eden durumlarla ve yasadışı göçü engellemek için gerekli önlem ve tedbirleri almak ve geliştirmek; silahsızlanma ve cephane kontrolündeki çabaların düzenlenmesi; hizmet, teknoloji, sermaye ve ürünlerin ticaret ve yatırımı destekleyecek şekilde serbest dolaşımının sağlanması ve bölgesel ekonomik işbirliğinin farklı şekillerinin desteklenmesi; var olan taşıma ve iletişim altyapısının etkili kullanımı, üye devletlerin transfer kabiliyetlerini arttırmak ve enerji sistemlerini güçlendirmek; bölgedeki su kaynaklarının yönetimi ve belli başlı ortak çevre ile ilgili program ve projelerin uygulanması da dâhil olmak üzere kusursuz çevre yönetimi; doğal ve insan kaynaklı afetlerin engellenmesi ve sonuçlarının giderilmesi konusunda ortak yardımlaşma; ŞİÖ dâhilinde birlik ve beraberliğin gelişmesi amacıyla yasal bilgi transferi; bilim, teknoloji, eğitim, sağlık sigortası, kültür, spor ve turizm alanlarında etkileşimin arttırılması alanlarında işbirliği yapmayı kararlaştırmışlar; ayrıca ŞİÖ üye devletleri ortak karar ile bu işbirliği alanlarını arttırabileceklerini belirtmişlerdir.[26]

1.2. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kurumsal Yapısı

ŞİÖ'nün resmi ve temel dilleri Rusça ve Çincedir. Bünyesinde dört tane ana konsey, iki tane daimi organ ve bir tane de daimi idari organ bulunmaktadır. Örgüte

---

[25] SCO, *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, http://www.sectsco.org/ EN123 /show .asp?id=69, E.T.(13/02/2015).
[26] *A.g.e.*

ilişkin mevcut tüzüğün amaç ve hedeflerini yerine getirmek amacıyla ŞİÖ dâhilinde şu organlar etkin halde bulunmaktadır:[27]

Devlet başkanları konseyi;

Başbakanlar konseyi;

Dışişleri bakanları konseyi;

Devlet bakanları ve/veya kurum başkanları konseyi;

Ulusal temsilciler konseyi;

Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (RATC);

Sekretaryadır.

Örgütün daimi organları; Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (RATC) ve Devlet bakanları ve/veya kurum başkanları konseyi; daimi idari organı ise Sekretaryadır.[28]Bölgesel terör karşıtı yapılanma hariç diğer organlarının işlevleri ve çalışma prosedürleri, Devlet Başkanları Konseyi tarafından verilecek uygun kararlar tarafından belirlenmektedir.[29]Devlet başkanları konseyi başka organları oluşturmaya karar verebilir. Yeni organlar, ŞİÖ tüzüğünün 21'inci maddesinde belirtildiği şekilde yürürlüğe giren prosedüre uygun olarak kurulmaktadır. Örgütün yapısıyla ve organlarıyla ilgili tüm düzenlemeler ŞİÖ'nün tüzüğünde 4-11'inci maddeleri arasında; örgütün bütçesi, üyelik kabulü ve üyelikten çıkarılma, diğer devletlerle ve uluslararası organizasyonlarla ilişkiler, yasal haklar, karar alma mekanizması ve işleyişi hakkında açıklamalar ŞİÖ tüzüğünün 12-17'nci maddeleri arasında belirtilmiştir.[30]

---

[27] Ferit Temur, *Yükselen Asya'da Şanghay İşbirliği Örgütü*, SDE, Ankara, 2015, s. 22-26.
[28] *A.g.e.*
[29] Hakkı Büyükbaş, "Şangay İşbirliği Örgütü", *Türk Dünyası Araştırmaları,* Sayı 159, İstanbul 2005, s. 12.
[30] SCO, *a.g.e.*

1.2.1. Devlet Başkanları Konseyi

Devlet başkanları konseyi ŞİÖ'nün en üst organıdır. Örgütün önceliklerini belirleyip ŞİÖ'nün faaliyetlerinin gerçekleşeceği ana konuları belirlemekte ve kurumsal yapısının, işlevinin, diğer devlet ve uluslararası örgütlerle etkileşimlerinin temel sorunları üzerinde kararlar almanın yanı sıra güncel uluslararası sorunlarla da ilgilenebilmektedir. Konsey yılda bir kez düzenli olarak toplanmaktadır. Devlet başkanları konseyi toplantısı bu düzenli toplantıyı organize eden devlet başkanı tarafından yönetilir. Konseyin düzenli toplantılarının yapılacağı yer genel olarak ŞİÖ üye devletlerinin Rus alfabesindeki sırasıyla düzenlenir.[31]

1.2.2. Hükümet Başkanları Konseyi

Hükümet başkanları (Başbakanlar) konseyi organizasyonun bütçesini onaylamakta ve organizasyonun özellikle ekonomik bağlamdaki etkileşimleri üzerinde tartışıp karar vermektedir. Konsey düzenli toplantılarını yılda bir kez yapmaktadır.[32] Konsey toplantısı, toplantının yapıldığı ülkenin başbakanı tarafından yönetilmektedir. Toplantının yapılacağı yer başbakanlar arasında görüşülüp çoğunluğun kararıyla belirlenir.[33]

1.2.3. Dışişleri Bakanları Konseyi

Dışişleri bakanları konseyi organizasyonun günlük işlevleriyle ilgili durumlarla, devlet başkanları konseylerinin hazırlıkları ve organizasyon dâhilinde uluslararası problemlerin çözümleri ile ilgilenmekte; uygun olduğu takdirde ŞİÖ

---

[31] International Organisations Research Institute, *Shanghai Coperation Organisation*, https:// iori. hse.ru/en/scoeng, E.T. (11.07.2015).
[32] Marcel de Haas ve Frans-Paul van der Putten, "The Shanghai Cooperation Organization", *Netherlands Institute Of International Relations Clingendael,* Hague 2007*, https://www.clingendael.nl/sites/default/files/20071100_cscp_security_paper_3.pdf,* E.T. (07/07/2016), s. 11.
[33] SCO, *a.g.e.*

adına açıklamalarda bulunabilmekte; genellikle devlet başkanları konseyinden bir ay öncesinde toplanmakta ve olağanüstü toplantılar en az iki üye devletin inisiyatifiyle ve diğer tüm devletlerin dışişleri bakanlarının onayı ile gerçekleşmekte; toplantının yeri ortak karar ile belirlenmektedir.[34] Konsey, son olağan devlet başkanları toplantısından bir sonraki olağan devlet başkanları toplantısına kadar olan süre içinde devlet başkanları konseyinin yapıldığı üye devletin dışişleri bakanı tarafından yönetilir ve Dışişleri Bakanları Konseyi'nin başı, konseyin prosedür kurallarına göre dış ilişkilerinde organizasyonu temsil etmektedir.[35]

1.2.4. Devlet Bakanları ve/veya Kurum Başkanları Konseyi

Devlet Başkanları ve Başbakanlar Konseylerinin kararına göre Devlet Bakanları ve/veya Kurum Başkanları Konseyi ŞİÖ dâhilindeki ilgili alanlar üzerinde düzenli olarak yapılmaktadır. Toplantı, toplantıyı organize eden devletin bakanı ya da temsilcisi tarafından yönetilmektedir. Toplantının yeri ve tarihine önceden karar verilmektedir. Toplantıların yapılması ve hazırlanması konusunda üye devletler önceden karar vererek kalıcı ya da geçici olarak Devlet bakanları ve/veya kurum başkanları konseyi tarafından alınan kararlarla uyumlu olarak gerekli aktiviteleri gerçekleştirecek uzman çalışma grupları kurabilir. Bu gruplar üye devletlerin temsilcilerini içermektedir.[36]

1.2.5. Ulusal Temsilciler Konseyi

Ulusal Koordinatörler Konseyi, ŞİÖ'nün güncel faaliyetlerini düzenleyen, birimdir ve yılda en az üç kez toplanmaktadır. Ulusal koordinatörler kendi kanun ve prosedürlerine göre her üye devlet tarafından seçilir. Konsey, son olağan devlet başkanları toplantısından bir sonraki olağan devlet başkanları toplantısına kadar olan

[34]Ministry Of Foreign Affairs Of The Republic Of Uzbekistan, *SCO Structure*, http://www.mfa.uz/en/press/sco-uzbekistan/structure/, E.T. (11/07/2016).
[35] *A.g.e.*
[36] SCO, *a.g.e.*

süre içinde devlet başkanları konseyinin yapıldığı üye devletin ulusal koordinatörü tarafından yönetilir. Ulusal koordinatörler konseyinin başı, dışişleri bakanları konseyinin isteği doğrultusunda ulusal koordinatörler konseyinin kuralları dâhilinde dış ilişkilerde ŞİÖ'yü temsil edebilmektedir.[37]

1.2.6. Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (RATC)

15 Temmuz 2001'de terörizm ve ayrımcılık ile savaşmak amacıyla Şanghay Sözleşmesi'ne taraf olan devletler tarafından kurulan önceleri Kırgızistan'ın Başkenti Bişkek'te yer alan Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (RATC), 17 Haziran 2004 tarihinde Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e taşınmıştır.[38] ŞİÖ'nün daimi bir organı olarak görev yapmaktadır. Prosedür kurallarının yanı sıra; ana görevleri ve işlevleri, oluşum prensipleri ve finansmanı, üye devletlerarasında yapılmış ayrı uluslararası antlaşma ve üye devletlerce kabul edilen diğer gerekli belgelerle yönetilmektedir.[39] Temel amacı, ŞİÖ üye devletlerini terörizm ile mücadele ve bilgi paylaşımı konularında organize etmek; terörist faaliyetleri hakkında bir bilgi bankası oluşturmak; teröristlerin eğitim kamplarına ve finans kuruluşlarına düzenlenecek operasyonları koordine etmektir.[40]

1.2.7. Sekretarya

Sekretarya ŞİÖ'nün daimi bir idari organı olarak ŞİÖ dâhilinde gerçekleşen faaliyetlere, organizasyon ve teknik açıdan yardımcı olmakta ve organizasyonun yıllık bütçesi için düzenlemelerde bulunmaktadır. Sekretarya, dışişleri bakanları

---

[37] *A.g.e.*
[38] Implementation of the International Covenant on Civil and Political Rights in Kazakhstan, *Shanghai Cooperation Organization and Counter-Terrorism Fact Sheet*, China 2011, http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/KAZ/INT_CCPR_NGO_KAZ_102_9347_E.pdf, E.T. (08/07/2016), s. 2-3.
[39] SCO, *a.g.e.*
[40] Ekaterina Koldunova ve Nivedita Das Kundu, "Russia's Role in the SCO and Central Asia: Challenges and Opportunites", *Valdai*, Moscow 2014, *http://vid-1.rian.ru/ig/valdai/SCO_eng.pdf*, s.15, E.T. (08/07/2016).

konseyinden belirlenecek adaylar arasından ve devlet başkanları konseyi tarafından atanacak genel sekreter tarafından yönetilir. Genel sekreter, Rus alfabetik sırasıyla üye devletlerin vatandaşları arasından dönüşümlü olarak üç senelik bir süreç için seçilir ve diğer bir dönem için tekrar seçilme hakkı bulunmamaktadır.[41] Genel sekreter vekilleri, ulusal temsilciler konseyi adayları arasından dışişleri bakanları konseyi tarafından seçilmektedirler. Genel sekreter devlet temsilcileri arasından seçilemez. Sekretarya memurları üye devletlerin vatandaşlarından kota temeliyle seçilmektedirler. Genel sekreter, genel sekreter vekilleri ve diğer sekretarya yetkilileri resmi görevlerini ilgilendiren konularda hiç bir şekilde herhangi bir üye devlet ve/veya yönetimden, organizasyondan ya da bir bireyden izin istemesi ve talimat alması mümkün değildir. Yalnızca ŞİÖ'ye bağlı bu kişiler, uluslararası yetkili olan statülerini etkileyecek her türlü hareketten çekinmelidirler. Üye devletler; genel sekreterin, vekillerinin ve diğer sekreterlik görevlilerinin uluslararası statüsüne saygı duymalı ve resmi görevlerini yerine getirirken onları hiç bir şekilde etkilememelidir. Üye devletler, kendi iç kanunu ve prosedürlerine uyum sağlayarak Pekin'deki elçiliklerinde bulunacak diplomatik görevlilerini ŞİÖ Sekretarya'sına bildirmelidirler.[42]

1.2.8. Örgütün Bütçesi

Finans yönünden örgütün yapısını incelediğimizde; ŞİÖ üye devletlerarasında özel bir anlaşma sonucunda hazırlanacak özel bir bütçeye sahiptir. Bu anlaşma masraf paylaşımı düzeniyle üye devletler tarafından ödenecek yıllık miktarı da belirlemektedir. Bütçesel kaynaklar bu özel anlaşma dâhilinde sabit ŞİÖ

---

[41] Marina Sorkani, *Shanghai Cooperation Organisation*, (Faculteit Rechtsgeleerdheid, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2009, *http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/458/385/RUG01-001458385_2011_0001_AC.pdf*, E.T. (09/07/2016), s. 18.
[42] SCO, *a.g.e.*

organlarının finansmanında kullanılır. Üye devletler, temsilcilerinin ve uzmanlarının ŞİÖ'nün etkinliklerine katılım masraflarını kendileri karşılamaktadırlar.[43]

1.2.9. Üyelik Kabulü ve Üyelikten Çıkarılma

Örgüte üye olmak kapsamında örgütün tüzüğünün amaç ve prensiplerine saygı duyacak ve ŞİÖ çerçevesinde kabul edilen diğer uluslararası antlaşmaların ve belgelerin koşullarına uyacak olan bölgedeki diğer devletlere de ŞİÖ üyeliği açıktır. Örgüte yeni üye alımı, başvuran devlet tarafından dışişleri bakanları konseyine yapılacak resmi bir talebin ardından dışişleri bakanları konseyinin hazırlayacağı bir sunumun devlet başkanları konseyine sunulması sonucu devlet başkanları konseyinin kararıyla gerçekleşmektedir. Bu sözleşmenin koşullarına zarar veren ya da ŞİÖ çerçevesindeki uluslararası antlaşmalar ve işlevlerde gereken koşulları karşılayamayan bir devlet, dışişleri bakanları konseyi tarafından hazırlanan sunum üzerine devlet başkanları konseyinin kararıyla bu devletin üyeliği askıya alınabilmektedir. Eğer bu devlet görevlerini ihlal etmeye devam ederse devlet başkanları konseyi kendisi tarafından belirlenecek bir tarih itibariyle bu devleti ŞİÖ'den çıkarma kararı alabilir. On iki ay öncesinden bu örgütten geri çekilme ile ilgili resmi bir belge ile merkeze haber verildiği takdirde herhangi bir üye devlet örgütten ayrılma hakkına sahiptir. ŞİÖ tüzüğünün kabul edilmesiyle oluşan yükümlülükler ve ŞİÖ çerçevesinde verilen diğer kararlar, devletin ayrıldığı tarihe kadar geçerlidir.[44]

---

[43]HRIC, *Counter Terrorism and Human Rights: The Impact of The Shanghai Cooperation Organization*, http://www.hrichina.org/sites/default/files/PDFs/Reports/SCO/2011-HRIC-SCO-White paper-AppendixA-SCO-Docs.pdf, E.T. (14/07/2016), s. 156.
[44] *A.g.e.*

1.2.10 Diğer Devletlerle ve Uluslararası Organizasyonlarla İlişkiler

ŞİÖ, işbirliğinin belli alanlarında diğer devlet ve uluslararası organizasyonlarla temas ve irtibat içinde olabilir. ŞİÖ ilgili devlet ya da uluslararası organizasyona diyalog ortağı veya gözlemci statüsü verebilir. Bu tarz bir statü vermenin kural ve prosedürleri üye devletlerarasında özel bir antlaşma ile belirlenmektedir. Bu sözleşme diğer uluslararası antlaşmalara dâhil olan üye devletlerin hak ve sorumluluklarını etkilememektedir.[45]

Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, 24 Mayıs 2016 tarihinde Taşkent'te ŞİÖ Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısının ardından basına yaptığı açıklamada ŞİÖ'nün BM, BDT, Güneydoğu Asya Devletler Birliği ve diğer uluslararası örgütler ile işbirliği sağladığını ve uluslararası ilişkilerde gelişimi, istikrarı, güvenliği arttırmaya yönelik pozitif bir güç olarak hizmet verdiğini belirtmiştir.[46]

1.2.11. Yasal Haklar

Uluslararası kanuna tabi olarak ŞİÖ, her üye devletin topraklarında örgütün amaçlarına ve hedeflerine ulaşması için gereken uluslararası yasal haklara sahip bulunmaktadır.

ŞİÖ, yasal bir kişinin haklarına sahip olarak:

- anlaşmalar yapabilir;
- menkul ya da gayrimenkul mülk alıp bunları kullanabilir;
- bir davada davacı olarak görünebilir;

---

[45] *A.g.e.*

[46] Embassy Of The People's Republic Of China In The Republıc Of Albania, *Wang Yi: SCO has Become a Good Example of Regional and International Cooperation*, http://al.china-embassy.org/eng/zgyw/t1366865.htm, E.T. (14./07/2016).

- hesap açıp para transferinde bulunabilir.[47]

1.2.12. Karar Alma Mekanizması ve İşleyişi

ŞİÖ organları, oylamaya gitmeden kararlar almaktadırlar ve hiçbir üye devlet bu uzlaşma esnasında itirazda bulunmaz ise bu kararlar geçerli sayılmakta; ancak bir üye devletin organizasyondan üyeliğinin silinmesi ya da askıya alınması durumu bu kapsamda yer almaktadır. Bu durumda oybirliğinden bir oy eksiltilip karar bu şekilde alınmamaktadır. Herhangi bir üye devlet verilen karar hakkında bu kararın alınmasını engellemeyecek şekilde fikrini açıklayabilir ya da kararların neticelerini somutlaştırabilir. Eğer üye devletlerden biri işbirliği projelerine katılmak istemezse bu devletin katılmaması bu projenin ya da kararın gerçekleşmesine ket vurmaz ve aynı zamanda bu üye devletin bahsedilen projeye veya daha sonra gerçekleşecek benzer projelere katılmasına da engel olmamaktadır.[48]

ŞİÖ organları tarafından alınan kararlar, üye devletlerin kendi yasalarında belirtilen prosedürlere uygun olarak üye devletler tarafından yürürlüğe konulmaktadır. Bu tüzüğün, diğer anlaşmaların ve ŞİÖ dâhilinde alınan diğer kararların üye devletler tarafından yürürlüğe konmasının üye devletlerin yasalarına uygunluğunun kontrolü, ŞİÖ organlarının yetkileri ve değerlendirmeleri dâhilinde yapılmaktadır.[49]

---

[47] *Charter of The Shanghai Cooperation Organization*, en.sco-russia.ru/load/1013181846, E.T. (14/07/2016), s. 11.
[48] *A.g.e.*
[49] *A.g.e.*

1.3. Örgüt İçerisinde Güvenlik, Ekonomi, İnsani ve Kültürel Değerler Açısından İşbirliği Mekanizması ve İşleyişi

Şanghay Beşlisi mekanizmasında BM Güvenlik Konseyi'nin üyeleri olan Çin ve RF'nin bulunması; 30 milyon km^2 toprağı kapsayarak Avrasya'nın 3/5'ini teşkil etmesi; 1,5 milyar nüfusa sahip olup dünyanın 1/4'ünü oluşturmasıyla örgütün jeostratejik ve jeopolitik açıdan önemini arttırmaktadır.[50]Ayrıca Avrasya, dünya gayri safi milli hasılasının % 60'ını, bilinen enerji kaynaklarının 3/4'ünü barındıran bir mekânsal potansiyele de sahiptir.[51] Bu bağlamda sınır uyuşmazlığı sorununu çözmek amacıyla atılan adım sonucunda oluşan Şanghay Beşlisi, ilk liderler toplantısından sonra kamu güvenliği, savunma ve dışişleri bakanlarının da katılımıyla iki taraflı işbirliğinden ziyade çok taraflı işbirliğine, farklı alanlarda ve içeriği hızla artan bir mekanizmaya dönüşmesiyle birlikte ŞİÖ güvenlik, ekonomi ve insani değerler alanlarında işbirliği gayreti içerisinde işlev görmektedir.

1.3.1. Güvenlik Alanında İşbirliği

ŞİÖ'nün kurulmasına zemin hazırlayan en büyük etmen yıllardan beri var olan Çin ile SSCB arasındaki sınır anlaşmazlığıdır. SSCB'nin de dağılmasının ardından bu sorun Orta Asya'da bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan devletlerle Çin ve RF arasında yaşanmaya devam etmiştir. Yıllardan beri var olan sınır anlaşmazlığını çözmek amacıyla Çin'in liderliğinde RF, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında 1996 ve 1997 yıllarında anlaşmalar imzalanmıştır. Müteakiben 1998'den 2001'e kadar Şanghay Beşlisi kapsamında her yıl toplantılar yapılmaya devam etmiştir. 2001 yılında Özbekistan'ın da katılımı ile terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılık ile mücadele hakkında Şanghay Sözleşmesi imzalanarak bu alandaki esaslar belirlenmiştir.

---

[50] Erkin Ekrem, "Çin'in Türkistan Politikası: Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütüne", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 16, ASAM 2001, s. 70.
[51] İ. Yaşar Hacısalihoğlu, "Avrasya Zemininde Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye", *Jeopolitik,* Sayı 9, 2004, s. 73.

Şanghay Sözleşmesi'nde bu üç tehdit şu şekilde tanımlanmıştır: Terörizm, bir topluluğu kışkırtmak, halk güvenliğini tehdit etmek ya da halkın iradesini veya uluslararası bir örgütü herhangi bir şeyi yapma ya da yapmamaya zorlamak amacıyla silahlı çatışma durumunda bir sivili yaralama, öldürme ya da her hangi bir tesise ciddi zarara sebebiyet verme suretiyle yapılacak olan eylemi planlama, icra etme ve bu eylemi yapacak kişilere yardım ve yataklık etmektir. Ayrımcılık, bir devletin herhangi bir bölümünün topraklarını ilhak ederek onun toprak bütünlüğünü ihlal etmek ya da bir devleti şiddet kullanarak bölme eğiliminde olmak, bunu planlamak, hazırlamak ve buna suç ortaklığında bulunmaktır. Aşırıcılık, bir devletin anayasal rejimini şiddet kullanarak değiştiren ya da devlet gücünü şiddet kullanarak ele geçiren aynı zamanda halk güvenliğine karşı bir saldırı ve bu amaçlar için; yasadışı silahlı birlikler oluşturan hareketlerdir.[52]

ŞİÖ üye devletleri terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılığın uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit olduğu gerçeğinin farkında olarak temel insan hak ve özgürlüklerden yararlanmanın yanı sıra ŞİÖ üye devletlerarasında dostluk ilişkilerinin teşvik edilmesini; terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılığın üye devletlerin politik, ekonomik ve sosyal düzenlerinin yanı sıra bölgesel bütünlüğü de ciddi şekilde tehdit ettiğini; bu üç tehdidin Şanghay Sözleşmesi ile tanımlandığı gibi her ne gerekçeyle olursa olsun herhangi bir durum altında haklı gösterilemeyeceğini ve böyle bir suçu işleyen antlaşmaya taraf devletin yasal olarak cezalandırılması gerektiğini; antlaşmaya taraf devletlerin bu sözleşme çerçevesinde birlik içindeki çabaları bu üç tehdite karşı etkili bir savaş şekli olduğu kabul edilmiştir.[53]

Üye devletler, bu sözleşme ve diğer uluslararası yükümlülükler ile uyum içinde ve kendi ulusal yasaları dâhilinde bölgede bu üç tehditin tanımlanması, bastırılması ve engellenmesi konusunda birlik içinde çalışmayı; karşılıklı ilişkilerinde bu eylemlerin karşılıklı suçlar olduğunu; gerekli olduğu takdirde kendi

---

[52]SCO, *The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism*, http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=68 , E.T. (15/02/2015).
[53] *A.g.e.*

iç yasaları dâhilinde, bu eylemlerin hiç bir koşul altında özellikle politik, felsefi, ideolojik, ırkçı, etnik, dini ve herhangi benzer bir düşünce ile aklanmayacağını garanti altına almak eylemin önemine göre uygun cezalandırma şekilleri belirleyerek gerekli önlemleri alabileceklerini birbirlerine taahhüt etmişlerdir.[54]

2001 yılında ŞİÖ zirvesinde kararlaştırılan üç tehdit olan terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadele amacıyla 2002 yılında St. Petersburg'da yapılan zirvede Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (RATC) ŞİÖ tüzüğünün 10'uncu maddesinde belirtilerek kurulmuştur.

Haziran 2004'te ŞİÖ'ye bağlı Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (RATC) faaliyetlerine başlamıştır. 2005 yılında "Terörizm, Bölücülük ve Dini Aşırılık ile Mücadele Planı", 2006 yılında "Terörizm, Bölücülük ve Dini Aşırılık ile Mücadele 2007-2009 İşbirliği Programı", "Terörizme Karşı Askerî Tatbikatın Teşkili ve Uygulamasına İlişkin Prosedür Antlaşması", "Terörizm, Bölücülük ve Aşırı Dincilik Faaliyetlerinin İncelemesi ve Kaynaklarının Kesilmesine İlişkin Antlaşma", 2008 yılında "Hükümetler arası Silah, Mühimmat ve Patlayıcı Kaçakçılığıyla Mücadele İşbirliği Antlaşması", 2009 yılında "Şanghay İşbirliği Örgütü Terörizm ile Mücadele Sözleşmesi", "Şanghay İşbirliği Örgütü Üye Ülkeleri Terörizm ile Mücadele Uzmanları Yetiştirme Antlaşması" ve "Şanghay İşbirliği Örgütü Üye Ülkeleri Terörizm, Bölücülük ve Dini Aşırılık ile Mücadele 2010-2012 İşbirliği Programı" gibi yasa tekliflerinin onaylanması ile üye devletler güvenlik alanında temeli oluşturmuşlardır.[55]

Antlaşmaların imzalanması ile birlikte üye devletlerarasında ortak askeri tatbikatlar yapılmıştır. İlk askerî tatbikat, Kırgızistan ile Çin'in katılımıyla 10-11 Ekim 2002 tarihleri arasında; 6-12 Ağustos 2003 tarihleri arasında, ŞİÖ üye

---

[54] *A.g.e*.

[55] Erkin Ekrem, "Çin'in Orta Asya Güvenlik Sorunu: Kırgızistan Olayları ve Şanghay İşbirliği Örgütü", *SDE*, 2010, *http://sde.org.tr/Files/Documents/rapor-orta_asyada_guvenli-23052013205219.pdf*, E.T. (13/02/2016), s. 62-63.

devletlerinin katılımıyla Doğu Türkistan'da; Ağustos 2005'de RF ve Çin'in katılımıyla Çin'de ve RF'de; Eylül 2006'da Tacikistan ile Çin Tacikistan'da; 2006 yılında RF, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın katılımıyla Özbekistan'da ve Kazakistan ile Çin'in katılımıyla Kazakistan ve Çin'de; 2007 yılında çok taraflı olarak Kırgızistan'da ve iki taraflı olarak ortak Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)-ŞİÖ; 2009 yılında RF ve Çin'in katılımıyla RF ve Çin'de; 2009 yılında çok taraflı olarak ŞİÖ üye devletleri katılımıyla Doğu Tacikistan'da; 2010 yılında çok taraflı olarak ŞİÖ üye devletlerinin katılımıyla Çin ve Kazakistan'da gerçekleştirilmiştir.[56]

2006 yılında ŞİÖ'nün 5'inci yıl dönümünde Çin'in Şanghay şehrinde yapılan zirvede üye devletler, birbirlerini bağımsızlık, güvenlik ve bölgesel bütünlüğü koruma çabalarında destekleme; üye devletlerin bölgesel bütünlüğü, güvenliği ve bağımsızlığına zarar veren bir birliğe veya uluslararası organizasyona dâhil olmama; bölgelerini bağımsızlık ve güvenlik açısından korumak ve bölgelerinde örgütler tarafından düzenlenebilecek tehlike arz eden eylemleri yasaklama; bölgesel barış, düzen ve güvenliği tehdit eden acil durumlarda tepki verme ve hem örgütün hem de üye devletlerin menfaatlerini koruma konusunda bir müzakere yapma; uyuşturucu ticareti, aşırıcılık, ayrımcılık ve terörizmle mücadelede iş birliğini güçlendirmek ve derinleştirmek, bölgesel anti-terörist yapılanmayı daha etkin hale getirmek için adımlar atma ve ilgili uluslararası organizasyonlar ile işbirliği yapma kararı almışlardır.[57]Ayrıca aynı yıl terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla ilgisi olan örgütler belirlenmiş ve bu örgütlerin eylemlerini engellemek amacıyla ortak veri bankası oluşturulmuştur.[58]

---

[56] Ferit Temur, *a.g.e.*, s. 35.
[57]SCO, *Declaration on the Fifth Anniversary of the Shanghai Cooperation Organization*, http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=94, E.T. (15/02/2015).
[58] Ferit Temur, *a.g.e.*, s. 30.

1.3.2. Ekonomi Alanında İşbirliği

Orta Asya başta doğal gaz ve petrol olmak üzere zengin yer altı kaynaklarına sahiptir. İstatiksel verilere göre 2014 yılının sonlarında ŞİÖ'ye üye devletlerin kanıtlanmış dünya genelindeki petrol rezervlerine bakıldığında Kazakistan'ın % 1,8, RF'nin % 6,1, Özbekistan'ın % 0.005 den daha az, Çin Halk Cumhuriyeti'nin % 1,1; doğal gaz rezervleri, Kazakistan'ın % 0,8, RF'nin % 17,4, Özbekistan'ın % 0,6, Çin Halk Cumhuriyeti'nin % 1,8; kömür rezervleri ise Kazakistan'ın % 3,8, RF' nin % 17,6, Özbekistan'ın % 0,2, Çin Halk Cumhuriyeti'nin % 12,8 olduğu görülmektedir. Ayrıca ŞİÖ üyesi olmayan Türkmenistan'ın da doğal gaz rezervleri % 9,3' tür.[59]

SSCB'nin dağılmasından sonra büyük güçler tarafından Orta Asya bölgesine artan ilgi ve SSCB döneminden miras kalan tüm enerji boru hatlarının RF'nin üzerinden geçmesi ile enerji nakil hattını tek eline alan RF'ye karşı Orta Asya devletlerinin alternatif güzergâh arayışlarına yönelmeleri, RF'yi bölge devletleri ile ekonomik işbirliğine itmiştir. Bu sebeple kendi topraklarından geçen bölge devletlerine ait boru hatlarının bakım ve kapasitelerini arttırmak için bu devletlere yatırım yapmaktadır.[60]

Giderek büyüyen Çin ekonomisi, enerji ihtiyacının % 50'lik kısmını Ortadoğu'dan, yaklaşık % 22'lik kısmını Afrika'dan karşılarken bu bölgelerde istikrarsızlık ve nakil işlemlerindeki güvenlik riski ile birlikte güzergâh olarak kullanılan Malakka Boğazı'nın ABD filosunun denetiminde olması Çin'i tedirgin etmiş ve bu bağlamda Orta Asya'da kanıtlanmış enerji kaynaklarına erişim yakınlığı ve nakliyesi itibariyle daha cazip gözükmüştür.[61] SSCB'nin dağılmasının ardından

---

[59] BP, *The BP Statistical Review of World Energy*, https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf, E.T. (23/04/2016), s. 6-30.
[60] Ainur Nogayeva, *a.g.e.*, s. 149.
[61] Ainur Nogayeva, *a.g.e.*, s. 269.

Orta Asya devletlerinde yaşanan siyasi boşluk ve bu devletlerin coğrafi yakınlığı ile uzun sınır komşuluğu neticesinde Çin ile ekonomik işbirliğine yanaşmışlardır.

Çin, Orta Asya politikasını ŞİÖ üzerinden uygulamaya çalışmaktadır. Bölgede kendi kontrolü altında iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeyi ve böylece büyüyen ekonomisini iç ve dış tehditlerden korumayı amaçlamaktadır. ŞİÖ'yü bir araç olarak kullanan Çin, örgütün oluşturulması olan birinci adımı geçekleştirdikten sonra ticaret, ekonomi, enerji alanlarında da örgütü genişletmek ve son olarak güvenlik alanında da işbirliğini gerçekleştirerek örgütü çok yönlü hale getirmek istemektedir.[62]

Doğu Asya ve ŞİÖ çalışmaları yöneticisi olan Alexander Lukin, Çin'in ŞİÖ ülkelerine Çin mallarını almalarına karşılık 920 milyon dolarlık yatırım yaptığını açıklamış; bununla birlikte Pan Guang, ŞİÖ çalışmaları merkezi yöneticisi, özellikle enerji sektöründe RF'ye ihtiyaç olmadan gerçekleştirilmiş ekonomik işbirliğinin hızlanmakta olduğunu ve büyümeye devam ettiğini belirtmiştir.[63] Bunun üzerine RF girişimlerini tekrardan hayata geçirmiş ve ŞİÖ 2006 liderler zirvesinde RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, örgütün enerji politikasını yönetmek ve bölgede işbirliğini arttırmak amacıyla ŞİÖ kontrolünde bir enerji kulübü oluşturmayı teklif etmiştir.[64] Bu teklif bağlamında da ŞİÖ İş Konseyi, ŞİÖ İnterbank Konsorsiyumu kurulmuştur.

---

[62] Stephen Blank, "*US İnterests in Central Asia and The Challenges to Them*, *Strategic Studies Institute*", *http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB758.pdf*, USA, 2011, s. 13, E.T. (25/04/2016).

[63] Elizabeth Wishnick, "*Russia, China, And The Unıted States In Central Asia:Prospects For Great Power Competition And Cooperatıon In The Shadow Of The Georgian Crisis*", *Strategic Studies Institute*, http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB907.pdf, USA, 2009, s. 31-32, E.T. (26/04/2016).

[64]Sergei Kolchin, "Russia Initiates Energy Club", *RIA Novisti*, 2001, http://en.rian.ru /analysis/20060621/49855458.html, E.T. (13/10/2012).

1.3.2.1. ŞİÖ İş Konseyi

ŞİÖ İş Konseyi, Devlet Başkanları Konseyi'nin aldığı karara göre 14 Haziran 2006 tarihinde Şanghay'da kurulmuştur. Kazakistan, Çin, Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan ve RF'den temsilciler atanmasıyla oluşturulan İş Konseyi'nin kurucu toplantısı, Konsey'in faaliyetlerini düzenlemeyi ve daimi organı olan sekretaryasının Moskova'da olmasına karar vermiştir. Örgüt içinde ekonomik işbirliğini geliştiren, iş adamları ve ŞİÖ üye devletlerin finans kuruluşları arasında doğrudan ilişkiler kuran ve diyalog oluşturan, 2003 yılında kabul edilen ekonomik işbirliği ve ticaret programı adı altında hükümet başkanları tarafından kararlaştırılan çok taraflı projelerin uygulanmasını kolaylaştırmak için ŞİÖ üye devletlerine ait iş dünyasının saygıdeğer temsilcilerini bir araya getiren hükümet dışı bir kuruluştur.[65] İş Konseyi'nin en üst organı gerçekleştirilen yıllık oturumudur. Bu oturumda İş Konseyi'nin faaliyetlerinin yönetimi üzerinde ayrıntılı durulmakta ve faaliyetlere öncelik sırası verilmektedir. Ayrıca diğer ülkelerde bulunan iş dünyası ve ŞİÖ'nün ilişkileriyle ilgili kritik kararlar alınmaktadır. Bağımsız bir kuruluş olan ŞİÖ İş Konseyi iş dünyası ile ticaret, ekonomi ve yatırım konularında işbirliğine daha fazla katılımı arttırmayı başarabilen faaliyetlere uzman değerlendirme sağlamakta ve tavsiye niteliğinde kararlar vermektedir. İş Konseyi'nin ayırt edici özelliği bankacılık, telekomünikasyon, ulaşım ve enerji alanlarında işbirliği süresince ŞİÖ içinde devletlerarası işbirliğinin eğitim, bilim, teknoloji, sağlık ve tarım alanlarında gelişmesine öncelik vermekte; sadece endüstriyel değil aynı zamanda işbirliğinin önemli sosyal parçası olma sorumluluğunu almakta ve bunun ekonomik gelişmenin önemli bir parçası olduğuna inanmaktadır.[66] ŞİÖ İş Konseyi çalışma toplantıları 22 Eylül 2006 tarihinde Irkutsk ve 06 Aralık 2006 tarihinde Moskova'da yapılmıştır. Bu toplantılarda eğitim ve sağlık alanında özel çalışma gruplarının ve ŞİÖ Enerji Kulubü'nün kurulması yolunda kararlar alınmıştır. Sağlık alanında çalışma grubu

---

[65] *The Business Council of the Shanghai Cooperation Organisation*, http://www.sectsco.org/EN123/, E.T. (02/05/2013).

[66] *Şanghay İşbirliği Örgütü İş Konseyi Pozisyonu*, http://bc-sco.org/?level=28&lng=ru, E.T. (17/04/2016).

Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) benzer şekilde üye devletlerarasında sağlık hizmetleri kalitesini ve koruyucu sağlık hizmetlerini geliştirme ve ileri teknoloji de tıbbi cihazları temin etme amacıyla ŞİÖ sağlık örgütü kurulmasını, eğitim alanında çalışma grubu ise ŞİÖ Üniversitesi kurulmasını amaçlamıştır.[67]

1.3.2.2. ŞİÖ Interbank Konsorsiyumu (IBK)

26 Ekim 2005 tarihinde ŞİÖ üye devletlerinin başbakanları, hükümet başkanları konseyinde ŞİÖ Interbank Konsorsiyumu (IBK) kurma kararını alarak bir antlaşma imzalamışlardır. IBK'nın üyeleri; Kazakistan Kalkınma Bankası, Çin Devlet Kalkınma Bankası, RF Dış Ekonomik İşler ve Kalkınma Bankası, Tacikistan Ulusal Bankası ve Özbekistan Dış Ekonomik Faaliyetler Ulusal Bankası'ndan oluşmaktadır. IBK'nın kurulmasındaki amaç, ŞİÖ üye devletleri tarafından desteklenen yatırım projelerinde finans ve bankacılık mekanizmasını oluşturmaktır. IBK'nın öncelik alanları: alt yapı inşası, yüksek teknoloji, ihracat odaklı ekonomi, sosyal içerikli projelere finans sağlamak; uluslararası banka uygulamalarında kabul gören kredileri vermek; ŞİÖ üye devletleri arasında ekonomik ilişkileri canlandırmak amacıyla ihracat fonu sağlamak; gerekli görülen güven ortamını gözlemleme antlaşmasının şartları ile ilgili işbirliği projelerini ve muhtemel müşteriler hakkında bilgileri paylaşmak; ilgili personeli eğitmek, kongre üyelerinin değişimini organize etmek ve iş seminerleri icra etmektir.[68]

---

[67] *SCO Business Council*, http://bc-sco.org/?level=9&lng=en, E.T. (05/05/2016).
[68] SCO Interbank Consortium, http://en.sco-russia.ru/cooperation/20140905/ 1013179625. html, E.T. (05/05 /2016).

1.3.2.3. ŞİÖ Enerji Kulübü (ŞİÖ EK)

ŞİÖ EK'nin kurulma fikri ilk olarak RF Başkanı Vladimir Putin tarafından Haziran 2006'da Şanghay'da yapılan ŞİÖ zirvesinde gündeme getirilmiştir.[69] 2013 yılında Bişkek'te yapılan zirvede ise Putin ŞİÖ EK'nin kurulmasına ihtiyaç olduğunu tekrarlamış; EK'nin ŞİÖ üye devletleri, gözlemciler ve ilgili taraflar arasında enerji projelerinin gerçekleştirilmesi için ilave fırsatlar oluşturacağını ifade etmiş; ayrıca Kazakistan Başkanı Nursultan Nazarbayev de enerji sektöründeki problemlere doğrudan çözüm getirebilecek ŞİÖ EK'nin kurulmasının gerekli olduğunu dile getirerek Putin'e destek olmuştur.[70]

Başkent Moskova'da 06 Aralık 2013 tarihinde ŞİÖ Enerji Kulübü'nün kurulmasına dair Afganistan, Belarus, Çin, RF, Kazakistan, Hindistan, Moğolistan, Tacikistan, Sri Lanka ve Türkiye arasında bir protokol imzalanmış ve RF Enerji Bakan Yardımcısı Anatoly Yanovsky konu ile ilgili yaptığı açıklamada enerji ihtiyacını ve tüketimini, enerji üreticisi ve tüketicisi arasında işbirliğini ve yeni teknolojileri içeren konuların görüşülebileceği bir platform oluşturulduğunu belirtmiştir.[71]

1.3.3. İnsani ve Kültürel Değerler Açısından İşbirliği

ŞİÖ üye devletleri kültür bakanları 12 Nisan 2002 Cuma günü Pekin'de bir araya gelerek kültür değişimi ve işbirliğinin arttırılması için ortak bir bildiriye imza atmışlardır.[72] Çin Kültür Bakanı Sun Jia Zheng yaptığı açıklamada 21. yüzyılda

---

[69] Alyson J.K.Bailes, Pal Dunay, Pan Guang ve Mikhail Troitskiy, "The Shanghai Cooperation Organization", *SIPRI, http://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/ SIPRI_ Policypaper 17%5B1% 5D.pdf , Policy Paper No. 17*, s. 32, E.T. (15/06/2016).

[70] INFOSCO, *SCO Energy Club: structure ready for international interaction, not Shanghai Six's elite club*, http://infoshos.ru/en/?idn=13913, E.T. (24/05/2016).

[71] "SCO members ink memo on creation of Energy Club*", Asia-Plus*, 08 Aralık 2013, http://news.tj/en/news/sco-members-ink-memo-creation-energy-club, E.T. (25/05/2016).

[72] Kuralai I. Baizakova, "The Shanghai Cooperation Organization's Role in Countering Threats and Challenges to Central Asian Regional Security", *Russian Politics and Law*, vol. 51, no. 1, 2013, s. 67.

dünya barışını ve altı komşu devlet arasında dostça işbirliğini sağlamak amacıyla 15 Haziran 2001'de ŞİÖ'nün kurulduğunu ve ŞİÖ üye devletleri arasında kültür değişimi ve işbirliğinin karşılıklı anlayışı, geleneksel dostluğu ve çok yönlü işbirliğini arttırmada eşsiz bir rol oynayacağını belirtmiş ve bildiriye taraf devletler, kültür değişimlerinin ve işbirliğinin çok taraflı ve iki taraflı ilişkileri sağlamlaştırmak için bildirinin büyük öneme sahip olduğu konusunda ortak karara varmışlardır. Bu bağlamda bildiri, farklı devletlerin ve halkların kültürlerinin içindeki çeşitlilik ve benzersizliklere küreselleşme sürecinde saygı gösterilmesi gerektiğini ve bununda üye devletler tarafından desteklediğini; medeniyetlerin barışça bir arada yaşamaları ve birlikte gelişimi başarmak için eşit koşullar altında birbirlerinden kültürel farklılıkları öğrenmeleri gerektiğini belirtmektedir.[73]

2012 yılında ŞİÖ üye devletleri kültür bakanları katılımıyla kültürel çeşitlikleri arttırmak ve farklı halklar arasında uyumu sağlamak amacıyla Pekin'de 9. kültür bakanları toplantısı gerçekleştirilmiştir. Çin Kültür Bakanı Cai Wu, 2012 yılının ikinci on yıllık ŞİÖ kültür işbirliği planlarının başlangıcı olduğunu belirtmiştir.[74]

Haziran 2012'de Pekin zirvesinde ŞİÖ üye devletleri orta vadede ŞİÖ'nün gelişimi için stratejik planları içeren ve gelecek on yılda bölgesel ekonomik işbirliğini genişletmeyi konu alan önemli belgeleri onaylamışlardır. 2014 yılında ŞİÖ üye devletlerin başbakanları düzeyinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da gerçekleştirilen toplantıda, üye devletler ekonomik alanda kazan-kazan işbirliğini derinleştirmek üzere ortak kalkınmanın başarılması sözünü verdiklerini ortak bir bildiride belirtmişler; 14 Aralık 2015 tarihinde Çin'in Zhengzhou şehrinde yapılan toplantıda ise ŞİÖ'nün ticaret, yatırım, finans, ulaşım ve kültür alanlarında işbirliği

---

[73] "Culture Ministers of SCO Member States Meet in Beijing", *People's Daily*, 13 Nisan 2002, http://en.people.cn/ 200204/13/eng20020413_93954.shtml, E.T. (27/05/2016).

[74] "Member states pledge to promote culture", *Beijing International*, http://www.ebeijing.gov.cn/feature_2/QuintessenceOfChineseHeritage/News/t1296366.htm, E.T. (27/05/2016).

konuları üzerinde görüşülmüş ve Çin'in 21. Yüzyıl deniz ipek yolu ve ipek yolu ekonomik bölgesi inşasını gündeme getiren bir bildiri yayımlanmıştır.[75]

20 Nisan 2015 tarihinde Moskova'da ŞİÖ'nün 12. Kültür Bakanları toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıya Kazakistan, Kırgızistan, RF, Çin, Tacikistan, Moğolistan, Beyaz Rusya, İran ve Özbekistan kültür bakanları katılmışlardır. Toplantıda kültürel değişimler, kültürel mirasın korunması ve gelişimi üzerine işbirliği ve milli kültürlerin yükseltilmesi konuları görüşülmüştür.[76]

RF Kültür Bakanı Vladimir Medinsky oniki kültür bakanları toplantısında yaptığı açıklamada vizeyi kolaylaştırmanın sadece turist akışını arttırmakla kalmayacağını bunun yanında kültürel entegrasyonu gerçekleştireceğini belirtmiş; Çin Kültür Bakanı Luo Shugang da, kültürel değişimin sağlanması için Çin'de kültürel miras forumu oluşturulduğunu ve bunun sayesinde uzmanların halk dansları üzerine kurslar açabileceklerini ve festival denetçileri, müze ve tiyatro yönetmenleri arasında toplantılar düzenlenebileceğini belirtmiş; ayrıca kültür değişimi için bu tarz platformlardan daha fazla oluşturulması gerektiğini eklemiştir.[77]

Ayrıca sağlık alanında da birçok gelişme yaşanmıştır. Nisan 2002'de, ŞİÖ üye devletleri acil yardım departmanı liderleri RF St. Petersburg şehrinde bir araya gelmişlerdir. Nisan 2003'te ŞİÖ üye devletleri tarafından Pekin'de hükümetler arası ortak yardım anlaşmasının görüşüldüğü bir konferans gerçekleştirilmiştir. Ekim 2005'te bu anlaşma Moskova'da imzalanmıştır. Kasım 2006'da ŞİÖ üye devletleri acil yardım departmanı liderlerinin katılımıyla Pekin'de yapılan ikinci toplantıda 2007-2008 ŞİÖ üye devletleri arasında felaket ortak yardım planı kabul edilmiştir.

---

[75] "SCO PM meeting to boost pragmatic cooperation, regional economic integration", *China Daily,* 14 Aralık 2015, http://www.chinadaily.com.cn/china/2015-12/14/content_ 22710487.htm, E.T. (28/05/2016).

[76] "On April 20 SCO Culture Ministers will meet in Moscow", http://en.sco-russia.ru/ announcements/ 20150417/1013349318.html, E.T. (26/05/2016).

[77] "Simplified Visa Regime Between SCO Countries to Strengthen Cultural Ties", http://en.sco-russia.ru/news/20150420/1013358296.html, E.T.(26/05/2016).

Ekim 2007'de ŞİÖ üye devletleri acil yardım departmanı liderleri üçüncü toplantılarını Bişkek'te icra etmiş ve felaketlerde yardım işbirliği anlaşmasını ve bu tarz işbirliklerinin gerçekleştirilmesini tartışmışlardır. Ayrıca ŞİÖ üye devletleri doğal ve insani afetlerde yardım merkezi kurma kararı almışlardır. Ekim 2008'de Çin'in önderliğinde Urumçi'de ŞİÖ sınırları içinde afet yardım işbirliğini, afet yardım hareketi mekanizması kurulmasını, bilgi alışverişini ve personel eğitimini hızlandırmayı konu alan toplantıda uzlaşmaya varılmıştır.[78]

1.3.3.1. ŞİÖ Forum

ŞİÖ Forum, 22-23 Mayıs 2006 tarihlerinde RF Dışişleri Bakanlığı'nın Uluslararası İlişkiler Moskova Devlet Enstitü toplantısında ŞİÖ'nün eylemlerine yardımcı olmak ve ŞİÖ'yü bilimsel alanda desteklemek; ŞİÖ üye devletlerinin politik bilim merkezleri ve bilimsel araştırmalarında işbirliğinin geliştirilmesi sağlamak; temel sorunlarda işbirliği yapmak; ŞİÖ'nün eylemlerinin prensip ve görevlerini açıklamak; sosyal ve bilimsel alanlarla ilişkilerini geliştirmek; politika, güvenlik, ekonomi, ekoloji, teknoloji ve diğer alanlarda uzman kişiler ile bilim adamları arasında fikir alışverişini arttırmak; amacıyla kurulmuştur.[79]

1.4. Şanghay Beşlisi Zirveleri

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri'nden Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan ile RF ve Çin'in 26 Nisan 1996 tarihinde bir araya gelmesiyle başlayan Şanghay Beşlisi oluşumu her yıl devlet başkanları düzeyinde yapılan zirve toplantıları ile gelişim göstermiş ve 15 Haziran 2001 tarihinde Özbekistan'ın katılımıyla Şanghay Beşlisi Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüşmüştür.

---

[78]*China's Actions For Disaster Prevention And Reduction*, Bölüm 6, http://www.china.org.cn/government/ whitepaper/2009-05/11/content_17754964.htm, Pekin, 2009, E.T. (25/05/2016).
[79] International Forum, *SCO*, http://en.civilshos.ru/sco, E.T. (14/07/2016).

1.4.1. Şanghay Zirvesi (26 Nisan 1996)

Çin, RF ve Sovyetler Birliğinden ayrılan üç Orta Asya Cumhuriyeti Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ı ayıran sekiz bin kilometrelik sınırın güvenliği alanında askeri işbirliğinin sağlanmasına ilişkin antlaşma 26 Nisan 1996 tarihinde Çin'in Şanghay kentinde imzalanmıştır. Bu antlaşmanın esas amacı, antlaşmaya taraf devletlerin sınır bölgelerinde barış, istikrar ve güvenliği sağlamak, Asya Pasifik bölgesinde ve hatta dünyada barış ve güvenliğin sağlanması için yeni bir güvenlik modeli geliştirmektir.[80] Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin imzaların atılmasından sonra antlaşmanın Asya Pasifik ülkeleri için de örnek olmasını dilerken Yeltsin de tarihi olarak nitelediği antlaşmanın henüz bir başlangıç olduğunu kaydetmiştir."[81]

RF, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında imzalanan "Sınır Bölgelerinde Güvenliğin Sağlanması Antlaşması" ile Çin ve dört devlet arasındaki 100 km'lik mesafeler tampon bölge olarak kabul edilmiş; taraflar, karşılıklı olarak askeri kuvvet azaltacaklarını taahhüt etmişler ve sınırlarından kaç kilometre içeride ve nasıl bir tatbikat yapacaklarını bildireceklerini ifade etmişler; ayrıca RF ile Çin arasındaki sınır uyuşmazlığını çözmek için komisyonlar kurulmuştur.[82]Çin'in kontrolünde bulunan Sincan Uygur özerk bölgesi özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra çok sayıda devletle sınır komşusu olmuş bununla birlikte Sincan'da Uygurlar haricinde bir milyonu aşkın Kazak, beş yüz bin kadar da Kırgız nüfusu bulunmaktadır.[83] Bu nedenle bölgede gerçekleşebilecek her türlü ayrılıkçı hareket başta Çin olmak üzere Kazakistan ve Kırgızistan'da istikrarsızlık sebebi olabilirdi. İmzalanan bu anlaşmayla birlikte Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, topraklarında bulunan Uygurları kontrol altına alarak Çin'in güvenliği sağlanmaya

---

[80] "Jiang: Perfecting Shanghai Five Mechanism", *People's Daily*, 05 Temmuz 2000, http://en.people.cn/ english/200007/05/eng20000705_44747.html, E.T. (10/05/2016).
[81] "Sınır Güvenliğinde Tarihi Anlaşma", *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Nisan 1996, s. 10.
[82] Umut Bekcan, *Yeni Dünya Düzeninde Rusya-Çin İlişkileri*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2013, s. 91-93.
[83] Selçuk Çolakoğlu, "11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri", *http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/yC7Rs651dAHbXQIUFf9YCkm8ZOkeVD.pdf*, (21/ 06/2014), s. 40.

çalışılmış; ayrıca kurucu beş devlet her türlü ayrılıkçı, terörist ve İslamcı harekete karşı ortak tavır almayı da kararlaştırmışlardır.[84]

18 Kasım 1996 tarihinde Pekin'de Çin Dışişleri Bakanı Qian Qichen, Rus mevkidaşı ile yaptığı görüşmenin çok önemli bir başarı olduğunu söylemiş ve her iki bakan da basın toplantısında Devlet Başkanları Jiang Zemin ve Boris N. Yeltsin arasında Moskova'da gelecek bahar yapılacak olan zirvede RF ve Çin sınırındaki askeri birlikleri azaltma antlaşmasının imzalanacağını ümit ettiklerini açıklamışlardır.[85]

Artan askeri ve ticaret ilişkilerine karşın iki komşu devlet 27 Aralık 1996 tarihinde Moskova'da aralarındaki 2700 millik sınır boyunca askeri birliklerin sayısını azaltma ve Çin'e, nükleer santral inşa etme planlarını açıklamışlardır. Bu bağlamda RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in Çin Başbakanı Li Peng ile Moskova'daki görüşmesinde Moskova ve Pekin arasındaki stratejik ortaklığa olan ilgisini doğrulamış; görüşmenin ardından Yeltsin'in basın sözcüsü Sergei Yastrzhembsky tarafından yapılan açıklamada, Çin Kominist Parti Genel Sekreteri aynı zamanda devlet başkanı olan Jiang Zemin ve Yeltsin arasında Nisan 1997'de Moskova zirvesinin toplanacağını; RF, Çin, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan kendi sınırları boyunca askeri birliklerini azaltma antlaşmasını imzalayacaklarını belirtmiştir.[86]

---

[84] Edip E. Öymen, "Çin-Rus anlaşmasının görünmeyen yüzü", *Milliyet Gazetesi* , 07 Mayıs 1996 , s. 18.

[85] "China and Russia Agree On Troop Levels at Border", *The New York Times*, 19 Kasım 1996, http://www.nytimes. com/ 1996/ 11/19/world/china-and-russia-agree-on-troop-levels-at-border.html, E.T. (20/08/2015).

[86] Betsy Aaron, "Chinese premier visits Moscow amid improving relations", *CNN*, 27 Aralık 1996, http://edition.cnn.com/ WORLD/ 9612/27/russia.china/, E.T. (20/08/2015).

1.4.2. Moskova Zirvesi (24 Nisan 1997)

RF ve Çin Devlet Başkanları, 23 Nisan 1997 tarihinde Kremlin'de bir araya gelerek NATO ülkelerinin uluslararası ilişkilerdeki artan etkisine karşı "çok kutuplu dünyayı" savunan bir bildiri yayınlamışlardır.[87] Görüşmenin ana gündem maddesini 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bugüne uluslararası sistemde bir devletin veya tek kutbun belirleyici olmasının engellenmesi oluşturmaktadır. Boris Yeltsin, bazı devletlerin tek kutuplu bir dünya düzeni çerçevesinde kendi kararlarını başkalarına kabul ettirmek istemelerine karşın çok kutupluluk vurgusu yapmış ayrıca Jiang Zemin'in Moskova'yı ziyaretinin önemini vurgulayarak 21. Yüzyılın kaderini belirlediklerini belirtmiştir.[88]

RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Moskova'da taraflar arasında yapılan bu görüşmelerde "askeri-teknik konularda" mevcut olan sorunların karşılıklı müzakereler sonucu giderildiğini ve RF ile Çin arasında 21. yüzyılda stratejik ortaklık kurulması yönünde önemli adımlar atıldığını belirtmiş; buna ilaveten görüşmede sınır sorunları, sınırda yerleştirilen askeri güçlerin düzeyi, atom enerjisi ve ekonomik reformlar ile ilgili deneyimlerin paylaşımı ele alınmıştır.[89]

Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin de açıklamasında: "Çin ve RF arasında dostluk, barış ve kalkınma komitesi kurulacağını ve bu komitenin iki devletin 21. Yüzyılda yapacağı stratejik ortaklığın ilkelerini hazırlayacağını" belirtmiştir.[90]

RF devlet Başkanlığı sözcüsü Sergey Yastrjembski görüşmelerden sonra yaptığı açıklamada, ele alınan tüm konularda iki devletin ortak görüşler oluşturduklarını ve imzalanan bildiride de iki devletin, otuz yıl sonra ilk kez dünyanın içinde bulunduğu durum, geleceğe yönelik eğilimler ve yeni dünya

---

[87] TRT, *Dünya Gündemi*, *https://www.youtube.com/watch?v=oVRXyD6J-Ls*, E.T. (05/07/2016).
[88] "Yeni Düzen'e İmza", *Milliyet Gazetesi*, 24 Nisan 1997, s. 17.
[89] *A.g.e.*
[90] *A.g.e.*

düzeninin oluşturulması ile ilgili olarak ortak görüşlerini ortaya koyduklarını belirtmiştir.[91]

24 Nisan 1997 tarihinde Moskova'da RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev ve Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahmanov'un katılımlarıyla gerçekleşen Şanghay Beşlisi'nin ikinci zirve toplantısında sınır bölgelerinde askeri kuvvetlerin sayısını ve silah gücünü karşılıklı azaltmayı öngören antlaşma imzalanmıştır.[92]

Jiang Zemin imzalanan anlaşmanın yedi yıllık görüşmelerin sonucu soğuk savaş düşüncesinden farklı olan bir güvenlik modeline doğru atılan bir adım olduğunu; Boris Yeltsin ise, bu antlaşmanın Asya Pasifik Bölgesi için bir başarı olduğunu ifade etmiştir.[93]

Bu antlaşma, taraf devletlerin sınırlarında yüzer kilometrelik silahtan arındırılmış bir "şeffaf bölge" nin oluşturulmasını, yedi bin kilometrelik ortak sınırda bulunan askeri birlik sayısının düşürülmesini ve füze, donanma, hava kuvvetleri hariç sınırlarında konuşlandırılmış olan askeri birliklerin hareketleri hakkında taraf devletlerin birbirlerine bilgi vermesini içermektedir.[94]

RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev ve Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahmanov'un katılımlarıyla gerçekleşen Şanghay Beşlisi'nin birinci ve ikinci zirvelerinde sınır güvenliği konusu üzerinde durulmuş ve çok kutupluluğa doğru adımlar atılmaya çalışılmıştır.

---

[91] *A.g.e.*
[92] "Çok Kutupluluğa İkinci Adım", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Nisan 1997, s. 10.
[93] "China, Russia, 3 Asian countries agree to reduce troops on border", *Milwauke Journal Sentinel*, 25 Nisan 1997, s. 10, https://news.google.com/newspapers?nid=1683&dat= 19970425&id= 4KcaAAAAI BAJ&sjid=CS8EAAAAIBAJ&pg=6844,1922765&hl=tr, E.T. (25/08/2015).
[94] "Kutuplaşmada ikinci adımı attılar", *Milliyet Gazetesi*, 25 Nisan 1997, s. 19.

1.4.3. Almatı Zirvesi (03 Temmuz 1998)

Çin Savunma Bakanı Chi Haotian'ın RF Savunma Konseyi Sekreteri Andrei Kokoshin'ı Pekin'e davetiyle Kokoshin'ın altı günlük resmi ziyaretinin ardından 22 Ocak 1998 tarihinde Çin Başbakanı Li Peng ile birlikte yaptıkları açıklamada her iki ülkenin stratejik ortaklığına vurgu yapmışlar; son yıllarda Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin ve RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin arasında gerçekleşen görüşmeler sonucunda Çin ve RF arasındaki bağların güçlendiğini ifade etmişlerdir.[95]

Bu dönemde Irak'ta yaşanan gelişmeler, uluslararası politikada tansiyonu arttırmıştır. Irak Başbakanı Saddam Hüseyin Irak'ın kimyasal, biyolojik ve nükleer silah programlarını kontrol etmeleri amacıyla Birleşmiş Milletler (BM) gözlemcilerine tam ve özgür erişim imkânı vermediği takdirde ABD ve İngiltere Irak'a karşı hava saldırısı başlatmakla Irak'ı tehdit etmişler; ancak Irak'a yapılabilecek olası bir askeri harekât uluslararası ticari yaptırımların etkisini hafifletmek amacıyla BM'nin Irak'a uyguladığı insani yardım hareketinin etkisini kısıtlayabileceğinden dolayı BM, Irak'taki personel sayısını azaltacağını açıklamıştır.[96]

Irak'a yapılacak askeri operasyona karşı olan RF, Fransa, Çin ve birçok Arap devletini ziyaret eden BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Saddam Hüseyin ile görüşmek için 20 Şubat 1998 tarihinde Bağdat'a gitmiştir. Fransa Başbakanı Lionel Jospin yaptığı açıklamada, Annan'ın Irak ziyareti ile pozitif sonuç alındığını ve bu hususta Fransa'nın diplomatik çözüm aradığını, askeri çözüm istemediğini belirtmiştir.[97]

---

[95] "Chinese-Russian Ties", *The Moscow Times*, 23 Ocak 1998, http://www.themoscowtimes.com/ news/article/chinese-russian-ties/295565.html, E.T. (11/02/2015).
[96] "U.N. Reduces Staff in Iraq", *The Washington Post*, 19 Şubat 1998, http://www. washingtonpost. com/wp-srv/inatl/longterm/ iraq/stories/staff021998.htm, E.T. (10/03/2015).
[97] *A.g.e.*

Bu gelişmeler ile birlikte 17 Şubat 1998 tarihinde Çin Başbakanı Li Peng, RF ve Çin başbakanları arasında gerçekleşen üçüncü olağan görüşme için Moskova'ya gitmiştir.[98] Moskova'da RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Çin Başbakanı Li Peng yaptıkları ortak açıklamada RF ve Çin'in askeri bir operasyona karşı, politik bir çözüm taraftarı olduklarını ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) kararlarına uyularak Irak'ın kitle imha silahlarının ortadan kaldırılmasının garanti altına alınması ve Irak'a karşı uygulanan yaptırımların kaldırılması gerektiğini belirtmişlerdir.[99]

Orta Doğu'daki bu gelişmeler ışığında RF ve Çin'in uluslararası politikada ABD ve İngiltere'ye karşı sergiledikleri ortak tavır, RF ve Çin'in çok kutupluluk anlayışı ile ilgili yaptıkları açıklamaları desteklemektedir.

03 Temmuz 1998 tarihinde Kazakistan'ın Başkenti Almatı'da Çin, RF, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımları ile Şanghay Beşlisi'nin üçüncü zirve toplantısı yapılmıştır. Bu toplantı sonucunda bölgesel güvenlik üzerine bir antlaşma imzalanmış olup bu antlaşmaya göre taraflar 26 Nisan 1996 tarihinde Şanghay Beşlisi'nin birinci zirvesinde imzalanan "sınır güvenliği alanında askeri işbirliğinin sağlanması" ve 25 Nisan 1997 tarihinde Şanghay Beşlisi'nin ikinci zirvesinde imzalanan "sınır bölgelerinde askeri kuvvetlerin sayısını ve silah gücünü karşılıklı azaltmaya" ilişkin antlaşmaların uygulanmasını sağlamak için gerekli tüm önlemlerin alınması yönünde karar almışlardır.[100] Ayrıca antlaşmada, taraf devletler soğuk savaşın sona ermesinden bu yana şekillenen ve gelişen yeni güvenlik

---

[98] Han Jingjing, *"*Backgrounder: Major events in Sino-Russian relations*"*, http://news.xinhuanet.com/ english2010/database/2010-03/20/c_13218328.html, E.T. (20/01/2015).

[99]"Will U.N. Chief go to Iraq?", *Daily News*, 18 Şubat 1998, https://news.google.com/newspapers?nid=1241&dat=19980218&id=VXNTAAAAIBAJ&sjid=NYYDAAAAIBAJ&pg=6218,2110979&hl=tr, s. 3, E.T. (15/01/2015).

[100] "Five Countries Sign Central Asian Security Agreement", *BBC*, 04 Temmuz 1998, http://news.bbc.co.uk/2/hi/ world/monitoring/126280.stm, E.T. (20/02/2015).

anlayışının somut göstergesi olduğuna inandıkları 1996 Şanghay ve 1997 Moskova antlaşmalarının önemini vurgulamışlardır.[101]

Alınan diğer önemli kararları şu şekilde sıralamak mümkündür:[102]

1. Orta Asya'da; hatta Asya Kıtası'nda işbirliğinin arttırılması ve güvenliğin sağlanması konularında gerekli görüldüğünde uzmanlar, dışişleri bakanları, hükümet ve devlet başkanları seviyesinde toplanma kararı alınmıştır.

2. Orta Asya'nın nükleerden arındırılmış bir bölge olması adına gerekli girişimlerin taraflar arasında ivedilikle başlatılmasına karar verilmiştir.

3. Uluslararası nitelikli sorunların çözümü konusunda örgütün BM, diğer uluslararası örgütler ve ilgili sivil toplum kuruluşları ile işbirliğine gidilmesine karar verilmiştir.

4. Her türlü ayrımcılığın ve aşırı dinciliğin kabul edilmeyeceği kararı alınmıştır.

5. Uluslararası terörizm, organize suçlar, silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti ve uluslararası suç faaliyetlerine karşı mücadele edeceklerine ve bu beş devletten herhangi birinin sosyal ve güvenlik düzenine ve milli egemenliğine zarar vermek maksadıyla kendi topraklarının kullanılmasına müsaade etmeyecekleri yönünde tedbir alınması kararlaştırılmıştır.

6. Ticaret terimlerinin karşılıklı olarak kullanılmasını sağlamayı; ekonomik ve ticari işbirliğinin çeşitli şekillerini teşvik etmeyi; ekonomik projelerde yatırımları arttırmayı görüşmüşlerdir.

7. Petrol ve gaz boru hatlarının inşası dâhil bütün ekonomik alanlarda büyük ölçekte ve uzun vadede işbirliğine karar vermişlerdir.

8. Uluslararası politikada yaşanan radikal değişikliklerin ve çok kutuplu dünyanın giderek belirgin hale gelmesinin, uluslararası konumda istikrarı arttıracağı

---

[101] *A.g.e.*
[102] *A.g.e.*

ve dünyadaki bütün ülkelerin sosyal ve ekonomik alanda gelişmesi için şartlar yaratacağı üzerinde durmuşlardır.

9. Afganistan'da yaşanan gerginlikten endişe duymuşlar ve Birleşmiş Milletlerin kontrolü altında ilgili ülkelerin katılımlarıyla Afganistan'daki çatışmanın barışçı yollarla çözülmesine dikkat çekmişlerdir. Güney Asya'daki nükleer denemelerin bu bölgedeki gerilimi arttırdığı üzerinde ciddi kaygılarının olduğunu da ifade etmişlerdir.

10. Son olarak 21. Yüzyılda barış ve refahın sağlanması için uluslararası politik ve ekonomik yeni düzenin kurulmasının zorunlu olduğunu tekrarlamışlar ve Avrasya'da istikrar, güvenlik ve kalkınma için iyi komşuluk ilişkilerini, dostluğu ve işbirliğini devamlı hale getirme kararını almışlardır.

Bu liderler zirvesinin sonucunda ŞİÖ'nün, dünyada yaşanan gelişmeler üzerine görüş bildirerek bölgesel bir örgütten ziyade uluslararası konumda bir örgüt olduğu vurgulanmıştır.

1.4.4. Bişkek Zirvesi (25 Ağustos 1999)

25 Ağustos 1999 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te RF, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Şanghay Beşlisi'nin dördüncü zirvesi için bir araya gelmişlerdir. Bölge devletlerinin siyasi ve askeri işbirliğinin yanı sıra radikal İslami akımların yarattığı tehlikenin görüşüleceği belirtilmiş ve Kazakistan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Kasımcömert Tokayev de bölgede ve Kuzey Kafkasya'da İslami köktendinciliğin yayılması karşısında ilgisiz kalamayacaklarını Almatı'da basına yaptığı açıklamada söylemiştir.[103]

RF Dışişleri Bakanı Igor Ivanov, Çin ile RF arasındaki görüşmelerin iki bölgesel güç arasında stratejik ortaklığı daha fazla geliştirmeye odaklandığını, iki

---

[103] "Orta Asya'da Stratejik İşbirliği", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1999, s. 11.

devletin de karşılıklı menfaatlerini ve ilişkilerini korumaya çalıştıklarını söylemiştir.[104] Ivanov, bu ortaklığın Batı'ya karşı bir askeri blok oluşturmak amaçlı olmadığını, iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek için iki liderin ekonomi bakanlarına ortak çalışmalar da bulunmaları talimatı verdiklerini ancak bunun RF ve Çin'in ekonomik bir blok oluşturacakları anlamına gelmediğini de belirtmiştir.[105]

Çok kutupluluk vurgusunun bu zirve öncesinde de tekrarlandığını söylemek mümkündür. Şöyle ki; Boris Yeltsin'in dış politika danışmanı Sergey Prikhodko zirve öncesinde Çin ulusal basınına yaptığı açıklamada bir devletin tek kutuplu dünya düzeni oluşturma politikalarına karşı denge oluşturarak çok kutuplu düzeni amaçlayan ortak ve koordineli adımlar belirlemenin öncelikli görevleri olduğunu belirtmiştir.[106]

Boris Yeltsin Bişkek'te yaptığı açıklamada, gelecekte sadece bir veya iki devletin değil bütün devletlerin menfaatlerinin buluştuğu dünya düzeni için aktif bir mücadelenin var olması gerektiğini dile getirmiştir.[107] Yeltsin'in bu açıklaması, soğuk savaşın sona ermesinin ardından RF'nin Batı'yı tek süper güç olarak gördüğünü göstermektedir.

NATO'nun Sırbistan'a yaptığı bombalı saldırıda Belgrad'da bulunan Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliği'ni vurması olayına karşı olduklarını Çin ve RF liderlerinin yaptıkları ortak açıklamada belirtmeleri iki devlet arasındaki ilişkilerin iyiye gittiğini göstermiş; bununla birlikte Çin, Sovyetler sonrası RF'nin küçülmüş ordusu tarafından az talep alan Rus silah fabrikaları için karlı pazar olarak ortaya çıkmış, iki devlet arasında ticaret artmış ve her iki devlet de sınırları boyunca yayılan etnik ve İslami huzursuzluktan dolayı endişelenmektedirler.[108]

---

[104] Louise Hidalgo, "Sino-Russian relations warming", *BBC*, 25 Ağustos 1999, http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/ 429603 .stm , E.T.(23/02/2015).
[105] "Çok kutuplu dünya çağrısı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Ağustos 1999, s. 11.
[106] *A.g.e.*, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1999.
[107] Louise Hidalgo, *a.g.e.*
[108] *A.g.e.*

Orta Asya'da terör saldırıları düzenlemek amacıyla Kırgızistan'a gelen yaklaşık 350-400 köktendinci teröristin bu ülkede üstlenmeye çalıştıkları ve 23-25 Ağustos tarihlerinde Kırgızistan'ın güneybatısında Kırgız güvenlik güçleriyle teröristler arasında çatışmaların yaşanması zirve esnasında gündeme gelmiştir.[109] 1996 yılındaki ilk zirve toplantısından bu yana gelinen süreci memnuniyetle yeniden incelemişler ve bölgesel güvenliğin ve işbirliğinin genişletilmesi için atılan adımları ele almışlardır.[110] Ayrıca zirvede taraf devletler uluslararası barışın korunmasında ve bölgesel sorunların çözümlenmesinde temel mekanizma olan BM'ye destek verileceğini, BM'nin onayı alınmadan uluslararası politikada güç kullanılmasına karşı olduklarını belirterek Şanghay Beşlisi'nin hiçbir devleti hedef almadığının altını çizmişlerdir.[111]Liderler, insan haklarının bahane edilerek devletlerin içişlerine karışılması gibi BM yasasına aykırı tavır ve faaliyetlere karşı olduklarını beyan etmişlerdir.[112]

ABD karşıtı bir havada geçen liderler zirvesinde Yeltsin, çok kutuplu dünya düzeninin tekrardan altını çizmiş ve bu birlikteliğe dokunabilecek hiçbir gücün bulunmadığını ayrıca ABD'nin uluslararası politikada kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini dile getirmiş; Jiang Zemin de ilgili konularda Boris Yeltsin'i destekleyerek ekonomik ilişkileri güçlendirme, bölgede istikrarı arttırma ve kökten dinci hareketlere karşı ortak hareket etme konularında kararlar aldıklarını ifade etmiştir.[113] Bu bağlamda Şanghay Beşlisi'nin 25 Ağustos 1999 tarihinde Bişkek'te gerçekleştirilen dördüncü zirvesinde önceki zirve toplantılarına kıyasla çoğunlukla Amerikan karşıtı politikaların yer aldığını söylemek mümkündür.

---

[109] "İslamcılar Kırgızistan'da üsleniyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Ağustos 1999, s. 11.
[110] "Summit meetings among China, Russia, Kazakstan, Kirghistan and Tajikistan", Ministry of Foreign Affairs of PRC, *http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/ 3602_665543/3604 _665547/ t18 029.shtml.*, E.T. (28/04/2015).
[111] "Çok kutuplu dünya çağrısı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Ağustos 1999, s. 11
[112] Bates Gill, "Shanghai Five: An Attempt to Counter US Influence in Asia", http://www.brookings.edu/research/opinions/2001/05/04china-gill, E.T. (15/07/2016).
[113] Cenk Başlamış, "Beş Silahşörler Dincilere Karşı", *Milliyet Gazetesi*, 30 Ağustos 1999, s. 19.

1.4.5. Duşanbe Zirvesi (04 Temmuz 2000)

02 Aralık 1999 tarihinde RF, Kazakistan, Çin, Tacikistan ve Kırgızistan içişleri bakanları ve ulusal güvenlik yetkililerinin katılımı ile yapılan görüşmede sınır ihlali suçları, ayrımcılık ve terörizmle mücadelede işbirliği konularında antlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Şanghay Beşlisi, ortak askeri tatbikat ve güvenlik alanında bilgi paylaşımı konularında karar almış ve bunun üzerine Çin Milli Savunma Bakan Yardımcısı Nu Pin yaptığı basın açıklamasında, antlaşmanın uyuşturucu ve silah kaçakçılığında batıya doğru ana yol güzergâhı olmuş olan Orta Asya'da güvenlik ve istikrarı sağlamada yardımcı olacağını vurgulamıştır.[114]

Askeri alanın yanı sıra ekonomik alanda da gelişmeler yaşanmış ancak RF ve Orta Asya ülkelerinin hem ticari hem de nüfuz anlamında Çin yayılmacılığına karşı korkuları göz önüne alındığında ortak güvenlik kaygısını tanımlamak ekonomik bütünleşmeyi yönetmekten daha kolay görünmüştür. 1999'daki zirvede Boris Yeltsin'in Orta Asya'da işbirliği için büyük bir güce sahibiz şeklindeki açıklamasına rağmen bu gücün çoğunun Çin'in ekonomik gelişimi için gerekli olan Sibirya ve Kazakistan'daki el değmemiş enerji kaynaklarına bağlı olmasından dolayı endişelerinde haklı olduklarını göstermektedir. Buna rağmen ekonomik bütünleşme için atılacak adımlardan biri olan Kazakistan'ın kuzeydoğusunda yer alan Aktobe şehrinden Sincan'a uzanacak petrol boru hattının sahibi, finanse edilmesi ve bu projenin finansal kapasitesi hakkındaki fikir ayrılıkları yüzünden Ağustos ayında Çin Milli Petrol Şirketi, inşa planlarını rafa kaldırdığını açıklamasının karşısında çoğu uzman ve analist, Orta Asya'da büyük oyunun devam ettiğini belirtmiştir.[115]

21 Nisan 2000 tarihinde ise Orta Asya liderleri Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te bölgesel güvenlik ajanslarının faaliyetlerini koordine etmeyi planlamak

---

[114] "Shanghai Five Sign Security Deal", *BBC*, 02 Aralık 1999, http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/546490.stm, E.T. (22/06/2014).
[115] Anthony Davis, "A marriage of convenience", *CNN*, 10 Eylül 1999, http://edition.cnn.com/ASIANOW/asiaweek/ magazine/99/0910/centralasia.html, E.T. (22/06/2014).

amacıyla organize suçlar ve terörizm ile mücadele üzerine antlaşmayı imzalamak için iki gün sürecek liderler zirvesinde bir araya gelmişlerdir.[116]

Ekonomik ve askeri alandaki bu gelişmeler üzerine Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de 04 Temmuz 2000 tarihinde üye devletlerin dışişleri bakanları seviyesinde yapılan toplantının sonunda RF Dışişleri Bakanı İgor İvanov'un basına yaptığı açıklamada, Şanghay Beşlisi'nin bölgesel sınır sorunlarını çözümlemek amacıyla kurulduğunu ama artık uluslararası terörizmin ilgi alanına girdiğini ve Afganistan'ın bölgede istikrarı olumsuz etkilediğini ifade etmiştir.[117] 05 Temmuz'da da RF ve Çin'in liderliğinde Duşanbe'de Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan liderlerinin ve Özbekistan'ın da gözlemci olarak katılımıyla "Orta Asya'da Bölgesel Güvenlik ve Ekonomik İşbirliği Zirvesi" düzenlenmiştir. Orta Asya liderleri, Taliban yönetimindeki Afganistan ile Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın iki bin kilometrelik sınırı paylaşmasından ötürü bölgede İslami hareketin, uyuşturucu ticaretinin ve silah kaçakçılığının giderek arttığını ve bölge ülkelerini tehdit ettiğini savunmuşlar; Çin Lideri Jiang Zemin ise buna rağmen Afganistan'a yapılabilecek askeri müdahalenin riskli olduğunu vurgulamıştır.[118] Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahmanov ile Çin Lideri Jiang Zemin, yayımladıkları ortak bildiride bu sorunu askeri müdahale ile çözmenin doğru olmayacağını, bu sorunun dış müdahale olmadan Afgan halkı tarafından barışçı yollarla çözmenin doğru olacağını belirtmişlerdir.[119]

Zirvenin sonunda, İslami hareket, uyuşturucu ticareti ve silah kaçakçılığıyla mücadele etmek amacıyla Bişkek'te ortak bir merkez kurulmasına karar verilmiştir.[120]

---

[116] "Central Asian leaders hold security summit" , *BBC*, 21 Nisan 2000, http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/720665.stm, E.T. (30/04/2015).
[117] "Orta Asya teröre karşı birleşti", *Cumhuriyet Gazetesi*, 06 Temmuz 2000, s. 10.
[118] "Orta Asya, terörü tartışıyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, 05 Temmuz 2000, s. 8.
[119] *A.g.m.*
[120] "Orta Asya teröre karşı birleşti", *Cumhuriyet Gazetesi*, 06 Temmuz 2000, s. 10.

07 Temmuz 2000'de ABD tarafından Pasifik Okyanusu'ndan fırlatılacak ve Kuzey Kore gibi bir devletten ABD'ye geldiği farz edilecek olan bir test füzesinin, ABD'nin Kaliforniya Eyaleti'nden atılacak Minuteman 2 tipi bir füze ile vurulmaya çalışılması ve başarı sağlanması halinde RF ve Çin, ABD'nin kendilerine üstünlük sağlayacağını, bu gelişmelerin silahlanma yarışına neden olacağını, buna karşılık kendilerinin de imkân ve kabiliyetlerini geliştirmeye çalışacağını değerlendirmişlerdir.[121]Bu bağlamda Duşanbe Zirvesi'nin önemli konularından birinin ABD'nin yeni bir ulusal füze sistemi kurma planı ve bu planın Rusya ve Çin üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu gelişmeler ışığında, iki lider de ABD' ye 1972 yılında imzalanan ve yürürlükte olan anti-balistik füze antlaşmasını (ABM) ihlal etmemesi için ortak çağrıda bulunmuştur. Bununla birlikte RF ve Çin'in ABD'ye karşı oluşturmaya çalıştıkları "stratejik ortaklık" konusu da ele alınmıştır.[122]

Çin lideri Jiang Zemin, zirvede yaptığı konuşmasında Şanghay Beşlisi üye devletlerinin aralarındaki dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği ilişkilerini geliştirmelerinin, bölgenin ve hatta dünyanın refahı için büyük önem taşıdığını belirtmiş; ayrıca üye devletler için ekonomik kalkınmaya önem verdiklerini ancak bunu başarmak için bölgenin refahının sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.[123]

Buradan hareketle Şanghay Beşlisi'nin uluslararası politikada yaşanan gelişmelere karşı ortak bir duruş sergilediği anlaşılmakla birlikte bu ortak duruşun zamanla ABD'nin Çin ile ilişkilerine olumlu yansıdığını söylemek mümkündür.

---

[121] "Savunma sistemi için kader günü", *Cumhuriyet Gazetesi*, 06 Temmuz 2000, s. 10.
[122] *A.g.e.*
[123] *A.g.e.*

İKİNCİ BÖLÜM

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN GELİŞİM SÜRECİ

2.1. Şanghay İşbirliği Örgütü Zirveleri ve Alınan Kararlar

SSCB'den bağımsızlığını kazanan Orta Asya cumhuriyetleri ve RF'nin, Çin ile arasında olan sınır anlaşmazlıklarını çözmek amacıyla 1996 yılında başlayan Şanghay Beşlisi oluşumu 2001 yılında Özbekistan'ın da oluşuma katılımıyla örgüte dönüşmüştür.

2001 yılından 2016'ya kadar geçen süre içinde örgütün her yıl olağan liderler zirvesi yapılmış ve zamanla sınır sorunlarını çözmek amacıyla kurulan örgüt giderek bir güvenlik topluluğuna dönüşmeye başlamış, bunun yanında ticari ve enerji alanında işbirliği antlaşmaları yapılmış, üye devletlerarası kültürel faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Aşağıdaki tabloda 2001'den 2016'ya kadar ŞİÖ'nün devlet başkanları seviyesinde yapılan zirve toplantılarının yerleri ve tarihleri yer almaktadır.

SIRA NO	YER	BAŞLANGIÇ TARİHİ
1	Şanghay-ÇİN	14 Haziran 2001
2	St. Petersburg-RF	07 Haziran 2002
3	Moskova-RF	29 Mayıs 2003
4	Taşkent-ÖZBEKİSTAN	17 Haziran 2004
5	Astana-KAZAKİSTAN	05 Temmuz 2005

6	Şanghay-ÇİN	15 Haziran 2006
7	Bişkek-KIRGIZİSTAN	16 Ağustos 2007
8	Duşanbe-TACİKİSTAN	28 Ağustos 2008
9	Yekaterinburg-RF	15 Haziran 2009
10	Taşkent-ÖZBEKİSTAN	10 Haziran 2010
11	Astana-KAZAKİSTAN	15 Haziran 2011
12	Pekin-ÇİN	06 Haziran 2012
13	Bişkek-KIRGIZİSTAN	13 Eylül 2013
14	Duşanbe-TACİKİSTAN	12 Eylül 2014
15	Ufa-RF	10 Temmuz 2015
16	Taşkent-ÖZBEKİSTAN	24 Haziran 2016

2.1.1. Şanghay Liderler Zirvesi (14 Haziran 2001)

14-15 Haziran 2001 tarihleri arasında RF, Çin, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan devlet başkanları Çin'in Şanghay şehrinde terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılığın engellenmesi amacıyla bir araya gelerek Şanghay Beşlisi'ni ŞİÖ'ye dönüştüren 21 maddeden oluşan kuruluş antlaşmasını imzalamışlardır.[124]

Uzmanlar, Kazak veya Uygur asıllı ayrılıkçı eylemciler tarafından Sincan Bölgesinde yürütülen eylemler için Orta Asya Devletleri'nin güvenli bölge olarak kullanılmasını önlemek maksadıyla ŞİÖ'nün kurulmasını güvenlik stratejisinin bir

[124] "Shanghai Cooperation Organization Summits", *China Daily*, 09 Haziran 2010, http://www.chinadaily.com.cn/ china/ 2010sco/2010-06/09/content_9955838.htm, E.T. (21/10/2012).

parçası olarak değerlendirmekte; ayrıca bazı uzmanlar da Çin'i ŞİÖ'yü kullanarak Orta Asya'nın tamamını hem ekonomik hem de jeopolitik açıdan etkilemeye çalıştıklarını düşünmektedirler.[125]

ŞİÖ zirvesinde BM'nin uluslararası barış ve güvenliği sağlama amaç ve prensiplerine, Şanghay (26 Nisan 1996), Moskova (24 Nisan 1997), Almatı (03 Temmuz 1998), Bişkek (25 Ağustos 1999), Duşanbe (05 Temmuz 2000) de yapılan Şanghay Beşlisi zirvelerinde alınan kararlara sadık kalındığının; devletlerarasında dostluk ilişkilerinin teşvikinin; terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılığın uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit olduğu gerçeğinin; bu üç tehdidin tarafların politik, ekonomik ve sosyal düzenlerinin yanı sıra bölgesel bütünlüğü de ciddi şekilde tehdit ettiğinin; üstelik bu üç tehdidin her ne gerekçeyle olursa olsun herhangi bir durum altında haklı gösterilemeyeceğine ve böyle bir suçu işleyen tarafın yasal olarak cezalandırılacağının; tarafların gösterdiği gayretler sayesinde bu üç tehditle mücadelede etkili olunacağının altı çizilmiştir.[126]

Bu toplantıda imzalan kuruluş antlaşmasında ŞİÖ'nün kuruluş amacı; üye devletlerin bu antlaşma ve diğer uluslararası yükümlülükler ile uyum içinde ve kendi ulusal yasaları dâhilinde bölgede terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılığın bastırılması ve engellenmesi konusunda birlik içinde çalışması sayesinde istikrarın sağlanması; karşılıklı güven, dostluk ve iyi komşuluğun arttırılması gerektiği; antlaşmanın 10. maddesinde bölgede terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılığın engellenmesi maksadıyla Bişkek'te terör karşıtı bir yapının kurulması kararının alındığı; ŞİÖ'nün üye devletlerin çatısı altında oldukları diğer uluslararası antlaşmalardaki hak ve

---

[125] Dewardric L. McNeal, "China's Relations with Central Asian States and Problems with Terrorism", *CRS Report for Congress*, 2001, *http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rl31213.pdf*, E.T. (10/05/2016), s. 13.

[126] SCO, *The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism*, http://www.sectsco.org/ EN123 /show .asp?id=69, E.T. (15/02/2015).

sorumluluklarını etkilemeyeceği; örgütün yeni üye devletlere açık olduğu belirtilmiştir.[127]

2.1.2. St. Petersburg Liderler Zirvesi (07 Haziran 2002)

07 Haziran 2002 tarihinde St. Petersburg' ta Kazakistan Başkanı Nursultan Abishevich Nazarbayev, Kırgızistan Başkanı Askar Akayevich Akayev, Çin Başkanı Jiang Zemin, RF Başkanı Vladimir Putin, Tacikistan Başkanı Emomali Sharipovich Rakhmonov ve Özbekistan Başkanı İslam Abduganiyevich Karimov'un katılımları ile ŞİÖ'nün ikinci zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir.[128]

ŞİÖ üye devletleri devlet başkanlarına Saint-Petersburg'da ev sahipliği yapan Putin zirve toplantısının olumlu geçeceğini ve görüşmeden keyif almayı umut ettiğini belirtmiş ve ŞİÖ üye devletlerin temsilcilerinin bir yıllık zahmetli ve verimli bir şekilde çalışmaları sonucu oluşturulan belgeleri ve bazı sorunları zirve toplantısında görüşeceklerini eklemiştir.[129]

Devlet başkanları ŞİÖ tüzüğü, bölgesel terörle mücadele kurumu antlaşması ve devlet başkanlarının ŞİÖ'nün genişleme hedeflerini belirleyen ve işbirliğini kurumsallaştıran beyannamesi olmak üzere üç belgeyi imzalamışlardır.[130]

RF başkanı Putin zirvede ŞİÖ üye devletlerinin insani işbirliğinde adım atmalarını, ortak çevreci tedbirleri sürdürmelerini ve sağlık ile eğitim projelerini uygulamalarını teklif etmiş; ŞİÖ'nün uyuşturucu ticareti ile mücadelede aktif rol almasını, terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılığın engellenmesi amacıyla 2001'de

---

[127] *A.g.e.*
[128] "*Second Summit in St. Petersburg 2002*", *People's Daily*, 26 Temmuz 2007, http://en.people.cn/ 90002/ 91620/91644/6224904.html, E.T. (27/07/2016).
[129] "President Putin opens SCO summit in St. Petersburg", *Pravda.ru*, 07 Haziran 2002, http://www. pravdareport.com /news/russia/politics/07-06-2002/43845-0/, E.T. (28/07/2016).
[130] Lu Hui, "Second SCO Summit 2002", *Window Of China*, 19 Ağustos 2008, http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/19/content_ 9500176.htm, E.T. (28/07/2016).

imzalanan antlaşmanın uygulanması konusunda çaba sarf edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[131]

Zirve sonrası yapılan ortak basın açıklamasında görüşmelerin verimli geçtiği ayrıca zamanlaması, ehemmiyeti ve içeriği açısından önemli bir görüşme olduğu ifade edilmiştir. Nazarbayev yaptığı açıklamada bölgede insanların mutluluğu ve güvenliği için diğer üye devletler ile ortak çalışarak sağlayacaklarını; Akayev kültür, ekonomi ve ticari alanda daha fazla işbirliğinin başlayacağını umut ettiğini; Rakhmonov ŞİÖ tüzüğünün imzalanmasının tarihi bir olay olduğunu ve oluşturulan ŞİÖ organlarının üye devletlere günümüzde zorluklarla daha iyi mücadele etme imkânı verdiğini; Karimov imzalanan belgelerin sadece ŞİÖ'nün genişleme hedeflerini belirlemediğini aynı zamanda uluslararası politikada önemini arttırdığını belirtmişler ve özellikle Jiang Zemin ile Putin bölgesel terörle mücadele kurumu antlaşmasının terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılığa karşı savaşta çok önemli olduğunun altını çizmişlerdir.[132]

ŞİÖ üye devletleri tarafından 15 Temmuz 2001'de ŞİÖ' nün kurulması beyannamesinin hükümlerinden yola çıkılarak:

1. Üye devletleraralarındaki tarihi bağların varlığı;
2. Daha kapsamlı bir örgüt oluşturma çabaları;
3. Çok yönlü politik, ekonomik ve evrensel bilgi gelişimi alanında bölgede güvenlik ve istikrarı sağlama ve barışı güçlendirme amacıyla birlikte çalışma arzusu;
4. ŞİÖ'nün kurulmasının, mevcut durumun daha iyi değerlendirilmesinde ve karşılaşılabilecek tehlikelere daha iyi önlemler alınmasında etkili olacağına inanma düşüncesi;

---

[131] "President Vladimir Putin took part in the Shanghai Cooperation Organisation (SCO) summit", http://en.kremlin.ru/events/president/news/27109, E.T. (28/07/2016).
[132] "St. Petersburg Summit of SCO Concludes with Rich Fruit", *Xinhua News Agency*, 08 Haziran 2008, http://china.org.cn/archive/2002-06/10/content_1034119.htm, E.T. (26/07/2016).

5. ŞİÖ'nün iyi komşuluk ilişkilerini, devletler ve halkları arasında birlik ve beraberliği arttıracağı beklentisi;

6. 2001 yılında Şanghay'da yapılan zirve sonrası ortaya çıkan karşılıklı güven, ortak avantajlar, eşitlik, karşılıklı danışma ruhundan yola çıkarak kültürel farklılıklara saygı ve ortak kalkınma çabaları;

7. 1996-2001 yılları arasında imzalanan antlaşma ve bildirilerin prensiplerine uygun olan her şeyin bölgede ve Dünya'da barış, güvenlik ve düzenin sağlanmasına önemli katkıda bulunması;

8. Devletlerarasındaki birliğin de gösterdiği gibi BM'in tüzüğünün ve diğer uluslararası kanunların barış güvenlik ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirme ile ilgili amaç ve prensiplerine uyduklarının tekrar tasdik edilmesi; doğrultusunda 26 maddelik ŞİÖ tüzüğü oluşturulmuştur.[133]

Tüzükte ŞİÖ'nün amaç ve görevleri, üye devletler tarafından bağlı kalınacak ilkeleri, temel işbirliği alanları, organları, örgütün finansmanı, tüzüğün amaç ve prensiplerine saygı duyacak ve ŞİÖ çerçevesinde kabul edilen diğer uluslararası antlaşma ve koşullara uyum sağlayacak devletlere üyelik başvurusunun açık olduğu, diğer devletlerle ve uluslararası örgütlerle ilişkilerinin nasıl olacağı, karar alma prosedürü ve alınan kararların yürürlüğe nasıl konulacağı, resmi dillerinin Rusça ve Çince olduğu, üye devletlerarasında yaşanacak anlaşmazlıklarda izlenecek yolu, örgütün arşiv deposunun Çin Halk Cumhuriyeti olduğu belirtilmiştir.[134]

07 Haziran 2002 tarihinde Saint Petersburg'da devlet başkanları seviyesinde yapılan zirve toplantısı sonrasında yayınlanan deklarasyonda öne çıkan hususlar: uluslararası politikada çok kutupluluk anlayışının oluşması ve bu nedenle BM ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) rolünün arttırılması; BM dâhil bütün uluslararası örgütlerde dış politika konularında ortak davranışın gösterilmesi; ŞİÖ'nün kurumsallaşma çabalarının arttırılması; üyeler arasında ekonomik

---

[133] SCO, *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, http://www.sectsco.org/ EN123 /show .asp?id=69, E.T. (13/02/2015).
[134] *A.g.e.*

işbirliğinin arttırılması; küreselleşme sürecinin devletlere olan olumsuz etkileri ile ortak bir şekilde mücadele edilmesi; terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadele edilmesi; nükleer silahların sınırlandırılması ve Orta Asya'nın nükleer silahtan arındırılmasıdır. Bununla birlikte ŞİÖ üye devletleri, Afganistan'daki istikrarsız ortamın Orta Asya'nın güvenliğini etkilediğini ve bu sebeple ŞİÖ'nün bu ülkenin siyasi ve ekonomik anlamda yeniden yapılanmasına katkıda bulunacağını; ŞİÖ'nün Asya-Pasifik bölgesinde barış ve istikrarı sağlama rolünün olduğunu bu nedenle bölgedeki diğer örgütlerle işbirliğine gidebileceğini belirtmiş; Çin'in bütünlüğünü, Tayvan'ın Çin'in bir parçası olduğunu kabul etmiş;[135] Güney Kore ile Kuzey Kore arasındaki görüşmeleri takip etmiş hatta ABD ve Avrupa devletlerini bu sorunun çözümü için destek olmaya çağırmış; Hindistan ve Pakistan'a aralarında artan tansiyonun düşürülmesi için çağrıda bulunmuş; İsrail ve Filistin'e, BMGK'nın almış olduğu kararlara uyma çağrısı yapmıştır.[136]

Görüldüğü gibi ŞİÖ'nün uluslararası politikada gerçekleşen olaylar neticesinde almış olduğu kararlar ve açıklamaları ile onun bölgesel bir örgütten ziyade dünya gündemine politika, ekonomi ve güvenlik boyutunda etki edebilecek bir örgüt olma yolunda ilerlediği söylenebilir.

2.1.3. Moskova Zirvesi (29 Mayıs 2003)

29 Mayıs 2003 tarihinde ŞİÖ üye devletleri devlet başkanları düzeyinde fırsatları değerlendirmek, zorluklarla mücadele etmek, koordinasyonu güçlendirmek, mevcut durumda işbirliğini genişletmek, bölgesel barışı ve kalkınmayı arttırmak amacıyla Moskova'da ŞİÖ'nün üçüncü zirvesinde bir araya gelmişlerdir.[137]

---

[135] Fırat Purtaş, *a.g.m.*, s. 27.
[136] Bates Gill ve Matthew Oresman, *China's New Journey To The West* , *The CSIS Press*, Washington 2003, s. 8.
[137]Ministry of Foreign Affairs of PRC, *Third SCO Summit Meeting Held in Moscow,* http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/hjtcf_665940/t23117.shtml, E.T. (15/03/2016).

Toplantı sonrası yayımlanan beyannamede liderler, zorluklarla ve tehditlerle mücadelede ortaklığın kapsamlı bir şekilde geliştirilmesi konusunda karar almışlar ve ŞİÖ'nün kuruluşundan itibaren izlenen süreçten duydukları mutluluğu ifade etmişlerdir.[138] Dünya sorunlarının çözümünde ŞİÖ'nün BM'deki rolünün önemli olduğunu ve sınır sorunları suçları, uyuşturucu ticareti ve terörizm ile mücadele kapsamında dünya genelinde geniş bir işbirliği yapmayı arzuladıklarını belirtmişlerdir.[139]

Pekin'de bulunan Sekretaryası ve Bişkek'te bulunan ŞİÖ Bölgesel Anti Terörizm Merkezi gibi örgütün daimi organlarının yürütme prosedürleri üzerine mevzuat tasarısı onaylanmış; örgütün bayrağı ve amblemi oluşturulmuş; örgüt bütçesinin yürütme ve oluşum prosedürleri belirlenmiş ve bununla ilgili bir antlaşma imzalanmıştır.[140]

Dışişleri Bakanları Konseyi'nin teklifi üzerine Zhang Deguang ŞİÖ Genel Sekreteri olarak seçilmiş ve Putin zirvede yaptığı konuşmada Zhang Deguang'ın bölgedeki sorunları bilen tecrübeli bir diplomat olduğunu, RF'nin kendisini desteklediğini ve çalışmalarının, işbirliğini daha etkili kılacağını belirtmiştir. [141]

Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, zirvede 21. yüzyılın başında kurulan ŞİÖ'nün Avrasya jeopolitiğini derinden etkilediğini ve uluslararası politikada güvenlik anlayışına yeni bir bakış açısı getirdiğini belirtmiş; ayrıca devletlerarası ilişkilerde yeni bir döneme geçilmesinde önemli rolü olduğunu ifade etmiştir.[142]

---

[138]"Third Summit in Moscow 2003", *People's Daily,* 26 Temmuz 2007, http://en.people.cn/90002/91620/91644/6224935.pdf, E.T. (13/02/2016).
[139] "Third SCO Summit 2003", *Window Of China*, 19 Ağustos 2008, http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/19/content_9500210.htm, E.T. (13/02/2016).
[140] President of Russia, *Moscow Declaration of Heads of Member States of Shanghai Cooperation Organisation*, http://en.kremlin.ru/supplement/1672, E.T. (11/05/2012).
[141] President of Russia, *Speech at a Meeting of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation*, http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22007, E.T. (11/05/2012).
[142] Erkin Ekrem, *a.g.m.*, s. 65.

Zirvede liderler 2004'ün başına kadar ŞİÖ Sekretaryası ile Bölgesel Anti Terörizm Merkezini faaliyete geçirmeyi ve bir sonraki liderler zirvesini 2004 yılında Taşkent'te yapmayı kararlaştırmışlardır.[143]

2.1.4. Taşkent Zirvesi (17 Haziran 2004)

17 Haziran'da liderler zirvesi başlamadan önce ŞİÖ üye devlet liderleri ile uluslararası ve bölgesel örgütlerin temsilcilerinin katılımıyla yapılan seremoni ile ŞİÖ Bölgesel Anti Terörizm Merkezi Taşkent'te açılmıştır.[144] Açılışın ardından ŞİÖ üye devletleri, örgütün geleceği ve bölgesel işbirliğinde önceliklerini görüşmek amacıyla liderler zirvesinde bir araya gelmişlerdir.[145]

24 Nisan 2004 tarihinde hazırlanan gözlemci statüsünü düzenleyen bir antlaşma liderler zirvesinde kabul edilmiş; ilk defa ŞİÖ coğrafyasına uzak olan Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai ve Moğolistan Dış İlişkiler Bakanı Luvsangiin Erdenechulun zirveye davet edilmiş ve zirve sonunda Moğolistan ilk gözlemci üye olmuştur.[146]

Gözlemci durumu ile ilgili düzenlemeler, ilgili devlet ya da uluslararası bir organizasyona gözlemci statüsünün verilmesini belirten 07 Temmuz 2002'de imzalanan ŞİÖ tüzüğündeki 14. madde ile uyumludur. Bu antlaşmaya göre gözlemci üye olabilmek için izlenen süreç şu şekildedir:[147]

---

[143] Ministry of Foreign Affairs of PRC, *a.g.e.*

[144] "SCO launches regional anti-terrorist body", *China View*, 17 Haziran 2004, http://news.xinhuanet.com/english/2004-06/17/content_1531485.htm, E.T. (18/09/2014).

[145] "Shanghai Cooperation Organization Summit Starts", *China View*, 17 Haziran 2004, http://news.xinhuanet. com/english/ 2004-06/17/content_1531543.htm, E.T. (18/09/2014).

[146] Marat Nurgaliyev, "Development of the Shanghai Cooperation Organization and Diplomacy of Japan Towards the Central Asia", *The Japan Institute of International Affairs*, Tokyo, 2008, s.11, http://www2.jiia.or.jp/pdf/fellow_report/080317-Marat_Nurgaliyev.pdf, E.T. (12/02/2012).

[147] SCO, *The Regulations on Observer Status at the Shanghai Cooperation Organisation* , http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=65, E.T. (10/05/2012).

1. ŞİÖ'de gözlemci mevkii almak isteyen bir devlet ya da organizasyon ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyine, sekreterlik aracılığıyla, devlet ya da organizasyon başkanı tarafından imzalı bir mektup gönderir.

2. Sekreterlik başkanı, Ulusal Koordinatörler Konseyini bu mektuptan haberdar eder.

3. Ulusal Koordinatörler Konseyi ilgili teklifin değerlendirilmesi için ŞİÖ Dışişleri Bakanları Konseyine iletir.

4. Gözlemci mevkiinin verilme kararı, Dışişleri Bakanları Konseyinin önerisiyle, Devlet Başkanları Konseyi tarafından verilir.

5. Gözlemci mevkii olan devlet ya da organizasyon, ŞİÖ Devlet Başkanları ve/veya Başbakanlar konseylerinin açık toplantılarına davet edilebilir.

Ayrıca bu antlaşmaya göre gözlemci durumunda olan devlet şu haklara sahiptir:[148]

1. ŞİÖ üye devletlerinin, devlet başkanlarının, dışişleri bakanları konseyinin ve diğer bölümlerin açık toplantılarına katılabilir.

2. Oy hakkı olmamasına rağmen toplantı başkanının rızasıyla ŞİÖ organlarını ilgilendiren tartışmalara katılabilir ve ŞİÖ sekreterlik başkanının ŞİÖ dillerinde ŞİÖ'nün görevleriyle ilgili yazılmış beyanlarını dinleyebilir.

3. Eğer ilgili ŞİÖ organları her hangi bir kısıtlama getirmediyse tüzüğün 4. maddesinde belirtilen ŞİÖ organlarının kararlarına ve dokümanlarına erişebilir.

Zirve sonunda yapılan basın toplantısında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, işbirliğinin ŞİÖ üyelerine somut fırsatlar getirerek ŞİÖ'nün canlılığını muhafaza edeceğini; hedefi doğru analiz edebilmeleri için terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılık ile savaşılması gerektiğini; üye devletlerin ulusal güvenliği ve toplumsal istikrarını

---

[148] *A.g.e.*

sürdürebilmeleri için uluslararası tehditler ile mücadele edilmesi ve uyuşturucu kaçakçılığının engellenmesi gerektiğini ifade etmiştir.[149]

Ayrıca toplantıda e-ticaret, gümrük, kalite kontrol, yatırım teşviki ve nakliyat alanlarında çalışma yapmak üzere beş farklı özel çalışma grubu oluşturulmuştur. Hu Jintao, üye devletlerin ekonomik işbirliğini geliştirebilmeleri için bu beş çalışma grubunun mümkün olan en kısa zamanda görevlerine başlayarak teklifler sunması gerektiğini belirtmiştir.[150]

ŞİÖ'nün ayrıcalıklarını ve muafiyetlerini belirten sözleşmeyi ve uyuşturucu madde kaçakçılığı ile mücadele antlaşmasını içeren başka antlaşmalar da imzalanmış olup Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov gerçekleştirilen basın toplantısında yapılan antlaşmaların ŞİÖ'nün gelişimi için yasal zemin oluşturduğunu ve uluslararası bir örgüt haline gelmesine yardımcı olduğunu ifade etmiştir.[151]

Putin ise basın toplantısında yaptığı açıklamada ŞİÖ'nün gelişim sürecinin üye devletlerin ekonomik konularda işbirliği yapmasına bağlı olduğunu; üye devletlerarasındaki sınır komşuluğundan yararlanma ve benzer sorunlarla yüzleşmenin sonucunda ŞİÖ'nün ekonomik ve ticari işbirliğinde karşılaşılabilecek problemlerin üstesinden gelebileceğini belirtmiştir.[152]

2.1.5. Astana Zirvesi (05 Temmuz 2005)

ŞİÖ üye devlet liderleri ve gözlemci üyeler, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, Çin Devlet Başkanı Hu Jintao,

---

[149] "Tashkent summit marks new phase for SCO", *China Daily*, 18 Haziran 2004, http://www.chinadaily. com.cn/english/doc/2004-06/18/content_340361.htm, E.T. (18/09/2014).
[150] *A.g.e.*
[151] *A.g.e.*
[152] "Tashkent Declaration Marks New Phase for SCO", 18 Haziran 2004, http://www.china.org.cn/english/ 2004/Jun/ 98569.htm, E.T. (18/09/2014).

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Başkan Vekili Kurmanbek Bakiyev, Tacikistan Devlet Başkan İmomali Rakhmonov, Hindistan Dışişleri Bakanı Natwar Singh, Moğolistan Devlet Başkanı Nambariin Enkhbayar, Pakistan Başbakanı Shaukat Aziz, İran Devlet Başkanı Birinci Vekili Muhammed Reza Aref ve ŞİÖ Genel Sekreteri Zhang Deguang 05 Temmuz 2005 tarihinde Astana'da liderler zirvesinde bir araya gelmişlerdir.[153]

Jintao zirvede yaptığı konuşmada ŞİÖ'nün yeni bir döneme girdiğini; yeni durumların, görevlerin ve zorlukların üye devletleri karşılıklı dostluğu arttırmaya ve işbirliğini derinleştirmeye yönlendirdiğini; örgütün var olan gücünün olumlu yönde kullanılmasını; bölgesel ve uluslararası sorunlardan kaynaklanan zorluklarla mücadele edilmesini ve bu bağlamda örgütün ele alması gereken konuları şu şekilde ifade etmiştir: [154]

1. İstikrar olmadan örgütün gelişmesi zor olacağından güvenlik alanında işbirliği kuvvetlendirilmelidir.

2. Kısa sürede olumlu sonuçlar almak için ekonomik işbirliğinin arttırılması ve koordinasyonun kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Çok taraflı ekonomik ve ticari işbirliği planı kapsamında alınması gereken tedbirlerin uygulanmaları yönünde girdilerin arttırılması gerekmektedir.

3. Toplumun refahı adına işbirliği arttırılmalıdır. Alınacak etkili tedbirlerle kültür, afet yardımı, eğitim, turizm ve medya alanında işbirliği derinleştirilebilir ve kalkınma sağlanabilir. Bu amaçla Çin farklı alanlarda 1500 yönetici ve profesyonel yeteneğin eğitimi için ŞİÖ üyesi devletlere üç yıl içerisinde finans yardımı yapacaktır.

---

[153] "The Shanghai Co-operation Organization (SCO) summit", *China Daily*, 06 Temmuz 2005, http://www.chinadaily .com.cn/ english/doc/2005-07/06/content_457439.htm, E.T. (10/08/2012).

[154] Ministry of Foreign Affairs of The People's Republic of China, *Hu Jintao Attends the Shanghai Cooperation Organization (SCO) Summit and Delivers an Important Speech*, http://www.fmprc .gov.cn/mfa_eng/topics_665678/hzxcfels_665834/t202787.shtml, E.T. (05/05/2012).

Haziran 2005'te ŞİÖ Dışişleri Bakanları konseyinde Pakistan, Hindistan ve İran'a gözlemci statüsü verilmesi teklifi bir ay sonra yapılan bu liderler zirvesinde onaylanmış olup bu gelişme çok kutuplu bir dünyayı desteklemek amacıyla ŞİÖ'nün konumuna ve üye devletlerin çıkarlarına uyum sağlayan büyük bir adımdır.[155]

Ancak ABD Savunma Bakanı Donald H. Rumsfeld, 03 Haziran 2006 tarihinde Singapur'da yapılan beşinci Asya Güvenlik Zirvesinde İran'ın dünyadaki terörist milletlerden biri olduğunu, RF ve Çin'in neden İran'ın ŞİÖ'ye katılmasına izin verdiklerini üstelik İran'ın terörizm ile mücadelede olan bir örgütün 2006 yılında yapılacak olan liderler zirvesine katılacak olmasının ilginç olduğunu ifade etmiştir.[156]

11 Eylül 2001'den sonra Afganistan'daki askeri operasyonları desteklemek amacıyla Özbekistan ve Kırgızistan'a kurulan hava üslerini boşaltmaları ve Özbekistan'da bulunan yaklaşık 800 askerini, Kırgızistan'da bulunan 1200 askerini ve Afganistan'da konuşlu bulunan koalisyon güçlerini geri çekmesi için üye devletler ABD'nin bir tarih belirlemesi konusunda karar almışlardır.[157] Zirve sonrası Putin'in dışişleri danışmanı Sergei Prikhodko yaptığı basın açıklamasında hiç kimsenin koalisyon güçlerine kesin uyarı veya belirli bir çekilme tarihi vermediğini; yalnız Afganistan askeri harekâtı için ŞİÖ üye devletlerinin askeri tesislerini koalisyon güçlerinin ne zamana kadar kullanmaya devam edecekleri hakkında kesin ve net bir cevap almak istediklerini belirtmiştir.[158]

---

[155] Maj Jefferson E. Turner, "What is Driving India's and Pakistan's Interest in Joining the Shanghai Cooperation Organization?", *Strategic Insights*, Volume IV, Issue 8, California, 2005, s. 1, http: //calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/11450/turnerAug05.pdf?sequence=1, E.T. (17/08/2012).

[156] Michael R. Gordon, "Iran Is a Leader in Terror, Rumsfeld Tells Defense Group", *The New York Times*, 04 Haziran 2006, http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res= 9D03E3D71731F937A 357 55C0A9609C8B63, E.T. (26/09/2012).

[157] "U.S. Urged to Set Troop Pullout Date; Central Asian Alliance Seeks Departure of Afghan Support Forces", *The Washington Post*, 06 Temmuz 2005, s.12.

[158] Vladimir Socor, "SCO Asks Washıngton to Set Date for Withdrawal of Forces", *The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor*, Volume 2, Issue: 130, 06 Temmuz 2005, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=30617&tx_ttnews%5B backPid%5D=176&no_cache=1#.V9vtdDYko2w, E.T. (10/08/2012).

Astana zirvesinde sergilenen ABD karşıtı tutum, ŞİÖ üye devletlerin çok kutupluluk anlayışında kararlı olduklarını; ŞİÖ'nün bölgesel bir örgütten ziyade uluslararası politikada kararlar alabilen ve batı karşıtı bir örgüt rolünü üstlendiğini göstermiştir.

2.1.6. Şanghay Zirvesi (15 Haziran 2006)

ŞİÖ'nün kuruluşunun beşinci yıldönümünde Kazakistan Devlet Başkanı N. Nazarbayev, Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, Kırgızistan Devlet Başkanı K. Bakiev, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V. Putin, Tacikistan Devlet Başkanı E. Rakhmonov ve Özbekistan Devlet Başkanı I. Karimov Şanghay'da 15 Haziran 2006 tarihinde ŞİÖ'nün liderler zirvesinde bir araya gelmişlerdir.[159]

Ayrıca Örgütün Genel Sekreteri Zhang Deguang ve Bölgesel Anti Terörist Yapının Yürütme Kurulu Başkanı Vuacheslavt Kasymov ile Hindistan Doğal Gaz ve Petrol Bakanı Shri Murli Deora, İran Devlet Başkanı Mahmud Ahmedinejad, Moğolistan Devlet Başkanı Nambaryn Enkhbayar, Pakistan Devlet Başkanı Pervez Musharraf, Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai, BDT Yürütme Kurulu Başkanı Vladimir Rushailo ve Güneydoğu Asya Milletler Birliği Genel Sekreteri Vekili Wilfrido V. Villacorta ŞİÖ gözlemci üyelerinin temsilcileri olarak zirve toplantısına katılmışlardır.[160]

Zirvede bilgi güvenliği, anti-terörizm, ekonomi ve finansal işbirliği üzerine antlaşmalar imzalanmıştır. Bu belgeler, ŞİÖ'nün kuruluşunun beşinci yıl dönümü ve uluslararası bilgi güvenliği üzerine beyannameyi; ŞİÖ genel sekreterliği üzerine yasa tasarısını; 2007 ile 2009 yılları arasında terörizm, ayrılıkçılık, aşırıcılık ile mücadele

---

[159] "Sixth SCO Summit 2006", *China View*, 19 Ağustos 2008, http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/19/content _9500621.htm, E.T. (05/07/2012).

[160] "Full Text of the Joint Communiqué of 2006 SCO Summit", http://www.china. org.cn/english/features/meeting/171590.htm, E.T. (05/07/2012).

üzerine yasa tasarısını; üye devletlerarasında ortak anti-terörist faaliyetler üzerine antlaşmayı; terörist, bölücü ve radikal şahısların devlete sızmasının önlenmesine dair antlaşmayı; hükümetler arası eğitim alanında işbirliği üzerine antlaşmayı; ŞİÖ Girişimciler Komitesi yasa tasarısını; ŞİÖ bankalar konsorsiyumu işlerlik ilkelerini içermektedir.[161]

15 Haziran 2006 tarihinde bir araya gelerek açıkladıkları bildiride önemli görülen hususları şu şekilde sıralamak mümkündür:[162]

1. ŞİÖ düzenli gelişimini karşılıklı güven, ortak çıkarlar, eşitlik, müzakere, çoklu uygarlıklara karşı saygı ve ortak gelişim amacını hedefleyen Şanghay ruhuna sıkı sıkıya tutunmaya borçludur. Bu ruh ŞİÖ'nün idaresinin en önemli kaidesi ve altında yatan felsefesidir. Güncel uluslararası ilişkilerin teori ve pratiğini güçlendirmekte ve bunun yanı sıra uluslararası toplumun demokrasinin gerçekleştirilmesi arzusunu da içermektedir. Bu yüzden Şanghay ruhu, uluslararası toplumdaki kritik önem taşıyan yeni, karşıtlık içermeyen, soğuk savaş zihniyetini ve ideolojik farklılıkları aşmaya davet eden bir modeldir.

2. ŞİÖ stratejik istikrarın arttırılmasına, toplu imha silahlarının yaygınlaşmasını engelleyen uluslararası rejimin güçlendirilmesine, uluslararası hukuku uygulamaya kendini adamış ve bu önemli görevlerin gerçekleştirilmesi konusunda üzerine düşeni yapacaktır.

3. Tehlikeler ve zorluklar yalnızca tüm ilgili devletler ve uluslararası organizasyonlar arasında geniş bir işbirliği olduğu takdirde aşılabilir. Bölgede güvenliği sağlamak için alınacak önlemler ve mekanizmaların seçimi bölgedeki devletlerin hakkı ve sorumluluğudur.

---

[161] The State Council The People's Republic of China, *SCO members issue joint communique, sign 10 documents*, http://www.gov.cn/misc/2006-06/15/content_310849.htm, E.T. (12/07/2012).
[162]SCO, *Declaration on the Fifth Anniversary of the Shanghai Cooperation Organization*, http://www.sectsco.org/502.html, E.T. (08/07/2012).

4. ŞİÖ karşılıklı güven, fayda, eşitlik ve saygının yeni bir küresel güvenlik yapısının oluşturulması konusunda yapıcı olarak katkıda bulunacaktır. Bu tarz bir yapı, geniş çapta kabul görmüş uluslararası kanunların prensiplerine göre kurulmuştur. Çifte standartı yok edip sorunları karşılıklı anlaşma zemini ve diyaloglarla çözmeyi aramaktadır. Tüm devletlerin kendi birlik ve beraberliklerini ve milli menfaatlerini koruma haklarına saygı duymakta; belli başlı bağımsız iç ve dış politikalar geliştirip uluslararası çerçevede eşit bir biçimde bulunmayı amaçlamaktadır.

5. Medeniyetlerin çeşitliliği ve gelişme şekillerine saygı duyulmalı ve bunlar desteklenmelidir. Kültürel gelenekler, politik ve sosyal sistemler, değerler ve tarih boyunca yer alan gelişme şekilleri arasındaki farklılıklar diğer devletlerin iç işlerine karışma isteği olarak algılanmamalıdır. Sosyal gelişim modeli ithal edilmemelidir. Medeniyetler arasındaki farklılıklara saygı duyulmalı ve bu medeniyetlerarasındaki alışveriş karşılıklı destek ve eş zamanlı gelişim temelinde kurulmalıdır.

6. Üye devletler örgütün gücünü kullanmaya devam edecek ve bu bölgeyi barışçıl, gelişime açık, refah içinde ve uyumlu bir bölgeye dönüştürme yolunda önemini arttıracaktır.

7. Üye devletler nesillerden nesillere dost kalacak ve hiç bir zaman birbirine düşman olmayacaktır. Karşılıklı saygı ve ortak çıkar sağlayan birlik dâhilinde her yöne karşı iyi komşuluk ilişkileri geliştirilmesi fikrine bağlıdırlar. Birbirlerini prensipli mevkilerinde kalma ve bağımsızlığı, güvenliği ve bölgesel bütünlüğü koruma çabalarında desteklemektedirler. Üye devletlerin bölgesel bütünlüğüne, güvenliğine ve bağımsızlığına zarar veren herhangi bir birliğe veya uluslararası organizasyona dâhil olunmayacaktır. Bölgelerinin bağımsızlık, güvenlik ve bölgesel bütünlüğünü bozacak herhangi bir unsuru ya da yapıya izin vermeyecekler ve bölgelerinde organizasyonlar ya da çeteler tarafından düzenlenebilecek üye devletlere zarar verebilecek herhangi bir aktivitenin yapılmasını yasaklayacaklardır. Bu amaçla üye devletler ŞİÖ çerçevesinde uzun süreli işbirliği, iyi dostluk ve komşuluk ilişkileri üzerine çok yönlü bir antlaşmanın imzalanmasını kabul etmişlerdir.

8. Üye devletler bölgesel ve uluslararası ilişkilerde koordinasyonu ve işbirliğini güçlendirmeye devam edecek ve ŞİÖ'nün çıkarlarını ilgilendiren durumlarda ortak bir pozisyon alacaklardır.

9. Uyuşturucu ticareti, aşırıcılık, ayrımcılık ve terörizmle mücadelede iş-birliğini güçlendirmek ve derinleştirmek ŞİÖ için öncelikli bir konudur. ŞİÖ bölgesel anti-terörist yapılanmayı güçlendirmek için adımlar atacak ve ilgili uluslararası organizasyonlar ile işbirliği yapacaktır.

10. Üye devletleraralarındaki ekonomik işbirliğini genişletmek için bölgesel ekonomik işbirliği projelerini yürürlüğe koyarak ŞİÖ üye devletleriarasında çok yönlü ekonomik ve ticari işbirliği programını aktif hale getireceklerdir. Ticaret ve yatırım kolaylığını geliştirmek ve serbest mal, para, servis ve teknoloji dolaşımını aşama aşama gerçekleştirmek için birlikte çalışmalıdırlar.

11. Üye devletlerarasında ortak anlayış ve dostluk için sosyal temelin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi, ŞİÖ'nün direnç ve canlılığını garanti altına almanın önemli bir yoludur. Bu amaçla üye devletler kültür, sanat, eğitim, spor, turizm ve medya gibi alanlarda hem karşılıklı hem de çok yönlü işbirliği oluşturmalıdır. Üye devletlerin zengin kültürel mirasıyla ŞİÖ, medeniyetler arası diyaloğun gelişmesi ve uyumlu bir dünya oluşturma yolunda bir örnek oluşturabilir.

Zirveye gözlemci statüsünde katılan İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad zirvede yaptığı konuşmada Batı'nın müdahalelerine karşı ŞİÖ üye devletlerini ortak mücadele etmeye çağırmıştır.[163] Amerikan karşıtı tutumu ile Mahmud Ahmedinejad'ın ilk defa zirveye katılması birçok açıdan önem arz etmektedir. Öte yandan Ahmedinejad'ın zirveye katılımı ve söylemleri, ŞİÖ'nün İran'ın Batı karşıtı bu yaklaşımlarını destekleme ihtimali üzerine kaygıları arttırmıştır.[164]

---

[163] Cenk Başlamış, "Şanghay'da İran Bombası", *Milliyet Gazetesi*, 16 Haziran 2006, s.15.

[164] Mark N. Katz, "Russia and the Shanghai Cooperation Organization: Moscow's Lonely Road from Bishkek to Dushanbe", *Eurasianet*, 02 Eylül 2008, http://www.eurasianet.org/departments/insight /articles/pp090308f.shtml, E.T. (05/07/2012).

2.1.7. Bişkek Zirvesi (16 Ağustos 2007)

16 Ağustos 2016 tarihinde ŞİÖ'nün yedinci liderler zirvesi Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te çok taraflı ilişkiler ve toplumsal kaygının oluştuğu başlıca uluslararası sorunlar üzerine ortak bir bildiri yayımlanmasının ardından sona ermiş; bu bildiride zirve süresince ŞİÖ tüzüğü çerçevesinde çok yönlü işbirliğinin daha da geliştirilmesi, bölgesel ve uluslararası sorunlar üzerine fikir alış verişinin yapılmasında liderlerin aynı fikirde olduğu belirtilmiştir.[165]

Zirveye Moğolistan, Pakistan, İran ve Hindistan temsilcileri gözlemci statüsünde; Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai, Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguly Berdymukhamedov ve BM Genel Sekreter Yardımcısı B. Lynn Pascoe misafir olarak katılmışlardır.[166]

RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, ŞİÖ içerisinde enerji kulübü kurma konusunda teklifte bulunmuş; ABD'yi kastederek uluslararası sorunları tek başına çözme çabalarının sonuçsuz kalmaya mahkûm olduğunu söylemiş ve ŞİÖ'nün en önemli görevlerinden birinin bölgesinde güvenliği sağlamak olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamaları ile çok kutupluluk düşüncesini yinelemiştir.[167]

Ayrıca, Putin ABD tarafından Polonya ve Çek Cumhuriyetine konuşlandırılacak olan savunma füzelerini şiddetli bir şekilde reddederek bu ağın RF'ye karşı kullanılacağını ve Avrupa'da kuvvetlerin stratejik dengesini yıpratacağını; küresel ve bölgesel problemlerin tek taraflı çözülmesi için herhangi bir girişimin umut vermediğini buna karşın çok kutuplu uluslararası sistemin

---

[165] China View, "SCO Summit Meeting İssues Joint Communique", http://news.xinhuanet.com/english/ 2007-08/17/content_6547304.htm, E.T. (10/08/2016).
[166] *A.g.e.*
[167] Cenk Başlamış, "Şangay şövalyeleri kovboya karşı", *Milliyet Gazetesi*, 17 Ağustos 2007, s. 20.

kuvvetlendirilmesinin bütün devletler için güvenlik ve fırsatlar sağlayacağını belirtmiştir.[168]

İran Devlet Başkanı Ahmadinejad bu girişimlerin yalnızca bir devlete karşı yapılmadığını bunların ŞİÖ üyelerini hatta Asya kıtasının çoğunluğunu ilgilendirdiğini ifade etmiştir.[169]

Zirve sonrasında liderler uzun süreli komşuluk ilişkileri antlaşmasını, ŞİÖ üye devletleri arasında dostluk ve işbirliği antlaşmasını, Bişkek Beyannamesini, uluslararası bilgi güvenliğini sağlama harekât planını, ŞİÖ Genel Sekreteri'nin ŞİÖ 2006 faaliyet raporunu ve Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi Konseyinin 2006 faaliyet raporunu kabul etmiş; ayrıca ŞİÖ üye devletleri arasında kültürel işbirliği antlaşması ve ŞİÖ İş Konseyi ile ŞİÖ İnterbank Konsorsiyumu arasında işbirliği antlaşması imzalanmıştır.[170]

Bişkek beyannamesinde belirtilen önemli hususlar şunlardır:[171]

1. Günümüz güvenlik sorunları ve tehditleri, uluslararası işbirliği ve ortak ilkeler, yaptırımlar ve normlar ile önlenebilir. Tek yönlü müdahaleler var olan sorunları ve tehditleri çözememektedir.

2. ŞİÖ üye devletleri uluslararası hukuka ait normları temel alan güvenlik yapısını savunmaktadırlar.

---

[168] James Orr, "Iran condemns US missile defence", *The Guardian*, 16 Ağustos 2007, https://www.theguardian.com/world/2007/aug/16/usa.iran, E.T. (05/08/2016).
[169] Leila Saralayeva, "Russia, China, Iran Warn U.S. at Summit", *The Washington Post*, 16 Ağustos 2007, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/08/16/AR2007081601221.html, E.T. (09/08/2016).
[170] "Vladimir Putin participated in the Shanghai Cooperation Organisation (SCO) Council of Heads of State", http://en.kremlin.ru/events/president/news/41906, E.T. (09/08/2016).
[171] SCO, "Bishkek Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", www.sectcso.org/EN/show.asp?id=92, E.T. (08/07/2012).

3. ŞİÖ üye devletleri stratejik istikrarın güçlendirilmesini ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesini tutarlı bir şekilde desteklemekte; uzaya silah gönderilmesi ve uzay nesnelerinin tehlikesini engellemek amacıyla güç kullanımı üzerine uluslararası yasal bir belge hazırlanmasını acil ve önemli bir adım olarak görmektedirler.

4. Devlet başkanları, Orta Asya Nükleer Silahsızlanma Bölgesi Antlaşması'nın (Semipalatinsk, 08 Eylül 2006) onaylanmasının önemini belirtmekte ve nükleer silahsızlanmanın düzenlenmesi kanununda yaşanan sorunun çözümünde nükleer enerjinin barışçıl bir şekilde kullanılması konusunda işbirliğinin arttırılmasında Orta Asya Devletlerine katkı sağlaması itibariyle 61'inci BM Genel Kurulu görüşmelerinde alınan kararı memnuniyetle karşılamaktadır.

5. Hızlı gelişim ve bilişim teknolojilerinin yaygın kullanımının insanlığın sosyal gelişimi üzerindeki etkisinin farkında olarak ŞİÖ üye devletleri, bunların uluslararası düzen ve güvenlik ile tutarlı olmayan amaçlar ile kullanılması tehlikesi üzerine endişelerini belirtmektedirler.

6. Üye devletler, yeni sorunlara ve tehlikelere karşı tepki için birlikte hareket edilmesi gerektiğini vurgulamakta; ŞİÖ, bölgesel anti-terörist yapısının faaliyetlerini önemli bulmakta; bu yapının terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılığa karşı mücadelede önemli bir potansiyele sahip olduğuna inanmaktadır.

7. Afganistan'dan gelen uyuşturucu tehlikesinin ve bunun Orta Asya üzerindeki negatif etkisi hakkında endişelerini belirtirken devlet başkanları ŞİÖ çerçevesinde Afganistan çevresinde anti narkotik güvenlik ağı oluşturmak için uluslararası mücadelede işbirliğinin güçlendirilmesi çağrısında bulunmuşlardır. ŞİÖ üye devletleri, Afganistan'daki politik durumu düzenlemek, bu ülkeyle ekonomik birlik oluşturabilmek için girişimlerde bulunmaya hazırdırlar.

8. ŞİÖ üye devletleri, düzenli bir ekonomik gelişim ve güvenliğin sağlanmasında enerji sektörünün önemli bir rolü olduğunu belirtmekte ve bu yönde etkileşimin güçlendirilmesine özel önem vermektedirler.

9. ŞİÖ üye devletleri, ulusal ekonomik gelişim programlarının yürürlüğe konması konusunda karşılıklı yardımlaşma sağlama konusundaki kararlılıklarını sürdürmektedirler.

Uzun dönem iyi komşuluk, dostluk ve işbirliği antlaşmasının öne çıkan maddeleri ise şunlardır:[172]

1. Üye devletler dostluk, iyi komşuluk ve işbirliğini uluslararası hukuka bağlı normlar ve ilkelere bağlı kalarak geliştireceklerdir.

2. Üye devletler birbirlerinin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimleri ile egemenlik ve toprak bütünlüklerine saygı göstereceklerdir.

3. Üye devletlerden herhangi biri ulusal güvenliği açısından tehdit ile karşılaştığında örgüte yardım için hemen başvuruda bulunabilir.

4. Üye devletler BM'nin küresel ve bölgesel istikrarı sürdürme, uluslararası silah kontrol sürecini yürütme ve kitle imha silahlarının yayılmasını önleme görevlerini güçlendirme gibi alanlarda işbirliğini ve koordinasyonu arttırmalı ve uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi için ŞİÖ çerçevesinde mücadele etmelidirler.

5. Üye devletler sınır güvenliği, gümrük kontrolü, işçi göçü, finans ve bilgi güvenliğinin sağlanması alanlarında işbirliğini geliştirmelidirler.

6. Üye devletler endüstri, tarım, finans, enerji, ulaşım, bilim, teknoloji, innovasyon, istihbarat, haberleşme, havacılık ve çift taraflı fayda sağlayan başka alanlarda işbirliğini geliştirmeli ve bölgesel projeleri desteklemelidir.

Liderler yaptıkları ortak bir açıklamada ŞİÖ üye devletlerinin enerji sorunları üzerine diyaloğun geliştirilmesini, üreticiler arasında işbirliğinin uygulanmasını, enerji kaynaklarını tüketicilere ve devletlere ulaştırmayı destekleyeceklerini; birçok enerji alanında güvenilir ve çok taraflı faydalı ilişkilerin

---

[172] SCO, *Treaty on Long-Term Good-Neighborliness, Friendship and Cooperation Between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization*, http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=71, E.T. (08/07/2012).

ŞİÖ bölgesinde ve küresel boyutta güvenlik ve istikrara katkıda bulunacağını söylemişlerdir.[173]

Jintao, ŞİÖ üye devlet liderlerine Çin'in kazanma odaklı bölgesel ekonomik işbirliğini geliştireceğini; bütün üye devletlerin kalkınmayı başarabilmeleri ve var olan potansiyellerini kullanabilmeleri için coğrafi konumlarından ve aralarındaki ekonomik uyumluluktan avantaj sağlamalarını ifade etmiştir.[174]

09 Ağustos 2007'de Sincan Uygur Özerk Bölgesi Başkenti Urumçi'de ŞİÖ üye devletlerinin yaklaşık 6500 ile 7500 arasında askeri birliğinin, yaklaşık 1270 silah ve teçhizatının ve yaklaşık 85 hava aracının katılımıyla başlayan ve 17 Ağustos 2007 tarihinde RF'ye bağlı Çelyabinsk şehrinde son bulan "Barış Görevi 2007 Anti Terörizm" tatbikatı gerçekleştirilmiştir.[175] Jintao gerçekleştirilen bu ortak askeri tatbikatın başarılı olduğunu, uluslararası kamuoyunun övgüsünü kazandığını ve geniş ilgi uyandırdığını; ŞİÖ üye devletlerin terörle mücadele yeteneğini geliştirdiğini, terörle mücadelede sabır ve kararlılığı ortaya çıkardığını ve bölgesel güvenlikte ŞİÖ'yü büyük bir rol almaya ittiğini ifade etmiştir.[176]

Zirvenin odak noktası enerji ve güvenlik alanında işbirliğini arttırmak, bölgesel istikrarı sağlamak ve terör tehdidi ile mücadele etmektir. Zirveden verilen mesaj: "Dünya Batı'dan büyüktür". [177]

---

[173] "Central Asia Bloc Scorns U.S.", *The Wall Street Journal*, 17 Ağustos 2007, http://www.wsj.com/articles/SB118728978238899955, E.T. (05/08/2016).

[174] Uzreport Information Agency, *SCO Summit: Hu vows to promote all-win economic co-op*, http://news.uzreport.uz/news_1_e_35688.html, E.T. (05/08/2016).

[175] Marcel de Haas, "The Peace Mission 2007 Exercises: The Shanghai Cooperation Organisation Advances", *Defence Academy of The United Kingdom*, September 2007, http://www.da.mod.uk/ Publications/category/69/the-peace-mission-2007-exercises-the-shanghai-cooperation-organisation-advances-6613, E.T.(10/08/2016), s.1-3.

[176] "Hu: Fighting terrorism important mission of SCO, China, Russia", *China View*, 18 Ağustos 2007, http://news. xinhuanet.com/english/2007-08/18/content_6555793.htm, E.T. (10/08/2016).

[177] Meena Singh Roy, "The Bishkek Summit", *Institue For Defence Studies and Analyses*, 21 Ağustos 2007, *http://www.idsa.in/idsastrategiccomments/TheBishkekSummit_MSRoy_210807*, E.T. (10/08/2016).

2.1.8. Duşanbe Zirvesi (28 Ağustos 2008)

28 Ağustos 2008 tarihinde Tacikistan'ın Başkenti Duşanbe'de yapılan liderler zirvesinde Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, RF Devlet Başkanı Dmitry Medvedev, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Devlet Başkanı Kurmanbek Bakiyev, Tacikistan Devlet Başkanı Emomali Rakhmon ve Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov tarafından güvenlik, enerji ve birçok konuyu içeren ortak bir bildiri imzalanmıştır.[178]

Bildiride şu konulara yer verilmiştir:[179]

1. Üye devletler, sorunları çözmek amacıyla güç kullanımının başarılı olamayacağını bu yöndeki çabaların sadece yerel anlaşmazlıkların kalıcı olmasını engelleyeceğini; sorunla ilgisi olan bütün taraf devletlerin görüşmelere dâhil edilmesiyle başarılı olunabileceğini konusunda hem fikir olmuşlardır. Üye devletler, Güney Osetya'da yaşanan çatışmadan dolayı kaygılı olduklarını ve sorunun çözümü için taraf devletlere barışçı yollarla çözümün sağlanması için çağrıda bulunmuşlardır.

2. Üye devletler terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadelede artan işbirliğinden dolayı memnun olduklarını; BM'nin küresel terörizm ile mücadelede merkezi koordinasyon rolünü devam ettirmesi gerektiğini; BM'nin küresel terörizm ile mücadele stratejisini kararlılıkla uygulaması gerektiğini; kapsamlı bir küresel terörizm ile mücadele antlaşmasının yakın bir tarihte yapılması için ŞİÖ'nün çabalarını arttırdığını ifade etmişlerdir.

---

[178] "SCO leaders issue declaration on security, energy", *China View*, 28 Ağustos 2008, *http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/28/content_9731360.htm*, E.T. (05/10/2012).

[179] SCO, *Dushanbe Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation*, http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=90, E.T. (05/10/2012).

3. Küresel ısınmanın perde arkasında yaşanan gelişmelere karşı yeni enerji teknolojilerini geliştirmek amacıyla yapılan işbirliğinin ŞİÖ üye devletleri için özel bir öneme sahip olduğunu bu yüzden ŞİÖ üye devletlerinin küresel ısınmanın zararlarını belirtmek için ortak tutum göstermeleri ve çevreye duyarlı temiz enerji geliştirmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

4. Zirveye katılan üye devletler, ortak gelişme ve halklar arasında iyi komşuluk ilişkilerini teşvik etmenin yanı sıra her ülkenin kültürel ve tarihi geleneklerini koruma ve devletlerin bölgesel bütünlük ve birliklerini korumanın gerekliliğinin altını çizmişlerdir.

5. Sağlam bir döviz ve finans politikasını takip ederek dünya ekonomisinin büyümesinde bir yavaşlamaya karşın borsanın kontrolü, yiyecek ve enerji güvenliği özel bir önem kazanmaktadır.

6. BM 62. Genel toplantısında 62/17 uluslararası güvenlik bağlamında bilişim ve telekomünikasyon alanında gelişmeler isimli yasa tasarısının kabul edilmesinin önemini ve gerekliliklerini yerine getirme konusunda işbirliği için hazır olduklarını belirtmişlerdir.

7. Devlet başkanları ŞİÖ bünyesi altında uluslararası kanun ve uluslararası bilgi güvenliği sağlama alanında pratik mekanizmaların oluşturulması konularında yapılan verimli çalışmaları da belirtmişlerdir.

8. Devlet başkanları Bağımsız Devletler Topluluğu, Güneydoğu Asya Devletler Birliği, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Ortak Güvenlik Antlaşma Örgütü, Ekonomik İşbirliği Örgütü, Asya ve Pasifik için BM Sosyal ve Ekonomik Komisyonları ile ŞİÖ arasında ilişkilerin derinleşmesinin arkasında olduklarını ifade etmişlerdir.

9. ŞİÖ üye devletleri, insan haklarının korunması ve teşviki konusundaki temel belge ve standartlara bağlılıklarını tekrarlayarak uluslararası gereklilikler ve ulusal yasalara uygun olarak temel insan haklarının ve medeni özgürlüklerin gözetilmesini teşvik ettiklerini belirtmişler; insan hakları üzerine uluslararası antlaşmaları yürütme konusunda bilgi paylaşımı yapılması; iki ve çok yönlü antlaşmalar dâhilinde var olan mevcut sosyal ve kültürel birlik alanındaki antlaşmaların uygulanması; insan hakları konusunda BM ile aktif işbirliğinin başlatılması; ŞİÖ'nün diğer bölgesel organizasyonlarla sosyal, kültürel ve insan

haklarının gözetilmesi gibi konularda iletişiminin korunması gerektiğini açıklamışlardır.

10. Orta Asya'nın jeopolitik ve ekonomik öneminin artmakta olduğunu; örgütün dinamik evrimi bölgede stratejik düzeni sağlamlaştırmaya, barış ve güvenliği sağlamaya ve çok yönlü ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimlerin gerçekleşmesine katkıda bulunacağını belirtmişlerdir.

11. Mevcut siyasi sorunlar ve güvenlik tehditleri bölgedeki durumu etkileyen faktörlerdir. Afganistan'daki mevcut gelişmeler, artan uyuşturucu ticareti ve uluslararası organize suçlar ŞİÖ ile diğer örgüt ve devletlerin ortak değerlendirme mekanizmaları oluşturarak bu tarz tehlike ve sorunlara cevap verilmesinin gerektiğini göstermektedir.

12. Devlet başkanları, ŞİÖ-Afganistan temas grubunun aktivitelerini ve Afganistan ile etkileşimi arttırmayı; terörizme, izinsiz narkotik transferine ve organize suça karşı birlikte mücadele konularının ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır.

13. Orta Asya'da nükleer silahsız bir bölgenin oluşturulmasının, nükleer silahsızlanma rejimini pekiştirmek için önemli bir adım olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda 2006 yılında imzalanan "Semipalatinsk Antlaşması"nın bölgede barış ve güvenliğe katkıda bulunacağı ve nükleer materyal ve teknolojilerin devlet dışı aktörlerin eline düşmesini engelleyeceğini değerlendirmişlerdir.

14. ŞİÖ'nün kendi prensiplerini ve objektiflerini paylaşan tüm uluslararası ve bölgesel organizasyonlarla yapıcı diyalog kurmaya ve aktivitelerini uluslararası kanun ve BM tüzüğüne göre düzenleyip yönetmeye hazır olduğunu belirtmişlerdir.

Çin Devlet Başkanı Hu Jintao zirvede yaptığı konuşmada bölgesel uyumu, refahı ve barışı sağlamak için gösterilecek ortak çabanın beş temel konuya dayandığını belirtmiş ve bu konuları şöyle sıralamıştır:[180]

[180] "Chinese president makes proposal on regional peace, common prosperity among SCO members", *China View*, 28 Ağustos 2008, *http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/28/content_9730025.htm*, E.T. (05/10/2012).

1. Uzun dönem iyi komşuluk ilişkileri, dostluk ve işbirliği antlaşması ile ŞİÖ tüzüğüne uyumlu olarak üye devletlerin güvenliği ve kalkınmasını ilgilendiren önemli konuların karşılıklı olarak desteklenmesi için çabaların arttırılması gerektiğini ifade etmiştir.

2. Pekin olimpiyatlarında güvenliğin sağlanması için ŞİÖ üye devletlerinin etkili bir işbirliği içinde olmalarını memnuniyetle karşıladığını ve bu işbirliğinin benzer olaylarda da sürdürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca terörizme karşı ortak hareket eden mekanizmayı oluşturmayı, uluslararası bilgi güvenliğinin sağlanması üzerine harekât planı ve uyuşturucuyla mücadele antlaşmasının uygulanmasını teklif etmiştir.

3. ŞİÖ üye devletlerinin ticaret ve yatırımın kolaylaştırılması ulaştırma, enerji ve iletişim alanlarında yeni projelerin seçilmesi ve uygulanması finans ve tarım alanında işbirliğinin arttırılması konularında çabalarını sürdürmeleri gerektiğini belirtmiş; ayrıca üye devletlerin gümrükte karşılıklı yardımlaşma antlaşmasını uygulamalarını ve gümrük gözetiminde ve personel eğitiminde işbirliğini kuvvetlendirmelerini önemli bulduğunu ifade etmiştir.

4. ŞİÖ üye devletleri arasında kültür, eğitim, bilim, teknoloji, spor ve turizm alanlarında işbirliğinin, genç nüfus arasında değişimin ve akademik değişimin arttırılması gerektiğini belirtmiş ayrıca ŞİÖ içinde afet yardım merkezi kurmayı güvenlik, ekonomi, ticaret, enerji, ulaştırma, gümrük ve kültür alanlarında ŞİÖ çerçevesinde yapılan işbirliğine gözlemci üyeleri de dâhil etmeyi teklif etmiştir.

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev de konuşmasında ŞİÖ'nün Avrasya bölgesinde güvenlik ve istikrarın sağlanmasında önemli bir unsur olduğunu; ŞİÖ çerçevesinde ortak gümrük kontrolünün oluşturulması gerektiğini ve bunun yasa dışı göç, uyuşturucu ve silah kaçakçılığıyla mücadelede önemli olduğunu belirtmiştir.[181]

[181] "ŞİÖ zirvesi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 2008, http://www.cumhuriyet. com.tr/haber/diger/ 7178/SiO_ Zirvesi.html, E.T. (05/10/2012).

08 Ağustos 2008 tarihinde hazırlanan dialog ortağı statüsünü düzenleyen antlaşma zirvede ŞİÖ üye devletleri devlet başkanları konseyi tarafından onaylanmış[182] olup RF Devlet Başkanı Medvedev, yaptığı açıklamada gözlemcilerin dialog ortağı olarak Bölgesel Anti-Terörizm Merkezine (RATC) katılabileceklerini; ŞİÖ üyelerinin oluşturduğu korku ve örgütsel engel ŞİÖ'nün genişlemesini önlediğini; fakat bu dialog ortaklığı sayesinde bu durumun değişmesi için önemli bir adım atıldığını ifade etmiştir.[183]

Zirvede ŞİÖ üye devletleri tarafından ortak anti terörist tatbikatı yapmak ve organize etmek için uygulanacak prosedürler üzerine antlaşma imzalanmıştır.[184] Tatbikatları yapmanın amacı tarafların kendi topraklarında terörist bir hareketin oluşturacağı tehdidin artması üzerine tarafların ortak harekâtları için özel anti terörist birliklerin hazırlanmasıdır.[185]04 Eylül 2008 tarihinde ŞİÖ tarafından RF'nin Volgograd şehrinde bulunan Lukoil Rafineri limanında petrol tankerini ve mürettebatını rehin alan teröristlerin etkisiz hale getirilmesi senaryosuna dayanan Anti Terör 2008 Tatbikatı gerçekleştirilmiştir.[186]

18 Nisan 2009 tarihinde Tacikistan'da ŞİÖ üye devletlerinin katılımıyla yaklaşık 1000 askeri personel, zırhlı araçlar ve hava araçlarından oluşan senaryosu

---

[182] SCO, *Regulations on the Status of Dialogue Partner of the Shanghai Cooperation Organisation*, http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=64, E.T. (08/12/2012).
[183] Patrick Frost, "SCO Summit Summary", *Foreign Policy Association*, 15 Eylül 2008, http://foreignpolicyblogs.com/2008/09/15/sco-summit-summary/, E.T. (08/12/2012).
[184]The Ministry of Foreign Affairs Of The Russian Federation, *Russia in International Counterterrorism Cooperation in 2008*, http://archive.mid.ru//brp_4.nsf /0/37D2CC4F7789ADC6C3 25752E00533147, E.T. (08/10/2016).
[185] SCO, *Agreement on the Procedure for Organizing and Conducting Joint Anti-Terrorist Exercises by Member States of the Shanghai Cooperation Organization*, http://www.ecrats.com/ ru/normative _documents/1666, E.T. (05/10/2012).
[186]Lukoil Oil Company, "Volgograd Refinery Hosted International Anti-Terrorism Exercises", http://www.lukoil.com/press.asp?div_id=1&id=2921, E.T. (08/10/2016).

gereği Afganistan'dan Tacikistan'a doğru gelen bir terör saldırısına karşı koymayı hedefleyen ortak bir tatbikat yapılmıştır.[187]

Bir sonraki liderler zirvesinin 15-16 Haziran 2009 tarihinde RF'nin Yekaterinburg şehrinde yapılması kararlaştırılmıştır.[188]

2.1.9. Yekaterinburg Zirvesi (15 Haziran 2009)

2008 Duşanbe zirvesinden bu yana örgütün faaliyetlerini gözden geçirmek ve ŞİÖ'ye yeni katılan dinamiklerle birlikte işbirliğinin önceliklerini belirlemek için 15 Haziran 2009 tarihinde Yekaterinburg'da ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyi toplanmıştır.[189]

ŞİÖ üye devletleri Çin, RF, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve gözlemci üyeler olan Moğolistan, Hindistan, Pakistan, İran ile Afganistan misafir devlet olarak bazı bölgesel ve uluslararası örgütler ile BM temsilcilikleri de zirveye katılmıştır.[190]

Zirvede alınan kararları şu şekilde sıralamak mümkündür:[191]

---

[187] "Asian states hold military drill", *BBC*, 18 Nisan 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8005579.stm, E.T. (07/10/2016).
[188] Rick Rozoff, "The Shanghai Cooperation Organization: Prospects For A Multipolar World", *Global Research*, 22 Mayıs 2009, http://www.globalresearch.ca/the-shanghai-cooperation-organization-prospects-for-a-multipolar-world/13707?print=1, E.T. (08/11/2012).
[189] INFO SCO, *The SCO Summit in Yekaterinburg Started Work*, http://infoshos.ru/en/?idn=4384, E.T. (16/11/2012).
[190] "SCO summit begins in Yekaterinburg", *China Daily*, 16 Haziran 2009, http://www.chinadaily.com.cn/china/ 2009sco/2009-06/16/content_8289713.htm, E.T. (17/11/2012).
[191] SCO, *Yekaterinburg Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation*, www.sectsco.org/RU/show.asp?id=230, E.T. (16/11/2012).

1. Her geçen gün uluslararası toplumda önemli değişimler yaşanmaktadır. Barışın sağlanması ve sürdürülebilir gelişimi açısından uluslararası işbirliğinin teşvik edilmesi önem arz etmektedir. Uluslararası politikadaki çok kutupluluk eğilimi geri çevrilemez bir hal almıştır. Yerleşik küresel sorunlarda, bölgesel özellikler artan bir öneme sahiptir.

2. Küresel ve bölgesel sorunların etkili çözüm yolu öncelikli olarak ŞİÖ'nün büyüyen uluslararası saygınlık ve potansiyelini kullanarak yapıcı diyalogun sürdürülmesi ve yakın ilişkilerin ve ortaklığın derinleştirilmesi olarak düşünülmüştür.

3. ŞİÖ, yeni sorunlar ve tehditlere karşı, küresel mali krizlerle başa çıkılması, enerji ve gıda güvenliğinin sağlanması ve iklim değişikliği gibi sorunların çözümü için uluslararası ortaklığın temel ve etkili bir araç olduğuna inandığını ifade etmektedir.

4. Küresel ekonomi ve finans sektörünün mevcut durumu, ekonomik istikrarın sağlanması, finansal kriz riskinin yayılmasının ve büyümesinin önlenmesi, uluslararası alanda finans sektörünün kontrol edilmesi ve yönetilmesi için ŞİÖ uluslararası toplumun işbirliğini artırmasının gerekliliğine işaret etmiştir.

5. Taraflar, dünya marketlerine erişimin sağlanması ve bölgenin ulaştırma ve haberleşme kapasitesinin genişlemesi, sosyal altyapının geliştirilmesi, modern uluslararası lojistik merkezlerinin formasyonu, ticaret ve turizm, yeni fabrikaların inşası, yenilenebilir enerji kaynakları dâhil yenilikçi enerji tasarrufu teknolojilerinin tanıtımı için tasarlanmış büyük projelerin hızlandırılmasını ifade etmişlerdir. Bu projelerin uygulanması, uluslararası nakliye koridorlarının ayarlanması, tren yolları ve otoyolların modernleştirilmesi kıtalararası bir köprü olarak bölgenin potansiyelinin güçlendirilmesi ve Avrupa ile Asya arasındaki ekonomik bağların gelişmesine yeni bir ivme vermek için önkoşullar yaratacaktır.

6. Küresel sorunlar karşısında BM'nin merkezi ve koordinatör rolünün güçlendirilmesi, siyasi ve ekonomik gerçekliği değişen modern sorunlara yanıt bulma hedefiyle örgütün mekanizmalarının etkinliğinin artırılması acil bir görev olarak algılanmaktadır.

7. Uluslararası barışın devamlılığı sadece bütün devletlerin eşit güvenlik koşullarında olmasıyla mümkündür. Bazı devletlerin güvenliği başka devletlerin güvenlik zafiyetlerinden elde edilmemelidir.

8. ŞİÖ üye devletleri nükleer silahların yayılmasının, uluslararası barış ve güvenliğe ciddi bir tehdit oluşturduğunu vurgulamaktadır. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) nükleer silahların yayılması önlenmesi konusunda uluslararası rejimin temel öğesidir. Üye devletler, antlaşmanın etkinliğini arttıran üç temel bileşeni olan yayılmanın önlenmesi, silahsızlanma ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımı temelinde hareket etmeye karar vermişlerdir. ŞİÖ üye devletleri nükleer terörizm eylemlerine karşı mücadele konusunda Rusya-ABD ortaklığını destekleyeceklerini ve ayrıca Orta Asya'da nükleer silahsız bölge kurma üzerine 21 Mart 2009'da yapılan antlaşmanın yürürlüğe girmesini mutlulukla karşıladıklarını belirtmişlerdir.

9. Stratejik taarruz silahlarının azaltılması üzerine olan antlaşmanın tasarlanması için başlayan Rus-Amerikan müzakereleri ŞİÖ üye devletleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

10. ŞİÖ üye devletleri Kore yarımadasının nükleer silahlardan arındırılması üzerine yürütülen müzakerelerin devam ettirilmesini desteklemişlerdir. Daha önce yapılan antlaşmaları temel alarak iki taraftan da kabul görmüş bir çözüm aramayı sürdüreceklerini beyan etmişlerdir.

11. ŞİÖ üye devletleri Afganistan'daki yasadışı uyuşturucu ticareti ve uluslararası organize suç ve terör ile ilgili olarak problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

12. ŞİÖ üye devletleri Sri Lanka'daki askeri iç sorunun bitişini memnuniyetle karşılamışlar; milli egemenliğin garanti altına alınması, güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesi, dini ve etnik grupların haklarını garanti edecek şekilde kalıcı bir barış sağlanması hakkındaki beklentilerini ifade etmişlerdir.

13. ŞİÖ üye devletleri, bulaşıcı hastalıklar ve tehlikeli enfeksiyonların etkili tedavisi için işbirliğini güçlendirmeye özel bir önem vermişlerdir. Bunun sonucu olarak taraflar bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek için işbirliğinin ve var olan kaynakların seferber edilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır.

14. Üye devletler, ŞİÖ'nün Asya-Pasifik bölgesinde birlik ve güvenlik yapısının vazgeçilmez bir parçası olduğunu önemle vurgularken ŞİÖ ile bağ kurmak için uluslararası toplumda artan ilgiden duydukları memnuniyetlerini belirtmişler ve

Belarus Cumhuriyeti ile Demokratik Sosyalist Sri Lanka Cumhuriyeti'nin diyalog ortağı olarak ŞİÖ'ye katılmalarını memnuniyetle karşılamışlardır.

15. ŞİÖ üye devletleri BM, BDT, Güney-Doğu Asya Ülkeleri Birliği, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Ekonomik İşbirliği Örgütü, Asya ve Pasifik için Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Komisyonu ve diğer uluslararası ve diğer bölgesel organizasyonların ve bu seviyede geniş bir ortaklık ağı yaratmak için hazır olduklarını belirtmişlerdir.

16. ŞİÖ'nün uluslararası toplumda devletleri bir araya getirmeyi, daha adil bir dünya düzeni kurmayı ve küresel istikrarı ve ekonomik gelişmeyi sağlamayı amaçlayan diyaloglara açık olduğunu belirtmişlerdir.

Çin Devlet Başkanı Hu Jintao zirvede yaptığı konuşmada üye devletlere ekonomik işbirliğini derinleştirme; uluslararası ekonomik kriz ile ortak mücadele etme; dünya ekonomisini canlandırma çağrısı yapmıştır.[192]Ayrıca Çin'in ekonomik krizde olan RF ve dört Orta Asya üyesini desteklemek amacıyla 10 milyar dolar kredi vereceğini açıklamıştır.[193]

2.1.10. Taşkent Zirvesi (10 Haziran 2010)

10 Haziran 2016 tarihinde Taşkent'te gerçekleşen devlet başkanları zirvesine katılan Rusya Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev, Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ve Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman, örgüte yeni üye kabulü örgütün faaliyetleri ve terörle mücadeleyle ilgili belgeler ile zirvenin sonuç bildirisini; üye devletlerin dışişleri bakanları da üye devletlerde suçla

---

[192] "SCO leaders urge economic, security co-op", *China View*, 16 Haziran 2009, http://news.xinhuanet.com/english/2009-06/16/content_11553130.htm, E.T. (18/11/2012).

[193] "China lends Shanghai group $10bn", *BBC*, 16 Haziran 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8102467.stm, E.T. (13/04/2012).

mücadelede işbirliği antlaşması ile tarım sektöründe işbirliği antlaşması imzalamışlardır.[194]

Zirveye Kırgızistan'dan geçici hükümetin Dışişleri Bakanı Ruslan Kazakbayev ile gözlemci statüye sahip Moğolistan Cumhurbaşkanı Tsakhiagiin Elbegdorj, Pakistan Cumhurbaşkanı Asif Ali Zerdari, İran ve Hindistan dışişleri bakanları ile konuk olarak davet edilen Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhammedov da katılmışlardır.[195]

İslam Karimov yaptığı konuşmada Afganistan'da otuz yıldır yaşanan savaş sorununu çözmeden Orta Asya'da barış ve istikrardan söz etmenin mümkün olmayacağını, bu sorunun da askeri bir harekâtla çözülemeyeceğini ancak buna karşın Afgan halkına ekonomik yardım sağlanması, ulaşım, haberleşme ve sosyal altyapının inşası, iş sahalarının oluşturulması, yoksullukla mücadelenin yapılması, kültürel ve dini değerlerine saygı duyulması, ABD, RF ve NATO'nun bu süreçte yer alması ve bununla birlikte Afganistan'a komşu devletlerin de bu sürece katılması ve son olarak da bu sorunların çözümünün BM'nin kontrolünde yönetilmesi ile bu sorunun üstesinden gelinebileceğini belirterek üye devletlerin Afganistan sorununa dikkatlerini çekmek istemiştir.[196]

Jintao da yaptığı konuşmada ŞİÖ çerçevesinde işbirliğini derinleştirmek adına şu konular üzerinde durmuştur:[197]

---

[194] "Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesi Taşkent'te Gerçekleştirildi", *Ekoavrasya*, Yaz 2010, s. 47, http://www.uzembassy.org.tr/files/Turkish_press/tr/tr_press1_15072010tr(1).pdf, E.T.(12/10/2016).

[195] "ŞİÖ Zirvesi sona erdi", *Milliyet Gazetesi*, 11 Haziran 2010, http://www.milliyet.com.tr/sio-zirvesi-sona-erdi/dunya/sondakikaarsiv/07.09.2010/1249605/default.htm, E.T. (12/10/2016).

[196] Press Service Of The President Of The Republic Of Uzbekistan, *Speech By President Islam Karımov At Sco Summıt In Tashkent*, http://www.press-service.uz/en/news/570/, E.T. (13/10/2016).

[197] Embassy Of The People's Republic Of China in The United States Of America, *SCO Summit Is Held in Tashkent Hu Jintao Attends and Delivers An Important Speech to the Summit*, http://www.china-embassy.org/eng/zgyw/t708530.htm, E.T. (13/10/2016).

1. ŞİÖ'nün gelişimi için dayanışmanın güçlendirilmesi ve karşılıklı güvenin ve politik alt yapının sağlamlaştırılması gereklidir. Bu kapsamda üye devletler stratejik diyaloğu ve siyasi koordinasyonu kuvvetlendirmeye kendi egemenlikleri, güvenlikleri ve gelişimleri ile ilgili konularda yakın çalışmaya, etkili bir şekilde bölgesel güvenliği ve istikrarı korumaya, uluslararası ve bölgesel sorunlarda zamanı geldiğinde tek bir ses olmaya devam etmelidirler.

2. Terörizm ile mücadele hareketinin hızlandırılması ve güvenli bir çevrenin oluşturulması gereklidir. Bu kapsamda terörizm, aşırıcılık ve ayrılıkçılık ile mücadele etmeye devam edilmesi ve bu doğrultuda bilgi paylaşımının arttırılması, sınır kontrolü ile araçların güvenliğinin sağlanması, uyuşturucu ticareti ile mücadelenin ve ortak hukuki yaptırımların sağlanması üzerine işbirliği mekanizmasının geliştirilmesi yönünde üye devletlerin imkân ve kabiliyetleri arttırılmalıdır.

3. İşbirliğinin potansiyeli kullanılmalı ve devamlılığı sağlanmalıdır. Bu kapsamda üye devletler bölgede ulaşım, enerji ve iletişim alt yapısını geliştirmeli, gümrük, karantina ve ulaşım alanlarında kolaylaştırıcı tedbirler almalı ve tarım alanında ortak araştırma yapmalıdır.

4. Kültürel alt yapının sağlamlaştırılması ve kültürel alışverişin arttırılması gereklidir. Bu kapsamda çok yönlü teknolojik işbirliğinin temel prensipleri, öncelikleri ve proje uygulamaları belirlenmeli, salgın hastalıkların tedavisi ve yayılması önlenmesi ile halk sağlığı üzerine işbirliği derinleştirilmeli, halkın yönetimi geliştirilmeli ve devlet idaresinde tecrübe paylaşımı sağlanmalıdır.

5. ŞİÖ'nün yapısının ve karar alma mekanizmasının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda üye devletler pragmatik işbirliğinde ilerlemeyi garanti altına almak için hukukun egemenliğinin ve hukuk sisteminin gelişmesini hızlandırmalıdırlar.

6. Şeffaflık devam ettirilmeli ve ortak değerler oluşturulmalıdır. Bu kapsamda üye devletler gümrük, ulaşım, ticaret, enerji ve güvenlik alanlarında gözlemci üyeler ve diyalog ortakları ile uygulamaya yönelik işbirliğini derinleştirmeli, diğer bölgesel ve uluslararası örgütlerle işbirliğini kuvvetlendirmeli, geniş bir alanda kaynakları emniyete almalı, ekonomik anlamda birbirlerine destek

olmalı, bölgesel ekonomik ve sosyal süreci geliştirmeli ve kendi halklarına olanaklar sağlamalıdırlar.

Bölgesel ve uluslararası önemli konular üzerinde görüş alışverişi yapıldıktan sonra zirvenin bitiminde açıklanan Taşkent bildirisinde önemli görülen hususları şu şekilde sıralamak mümkündür:[198]

1. Kuruluşundan bugüne ŞİÖ, bölgesel ve uluslararası güvenlik mimarisi ve işbirliğinde önemli bir aktör haline gelmiş, etkili ve şeffaf çok uluslu bir birlik olmuştur. ŞİÖ, bölgesel ve uluslararası sorunların çözümü için bloklaşmayı, ideolojik ve çelişkili yaklaşımı hariç tutan çizgiye bağlı kalmaya devam etmeyi, bölgede refahın, istikrarın ve barışın sağlanmasında kendisinin garantör rolünü kuvvetlendirmek için bünyesinde yakın ve tam bir işbirliğine devam etmeye karar vermiştir.

2. Kırgızistan'daki gelişmeler ışığında üye devletler bölgesel bütünlüğün, bağımsızlığın ve egemenliğin korunmasında kendi aralarında karşılıklı desteğin sağlanmasının önemini vurgulamışlardır. Üye devletler içişlerine müdahale edilmesine ve bölgede tansiyonu çıkarabilen eylemlere karşı olduklarını; diplomatik ve politik anlamda diyalog ve görüşmeler yoluyla anlaşmazlıkların çözümünü desteklediklerini belirtmişlerdir. Kırgızistan'da istikrarı sağlamanın önemini vurgularken, bu problemi çözebilmek için Kırgızistan'a destek sağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

3. Üye devletler BM'nin uluslararası sistemin merkezinde olduğunu belirtmişlerdir.

4. Günümüzde uluslararası sorunların ve güvenlik tehditlerinin gündemin ön sıralarında yer alması bölgesel ve uluslararası güvenlik sorunlarını çözmenin önemini

---

[198] SCO, *Declaration of the Tenth Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation*, http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=225, E.T. (16/11/2012).

ve terörizme karşı müşterek mücadeleyi kuvvetlendirme gereksinimini şart koşmaktadır.

5. Üye devletler küresel ekonomik krizden çıkışı ve bu krizin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmayı ŞİÖ'nün öncelikli görev alanı içinde olduğunu ifade etmişlerdir. Üye devletlerin ekonomik hedeflerinin ve ekonomilerinin yenilikçi harekete aktarılmasının, uluslararası önemli kararların alınma sürecine ilgili devletlerin eşit düzeyde dâhil edilmesinin ve bu kapsamda küresel ve bölgesel düzeylerde etkileşimlerin bu doğrultuda güçlendirilmesinin kriz den kurtulmayı sağlayacağını belirtmişlerdir.

6. Modern dünyada uluslararası hukuka saygı gösteren ve devletlerin yükümlülükleri tarafından yapılan uygulamalara dayalı uluslararası güvenlik sisteminin kurulmasının belirleyici bir zayıflık içerdiğini ve böyle bir sistem oluşturmanın silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme konularında tutarlı ve etkili yaptırımları gerektirdiğini açıklamışlardır. Nükleer silahların yayılmasını önleme antlaşmasının hükümlerinin katı bir şekilde uygulanması, barışçı nükleer enerjinin kullanılması ve Orta Asya'da bölgesel barış ve güvenliğin sağlanması için nükleer silahlardan arındırılmış bölge oluşturulması çağrısı yapmışlardır. Orta Asya'da nükleerden arındırılmış bölge oluşturma antlaşmasına eş değerde bir protokol imzalanmasını bu yönde atılacak etkili bir adım olacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca 08 Nisan 2010 tarihinde Prag'da RF ile ABD arasında imzalanan stratejik saldırı silahlarının azaltılması ve kısıtlanması antlaşmasını üye devletler memnuniyetle karşılamışlardır.

7. Afganistan'da artan terörizmin, uyuşturucu ticareti ve uluslararası organize suçların bölgede büyük tehditler oluşturduğunu, Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanmasının bölgede ekonomik ve sosyal kalkınmanın artması açısından önemli bir faktör olduğunu ve bu kapsamda BM'nin uluslararası çabaları koordinede merkezi bir rol oynamadığını, bu sorunun çözümünün sadece askeri anlamda bir müdahale ile olmasının mümkün olmadığını ve bunun yerine BM'nin liderliğinde Afganların da katılacağı müzakere sürecinin desteklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

8. Bilgi güvenliğinin, devletlerin egemenliği ve ulusal güvenliği, sosyal ve ekonomik istikrarı ve vatandaşlarının ilgisi ile ilişkili olduğunu; bilgi teknolojilerinin

barış, kalkınma, güvenlik ve refah için kullanılması gerektiğini; bu anlamda üye devletler tarafından ŞİÖ tüzüğü çerçevesinde imzalanan belgelerin uygulanmaya devam ettirilmesi ve uluslararası bilgi güvenliğinin sağlanması için çaba gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

9. Taşkent Girişimi (2004) esnasında üye devletler barış, istikrar, sürdürülebilir kalkınma ve Asya-Pasifik ortaklığının oluşumu adına ŞİÖ'nün rolünün arttığını ifade etmişlerdir. 05 Nisan 2010'da Taşkent'te ŞİÖ ile BM arasında imzalanan ve işbirliğinin uygulanması şartlarını belirleyen ortak bildiri memnuniyetle karşılanmıştır.

10. Gözlemci üyeler ve diyalog ortaklarının imkânlarını, kaynaklarını ve piyasalarını ortak faaliyet alanı içine dâhil etmeyi amaçlayan uygulamalı işbirliğinin ilerletilmesini ŞİÖ'nün, desteklediğini belirtmişlerdir.

11. II. Dünya Savaşı'ndan alınan dersleri belirterek insanlığa karşı oluşabilecek tehlikeler ve problemler ile ortak mücadele etmek; büyük çapta ölümlere sebebiyet verebilecek trajedileri önlemek için devletler tarafından alınan kararların önemini vurgulamışlardır.

Özetle; ŞİÖ'nün gözlemci üyeler ve diyalog ortakları ile işbirliğini ilerletmede gayretli olduğu, küresel anlamda devletleri etkileyen olaylarda yaptıkları açıklamalar ile bölgesel bir örgütten ziyade küresel bir örgüte dönüşmek istediği, çok kutupluluğu savunduğu, ekonomik işbirliğine verdiği önemi arttırdığı, Afganistan sorununun bölgesel refahı etkilediği ve nükleer silahların dengeler açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.11. Astana Zirvesi (15 Haziran 2011)

ŞİÖ'nün onuncu yıldönümüne denk gelen 15 Haziran 2011 tarihinde Kazakistan'ın Başkenti Astana'da Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Çin Devlet başkanı Hu Jintao, Kırgızistan Devlet Başkanı Roza Otunbayeva, RF Devlet Başkanı Dmitry Medvedev, Tacikistan Devlet Başkanı Emomali Rakhmon ve Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov'un katılımları ile Devlet Başkanları

Konseyi toplantısı gerçekleştirilmiş[199] ve toplantı Astana Bildirisi'nin imzalanması ile son bulmuştur.[200]

Bildiride barış, istikrar ve refahın sağlanması için uygulanacak amaç ve görevler beyan edilmiştir. Bildiriye ilişkin önemli hususlar şunlardır:[201]

1. ŞİÖ üye devletlerinin küresel ve bölgesel problemlere yaklaşımlarının benzerliğini ve ŞİÖ'nün uluslararası politikada yer almaya hazır olduğunu ifade etmişlerdir.

2. İnsanlığın halen küresel ekonomik krizler, bölgesel sorunlar, kitlesel imha silahlarının çoğalması, terörizm, uluslararası suçlar, yiyecek kıtlığı ve iklim değişikliği gibi sorunlar ve tehditler ile mücadele ettiğini belirtmişlerdir.

3. BM'nin uluslararası bir örgüt olarak dünya genelinde barış ve güvenliği sağlamak, kalkınmayı teşvik etmek ve uluslararası işbirliğini derinleştirmek için merkezi bir rol üstlendiğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda BM platformunu uluslararası sahnede terörizmle mücadele konusunda temel unsur olarak görmüşler ve BM küresel anti-terörizm stratejisini gerçekleştirmek için birlikte çalışmanın önemini ifade etmişlerdir.

4. Nükleer silahların yayılma tehdidini engellemek, nükleer enerjinin barışçıl kullanımı alanında geniş uluslararası bir birliğin gelişmesini garanti altına almak ve nükleer silahsızlanma sürecini sağlamak amaçlı olan NPT'ye katı bir şekilde uyulmasını savunmuşlardır.

---

[199] "SCO summit completed with signing Astana Declaration", *Tengri News*, 15 Haziran 2011, https://en.tengrinews. kz/kazakhstan_news/SCO-summit-completed-with-signing-Astana-Declaration-2550/, E.T . (20/10/2016).

[200] "SCO heads of state signed Astana Declaration", *Kazinform*, 15 Haziran 2011, http://www.inform.kz/en/sco-heads-of-state-signed-astana-declaration_a2387811, E.T. (27/10/2016).

[201] SCO, *Astana Declaration of the 10th Anniversary of the Shanghai Cooperation Organisation*, http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=294, E.T. (12/10/2012).

Orta Asya'da nükleer silahsız bölge oluşturulmasının nükleer silahsızlanma rejimini güçlendirmeye ve bölgesel ve uluslararası güvenlik düzeyini arttırmaya önemli ölçüde katkı sağlayan bölgesel barış ve güvenliği sağlamanın önemli bir unsuru olduğunu; Orta Asya'da Nükleer Silahsız Bölge Oluşturma Antlaşması'ndaki ilgili protokolün tüm devletler tarafından imzalanmasının bu yönde etkili bir adım olacağını ifade etmişlerdir.

5. Asya Pasifik bölgesinde barış, istikrar ve refahı sağlamayı; uluslararası kanunlara bağlı prensip ve normları temel alan açık, şeffaf ve eşit bir güvenlik ve işbirliği oluşturmayı; tüm devletlerin özgür düşünce yapısına ve buna uygun meşru isteklerine saygı duyulmasını savunmuşlardır.

6. Terörizm, ayırımcılık ve aşırıcılıkla mücadelenin ŞİÖ'nün en önemli öncelikleri olduğunu belirtmişlerdir. ŞİÖ'nün 2011 ve 2016 yılları arasında uyuşturucu ile mücadele stratejisinin ŞİÖ bölgesinde narkotik bir tehlikeyi engellemek ve bölgesel tutarlı bir gelişimi korumak amacıyla pragmatik bir etkileşimi kuvvetlendireceğini açıklamışlardır. Bilgi güvenliğine karşı oluşan tehlikelerin ciddi sorunlara yol açtığını, ŞİÖ'nün siber suçlara karşı olduğunu ve ŞİÖ'nün uluslararası düzeyde bilgi güvenliği sağlanması konusunda işbirliğine hazır olduğunu ifade etmişlerdir.

7. Üye devletlerin refahını ve yaşam standartlarını arttırmak, küresel ekonomik krizin etkilerinin üstesinden gelmek ve ulusal ekonomilerin istikrarlı bir şekilde büyümesini sağlamak amacıyla ortak tedbirlerin uygulanmasının örgütün gündeminde en üst sırada kalması gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca üye devletler ulaşım, iletişim, tarımsal üretim, yenilikçi enerji tasarrufu teknolojileri, ticaret ve turizm gibi alanlarda gelişmiş büyük ortak projeler yapma niyetinde olduklarını ve bu kapsamda ilgili finansman mekanizmalarının oluşturulmasını hızlandıracaklarını ifade etmişlerdir.

8. İyi komşuluk, dostluk ve işbirliği konusunda karşılıklı ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla kültürel işbirliği ve halklar arasındaki etkileşimin arttırılmasının önemini belirtmişlerdir. Bu kapsamda ŞİÖ'nün gelecek faaliyetlerinde kültür, çevre koruma, bilim, teknoloji ve yenilik, sağlık, turizm ve spor alanlarında işbirliğinin güçlendirilmesine daha fazla önem vereceklerini ayrıca doğal veya insan

kaynaklı felaketlerin tehditleriyle mücadele etmek alanında işbirliği devamının da önemli bir konu olduğunu ifade etmişlerdir.

9. Bildiride üzerinde durulan diğer bir önemli konu ise ABD'nin füze kalkanı projesidir. ABD'nin bu projesi üye devletler tarafından projenin stratejik istikrara ve küresel güvenliğe zarar vermesi açısından eleştirilmiştir.

ABD tarafından yapılan açıklamada füze kalkanının amacının Avrupa'nın İran'ın muhtemel füze saldırısına karşı güvenliğinin sağlanması olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan RF kurulan bu sistemin kendi nükleer caydırıcılığını zayıflatacağını değerlendirmiştir.[202] Bu bağlamda ŞİÖ'nün bütün üyelerinin, Amerikan tek yanlılığına karşı ortak bir duruş göstererek Moskova'nın politikasını destekledikleri görülmektedir.[203] Ayrıca ŞİÖ bu tavrıyla batı karşıtı bir örgüt olarak hareket ettiğini göstermiştir.

2.1.12. Pekin Zirvesi (06 Haziran 2012)

Pekin'de gerçekleşen ŞİÖ zirvesinde üye devletler tarafından imzalanan belgeler arasında uzun vedeli barış ve ortak refah bölgesinin kurulmasına dair devlet başkanları beyannamesi, devlet başkanları konseyinin ŞİÖ kalkınma stratejisinin orta vadeli ana yönleri kararı, ŞİÖ'nün bölgede barış, güvenlik ve istikrarı tehdit eden durumlara yanıt vermesi için kullanılacak siyasi diplomatik önlemler ve mekanizmalar ile ilgili kararı, 2013-2015 yılları için terör, bölücülük ve aşırıcılık ile mücadele alanında işbirliği programını onaylama kararı, ŞİÖ genel sekreterinin ŞİÖ'nün geçen süre faaliyetleri raporunu onaylama kararı, RATC'nin 2011 yılı

---

[202]"SCO Summit Slams US, NATO Missile Defense Plans", *VOA*, 15 Haziran 2011, *http://blogs.voanews.com/breaking-news/2011/06/15/sco-summit-slams-us-nato-missile-defense-plans/*, E.T. (09/10/2016).

[203] Hassan Beheshtipour, "SCO, A Springboard for Iran", *Iran Rewiew*, 25 Haziran 2011, http://www.iranreview.org/content/Documents/SCO_A_Springboard_for_Iran.htm,E.T. (10/10/2016).

faaliyetlerine dair raporunu onaylama kararı yer almıştır.[204] ŞİÖ üye devletlerinin liderleri ayrıca Afganistan'a ŞİÖ gözlemci ve Türkiye'ye diyalog ortağı statüsünün verilmesi kararını imzalamışlardır.[205] ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyi kararıyla görevlerinde 01 Ocak 2013-31 Aralık 2015 tarihleri arasında kalmak üzere ŞİÖ Genel Sekreterliğine RF temsilcisi Dmitry Mezentsev, ŞİÖ Bölgesel Anti-terörizm Yapısı İcra Komitesi Başkanlığına Çin temsilcisi Zhang Xinfeng atanmıştır.[206] Zirvede Afganistan sorunu ile İran nükleer meselesi de görüşülmüş ve sonuç olarak 2013 ŞİÖ zirvesinin Kırgızistan'da yapılması kararı alınmıştır.[207]

Uzun vedeli barış ve ortak refah bölgesinin kurulmasına ilişkin "Devlet Başkanları Beyannamesi"nde belirtilen önemli hususlar şu şekilde sıralanmıştır:[208]

1. Uluslararası toplumu, barışçıl şekilde birlikte yaşamak için çalışmaya ve medeniyetlerarası diyalog kurmaya, fikir birliği sağlamaya, düzenli ve sürdürülebilir gelişimi yaygınlaştırmaya, farklı ülkelerin kültürel gelenek ve değerlerine saygı duymaya ve uluslararası kanunların dünyaca kabul edilmiş prensip ve kuralları temelinde daha yakın devletlerarası ilişkiler kurmaya çağırmışlardır.

Üye devletler birbirlerinin egemenliğine, bağımsızlığına, bölgesel bütünlüğüne, bağımsız şekilde sosyal sistem seçimine saygı duyma ve diğerlerinin iç işlerine karışmama konusunda ortak ilişkiler kurma arzusunda olduklarını; ayrıca

---

[204]"Pekin ŞİÖ Zirvesi Sonuçları", *Rusya'nın Sesi*, 07 Haziran 2012, https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2012_06_07/Pekin-SIO-Zirvesi-sonuclari/, E.T. (14/08/2013).

[205] "Türkiye ortak oldu*"*, *USASABAH*, 07 Haziran 2012, http://www.usasabah.com/Guncel/ 2012/ 06/07/turkiye-ortak-oldu, E.T. (15/08/2013).

[206] Offical Website Of Russia's Presidency In The SCO In 2014-2015, *Press Communiqué of the Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization*, en.sco-russia.ru/load/1013182016, s. 5, E.T. (15/08/2013).

[207] SCO, *SCO Beijing summit concludes*, http://www.scosummit2012.org/english/2012-06/07/c_131638088.htm, E.T. (15/08/2013).

[208] Ministry Of Foreign Affairs Of The People's Republic Of China, *Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity*, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649 _665393/ t939 149.shtml, E.T. (14/08/2013).

birbirlerine içişlerinin düzeni ve ekonomik gelişmenin teşviki konusunda destek olmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Hiç bir üye devlet diğer üye devletleri hedef gösteren herhangi bir birlik veya devletlerarası bir gruba dâhil olmaması gerektiğini; devletlerarasında oluşan sorunlar, uluslararası kanunlar ile uyum içinde politik ve diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

2. Üye devletler karşılıklı güven, çıkar, eşitlik ve uluslararası ilişkilerde koordinasyon sağlayan yeni bir güvenlik konseptinin yaygınlaştırılması ve dünyadaki tüm devletlerin çıkarlarına saygı duyulacak bölünmez bir güvenllik alanı oluşturulması konusunda karar almışlardır.

Herhangi bir devlet veya örgüt tarafından bir füze savunma sistemi uluslararası güvenliği ve stratejik düzeni tehlikeye atabileceğini; bu nedenle ilgili sorunların ilgili devletler tarafından politik ve diplomatik olarak çözülmesi gerektiğini; başka bir devletin güvenliğini tehlikeye atarak kendi güvenliğini koruma fikrine kesinlikle karşı olduklarını belirtmişlerdir.

Nükleer silahların yayılmasını önleme antlaşmasına uyarak nükleer silahsız bir dünya oluşturmayı destekliklerini; nükleer silahları olan devletlerin hepsini Orta Asya Nükleer Silahsız Bölge Antlaşması'ndaki ilgili protokolleri imzalayıp Orta Asya'da nükleer silahsız bir bölge oluşturma konusunda adımlar atmaya davet ettiklerini ifade etmişlerdir.

Devletin egemenliğine saygı ve diğer devletlerin içişlerine karışmama prensiplerinin temelinde barışçıl, güvenli, adil ve açık bilgi ortamı oluşturulması için çalışacaklarını; bilişim ve telekomünikasyon teknolojilerinin politik, ekonomik ve sosyal güvenliklerini tehlikeye atacak bir uygulama şekline dönüşmelerine ve internetin terörizm, aşırıcılık ve ayrımcılık ideolojileri tarafından kullanılmasına karşı olduklarını belirtmişlerdir.

3. Bölgesel sorunların bölge içindeki ilgili devletler ve uluslararası organizasyonlar arasında diyalogla çözülmesi gerektiğini; bölgesel güvenlik ve düzeni sağlamak için gerekli yöntem ve mekanizmaların bu bölgenin devletleri tarafından seçilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

ŞİÖ üye devletlerinden birinin ya da tüm bölgenin barış, düzen ve güvenliğini tehdit eden herhangi bir olayda örgütün ilgili kararlarına uyarak olayla uygun ve çabuk bir şekilde başa çıkabilmek için politik ve diplomatik önlemler alabileceklerini söylemişlerdir.

Terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılıkla mücadele etmek, uyuşturucu ve silah ticaretini ve diğer uluslararası suçları engellemek, yasadışı göç ve diğer güvenlik alanlarındaki yeni tehlike ve tehditlere karşı çok taraflı işbirliğini geliştirmeye devam edeceklerini ifade etmişlerdir.

Afganistandaki barış sürecinin Afgan yönetiminde olması gerektiğini; Afganistan sorunundaki uluslararası çabaların düzenlenmesinde Birleşmiş Milletlerin önemli rolü olduğunu; Afgan halkının yeniden yapılanmasına yardımcı olacaklarını; Afgansitan'a ŞİÖ'de gözlemci statüsü verme kararı aldıklarını açıklamışlardır.

Batı Asya ve Kuzey Afrika'daki yaşanan olaylar konusunda derin endişe duyduklarını; bu bölgelerde barış, düzen, refah ve gelişme görmeyi gönülden ümit ettiklerini ifade etmişlerdir. Uluslararası kamu oyunu, BM tüzüğünün amaçlarına ve uluslararası kanunların normlarına saygı göstermeye çağırmışlardır. Silahlı müdahele ya da zorunlu rejim değişikliğine karşı olduklarını ve tek taraflı yaptırımları uygun görmediklerini ifade etmişlerdir.

Suriye'deki tüm şiddet eylemlerinin durması gerektiğinin altını çizmişler; Suriye'nin egemenliği, bağımsızlığı ve bölgesel bütünlüğüne destek olabilecek ülke genelinde geniş kapsamlı bir diyaloğun oluşturulmasını desteklediklerini belirtmişlerdir. Krizi çözmeye yardımcı olabilecek BM Güvenlik Konseyi'nin politik desteğini görmekten memnun olduklarını ve Suriye sorununa poliktik diyalog yoluyla barışçıl bir çözüm bulmanın hem Suriye halkının hem de uluslararası toplumun çıkarlarına hizmet edeceğini ifade etmişlerdir.

Üye devletler, tüm devletlerin uluslararası ilişkileri yöneten temel normların yanı sıra BM tüzüğünün amaç ve prensiplerine sadık kalmaları gerektiğine inandıklarını ifade etmişlerdir.

4. Uluslararası finansal krizin etkilerini azaltmak ve dünya ekonomisinde sürdürülebilir bir gelişmeye katkıda bulunmak için uluslararası toplumla birlikte çalışmaya devam etmeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Bölgede enerji güvenliğinin sağlanması gerektiğini de belirtmişlerdir.

Asya ile Avrupa'yı bağlayan taşımacılık altyapısını geliştirmeye, ilgili uluslararası taşımacılık koridorları yaratmaya ve çok yönlü taşımacılığın önemini arttırmaya önem vermişler ve bütün bunları tamamlamak için işbirliğini güçlendirmeye devam edeceklerini eklemişlerdir.

5. Üye devletler, gözlemci devletler, diyalog ortakları ve ŞİÖ ile ilgili belgeleri imzalamış uluslararası ve bölgesel organizasyonlar ile dostluk ilişkileri ve yapıcı bir düzen geliştirilmesine büyük önem verdiklerini; ŞİÖ'nün amaç ve prensiplerini doğru bulan diğer uluslararası örgütler, kurumlar ve kuruluşlarla diyaloğa girmeye devam edeceklerini ifade etmişlerdir. Uluslararası politikada ŞİÖ ile bağlantı sağlama yönünde artan bir ilgi olduğunu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ŞİÖ çerçeveside bir diyalog ortağı olarak birliğe katılışını açıklamışlardır.

Bizi yakından ilgilendiren bir konu olan Türkiye'nin diyalog ortaklığına kabul edilmesinin ardından Türk Dışişleri Bakanlığı resmi sitesinde:

"*Çin Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu ve Tacikistan'dan oluşan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) nezdinde Diyalog Ortağı Statüsü için yapmış olduğumuz başvuru, Pekin'de 6-7 Haziran 2012 tarihlerinde düzenlenen ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi'nde (oybirliğiyle) kabul edilmiştir. Bu karardan memnuniyet duymaktayız. ŞİÖ üyesi ülkelere, başvurumuza vermiş oldukları destek için şükranlarımızı sunuyoruz. Tarihi ve kültürel bağlarımızın bulunduğu Asya coğrafyası ülkeleri ile yakın ilişkilerimiz çerçevesinde, Asya'nın barış, huzur ve istikrarı dış politikamız açısından önem arzetmektedir. Bu yaklaşıma uygun olarak Türkiye bölgedeki siyasi, güvenlik, ekonomik ve kültürel işbirliği girişimlerine etkin katkıda bulunmakta; Asya'nın artan ağırlığına uygun şekilde bölgesel işbirliği örgütleriyle kurumsal diyalog mekanizmaları tesis edilmesine önem vermektedir. Bu anlayış temelinde, ŞİÖ Diyalog Ortağı Statümüz, çok boyutlu dış politikamızın güçlendirilmesine; ayrıca, örgüt içindeki gelişmelerin izlenmesine ve bölgesel işbirliğini ilgilendiren konularda görüşlerimizin üye ülkelere aktarılmasına imkan verecektir. Bölgesel nitelikli, kurumsallaşmış ve etkin işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesinin önem arzettiği coğrafyamızda, Diyalog Ortağı*

Statümüz çerçevesinde, güvenliğin bir bütün olduğu yaklaşımından hareketle, terörizm, ayrılıkçılık, uyuşturucu kaçakçılığı, insan ticareti ile mücadele, hudut güvenliği, yasadışı göç ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi gibi konularda ŞİÖ'ye önemli katkılarda bulunacağımız tabiidir." ifadesinde bulunulmuştur.[209]

Zirvede Çin Devlet Başkanı Hu Jintao ise üye devletlerin toplumsal istikrar, kalkınma, milli güvenlik ve toprak bütünlüğü ile ilgili konular üzerine birbirlerini desteklemek için adım atmaları ve ekonomik işbirliğini arttırmaları gerektiğini ifade etmiştir.[210]

ŞİÖ, İran'ın nükleer faaliyetleri sebebi ile ABD ve AB'nin uyguladığı yaptırımları reddetmiş; İran'a karşı kuvvet uygulamayı kabul edilemez bulmuş; Orta Doğu'da tek taraflı faaliyetlere karşı çıkmış ve sorunu müzakere yolu ile çözmeyi öne sürmüş; ayrıca Suriye sorununu diyalog yolu ile barışçıl yöntemle çözme çağrısında bulunmuştur.[211]

Zirvede Afganistan sorunu görüşülmüş olup Vladimir Putin bu konu hakkında yaptığı açıklamada Afganistan'ın istikrarının asıl sorun olduğunun altını çizmiştir.[212] Ayrıca Volga Nehri kıyısındaki Ulyanovsk kentinde NATO askerleri için üs kurulmasına izin vermesinin ardından kentte bulunan hava indirme birliklerini ziyaretinde konuşan Putin yaptığı açıklamada Afganistan'da düzenin olmaması durumunda RF'nin güney sınırlarında güvenliğin sağlanamayacağını; Afganistan'ın

---

[209] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *ŞİO Zirvesi'nde Ülkemize Diyalog Ortağı Statüsü Tanınması Hk.*, 07 Haziran 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-159_-07-haziran-2012_-sio-zirvesi_nde-ulkemize-diyalog-ortagi-statusu-taninmasi-hk_.tr.mfa, E.T. (14/08/2013).

[210] "China morning round-up: Central Asia bloc summit", *BBC*, 07 Haziran 2012, http://www.bbc.com/news/world-asia-china-18349635, E.T. (28/10/2013).

[211] Andrei Akulov, "The SCO 2012 Shanghai Summit – on the Way to New World Order", *Strategic Culture*, 08 Haziran 2012, *http://www.strategic-culture.org/news/2012/06/08/sco-2012-shanghai-summit-way-new-world-order.html*, E.T. (15/08/2013).

[212] "China and Russia lead group talks focused on security", *BBC*, 06 Haziran 2012, http://www.bbc.com/news/world-asia-china-18336502, E.T. (28/10/2016).

kendi başına istikrarı sağlamakta zorlanacağını ve bu nedenle NATO'nun Afganistan'daki varlığının RF'nin çıkarlarına uygun olduğunu söylemiştir. [213]

08-14 Haziran 2012 tarihlerinde Tacikistan'ın kuzeyinde bulunan Chorhudairon tatbikat alanında Kazakistan, Kırgızistan, Çin, RF ve Tacikistan'ın katılımıyla "Barış Görevi 2012" adlı bir tatbikat gerçekleştirilmiştir.[214] İkibinden fazla askerin katıldığı tatbikata Tacikistan askeri üssünden ve Bişkek'teki Kant üssünden havalanan uçaklar da katılmıştır.[215]

2012'de yapılan Pekin Zirvesi sırasında kararlaştırılan Türkiye'nin ŞİÖ ile kurumsal işbirliğini sağlayacak diyalog ortaklığı antlaşması 26 Nisan 2013 tarihinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile ŞİÖ Genel Sekreteri Dimitri Mezentsev tarafından Kazakistan'da imzalanmıştır.[216]

2.1.13. Bişkek Zirvesi (13 Eylül 2013)

ŞİÖ'nün 13. Devlet Başkanları zirvesi 13 Eylül 2013 tarihinde iyi komşuluk ilişkilerini ve üye devletlerarasında işbirliğini ilerletmek, küresel ve bölgesel ilişkilerde ortak tutum sergilemelerini sağlamak amacıyla[217] Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Kırgızistan Devlet Başkanı Almazbek Atambayev, RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov; ŞİÖ

---

[213]"Putin: Nato Afganistan'da bizim yerimize savaşıyor", *Euronews*, 02 Ağustos 2012, http://tr.euronews.com/2012/08/02/putin-nato-afganistanda-bizim-yerimize-savasiyor-, E.T. (14/08/2013).

[214] Avaz Yuldoshev, "SCO's Peace Mission 2012 war games start in North Tajikistan", *Asia Plus*, 07 Haziran 2012, http://news.tj/en/news/tajikistan/security/20120607/sco-s-peace-mission-2012-war-games- start-north-tajikistan, E.T. (14/08/2013).

[215] Turgay Düğen, "ABD/NATO Afganistan'dan çekilirken Şanghay İşbirliği Örgütü", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 06 Ağustos 2012, http://www.21yyte.org/tr/arastirma/afganistan/2012/08/06/6700/abdnato-afganistandan-cekilirken-sanghay-isbirligi-orgutu#_ftn2, E.T. (14/08/2013).

[216] "Türkiye, Şangay İşbirliği Örgütü'yle diyalog ortağı", *BBC*, 26 Nisan 2013, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130426_sio_turkiye_anlasma, E.T. (30/10/2016).

[217]"SCO summit opens in Bishkek", *Global Times*, 13 Eylül 2013, http://www.globaltimes.cn/content/811059.shtml, E.T. (30/10/2016).

Genel Sekreteri Dmitry Mezentsev, ŞİÖ Bölgesel Anti-terörizm Yapısı İcra Komitesi Başkanı Zhang Xinfeng; gözlemci üye olarak Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai, Hindistan Dışişleri Bakanı Salman Hurshid, İran Devlet Başkanı Hasan Ruhani, Moğolistan Devlet Başkanı Tsakhiagiin Elbegdorj, Pakistan Milli Güvenlik ve Dışişleri üzerine Başbakan Danışmanı S.Aziz; BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi, BM Afganistan Yardım Görevi Başkanı Jan Kubis, BDT İcra Komitesi Başkanı ve İcra Sekreteri Sergey Lebedev, Avrasya Ekonomi Topluluğu Genel Sekreter Yardımcısı A.V. Diyansky, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Genel Sekreteri Nikolay Bordyuja'nın katılımıyla Kırgızistan'ın Başkent'i Bişkek'te gerçekleşmiştir.[218]

Putin zirvede yaptığı konuşmada BM'nin onayı olmadan Suriye'ye askeri müdahalenin yapılmasının uygun olmayacağını ve Suriye'nin Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne dahil olduğunu belirtmiş; ŞİÖ'ye de Suriye'nin bu girişimine destek olma çağrısında bulunmuş; ayrıca İran'ın barışçıl amaçlı atom enerjisini kullanmasında bir sakınca olmadığını da eklemiştir.[219]

Üye devletler zirvenin sonunda Bişkek Bildirisini imzalamış olup bu bildiri ile eşitlik ilkeleri, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, diğer devletlerin iç işlerine karışmama ve güç kullanma tehdidi veya kullanmama adı altında politik ve diplomatik değerler doğrultusunda uluslararası ve bölgesel anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi gerektiği belirtilmiş; BM'nin uluslararası ilişkilerde baskın rolü vurgulanmıştır.[220] Yasa dışı ilaç ticareti ile mücadele, üç tehdit olan terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla savaşma, Avrasya'nın bir ucundan bir ucuna ekonomik

---

[218] "The Bishkek Declaration was adopted in the SCO Summit", *UzReport Information Agency*, 13 Eylül 2013, http://news.uzreport.uz/news_1_e_108981.html, E.T. (30/10/2016).
[219] "Putin: Suriye'ye BM'siz müdahale olmaz", *Haber 7*, 13 Eylül 2013, http://www.haber7.com/dis-politika/haber/1073362-putin-suriyeye-bmsiz-mudahale-olmaz, E.T. (30/10/2016).
[220]"SCO summit issues declaration", *China Daily*, 13 Eylül 2013, http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/13/content_16969449.htm, E.T. (30/10/2016).

bağın geliştirilmesi konularına değinilmiştir.[221] Ayrıca bildiri güncel sorunlara oldukça dikkat çekmiş olup üye devletler Afganistan'a bağımsızlık, refah ve barış inşa etme ile Afganistan'ın terör ve suçtan arınmasını sağlama çağrısında bulunmuşlar; Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan gelişmelerden dolayı kaygılı olduklarını bu nedenle dışarıdan herhangi bir askeri müdahale olmadan bölgede sağlanacak barış, istikrar ve refah sürecini savunduklarını belirtmişlerdir.[222]

Bununla birlikte bu bildiri, ŞİÖ üye devletlerinin Suriye'nin egemenliğine saygı duyulması, ülkedeki şiddetin durdurulması ve devletin yetkili makamları ile muhalifler arasında geniş çaplı politik diyaloğun başlatılmasıyla birlikte Suriye halkının kendisi ile Suriye'deki krizi bir an önce çözmeyi desteklediklerini vurgulamıştır.[223] Ayrıca üye devletler barışçıl görüşmeler ve istişareler yoluyla Kore Yarımadası'nda istikrarın sağlanabileceği konusunda fikir birliğine varmışlardır.[224]

Zirvede ekonomik, ticari, ulaşım ve lojistik, su ve enerji, kültür, insani ve yatırım alanları ve bölgesel güvenlik sorunları üzerine devletlerle yapılan işbirliğinden beklentiler değerlendirilmiş; ŞİÖ'nün önemli bileşenleri olan kültür, eğitim, sağlık, çevre koruma, bilim ve teknoloji, spor ve turizm konularında işbirliğinin derinleştirilmesi üzerinde önemle durulmuştur. [225]

---

[221] Roman Muzalevsky , "SCO Attempts to Deepen Cooperation at Head of State Summit in Kyrgyzstan", *The Jamestown Foundation Eurasia Daily Monitor*, Volume: 10, Issue: 165, 18 Eylül 2013, https://jamestown.org/program/sco-attempts-to-deepen-cooperation-at-head-of-state-summit-in-kyrgyzstan/, E.T. (30/10/2016).

[222] "SCO leaders sign Bishkek Declaration in Kyrgyz capital", *Kazinform*,13 Eylül 2013, http://kazinform.kz/en/sco-leaders-sign-bishkek-declaration-in-kyrgyz-capital_a2589234, E.T. (30/10/2016).

[223] "SCO leaders adopt Bishkek Declaration: Peaceful Solution to Crisis in Syria", *The Syria Times*, 13 Eylül 2013, http://syriatimes.sy/index.php/news/world/8177-sco-leaders-adopt-bishkek-declaration-peaceful-solution-to-crisis-in-syria, E.T. (30/10/2016).

[224] "Shanghai Cooperation Organization Discusses Syria in Bishkek", *The Moscow Times*, 13 Eylül 2013, https://themoscowtimes.com/articles/shanghai-cooperation-organization-discusses-syria-in-bishkek-27660, E.T. (30/10/2016).

[225] Asset Kalymov, "In Bishkek, SCO Presidents Address Regional Security Challenges", *The Astana Times*, 20 Eylül 2013, http://astanatimes.com/2013/09/in-bishkek-sco-presidents-address-regional-security-challenges/, E.T. (30/10/2016).

Bu konu üzerine Nazarbayev de ŞİÖ enerji kulübünün kurulması ve besin güvenliğinin sağlanması gerektiğini vurgulamış; ayrıca bölgede su sorununa ve enerji kulübünün yapısının tartışılabileceği bir platformun oluşturulmasına dikkat çekmiştir.[226]

Jinping zirvede yaptığı konuşma esnasında dört husus üzerinde durmuştur:[227]

1. Karşılıklı güven, müzakere, kültürel farklılıklara saygının teşvik edilmesi ve yaygın gelişmeyi sağlayabilmek için Şanghay ruhunun aranmasıdır. ŞİÖ üye devletleri arasında uzun dönem iyi komşuluk ve dostluk işbirliği antlaşmasının ciddiyetle uygulanması; egemenlik, güvenlik, toprak bütünlüğü, siyasal sistem, toplumsal istikrar ve kalkınma yöntemi gibi başlıca konular üzerine birbirlerinin desteklenmesi; zorluklar ve tehditler ile mücadele edilmesi; güvenlik ve kalkınmalarının sürdürülmesidir.

2. Bölgesel güvenlik ve istikrarın ortaklaşa güvence altına alınmasıdır. Üç tehdit olan terörizm, aşırıcılık ve ayrılıkçılık ile mücadele etmek ve Afganistan'da barışı ve istikrarı sağlamak adına yardım etmektir.

3. Pragmatik işbirliğinin gelişmesine odaklanmaktır. İpek yolunun tekrardan hayata geçirilmesi; uluslararası yol taşımacılığının kolaylaştırılması antlaşmasını imzalamak; Baltık Denizi ile Pasifik Okyanusunu birbirine bağlayan ulaştırma koridorları inşa etmek; Orta Asya ile Hint Okyanusunu ve İran Körfezini birbirine bağlamak; ticaret ve yatırım üzerine görüşmek; bölgesel ekonomik işbirliğini arttırmak; finans sektöründe işbirliğini kuvvetlendirmek; ŞİÖ Kalkınma Bankası ve özel hesap kurmak; enerji kulübü oluşturmak ve enerji güvenliğini sağlamak; besin güvenliği işbirliği mekanizmasını sağlamak; tarımsal üretimde işbirliğini kuvvetlendirmektir.

---

[226] *A.g.e.*

[227] Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, *Xi Jinping Delivers Speech at SCO Summit, and Raises Four-Point Proposal*, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1077762.shtml, E.T. (30/10/2016).

4. ŞİÖ'nün gelişmesi için sosyal altyapı ve somut halk fikirlerini barındıran insanlararası iletişimi ve sivil toplum değişimini güçlendirmektir.

Zirvenin ekonomik gündemini iki önemli konu olan RF'nin Kalkınma Fonu ve Çin'in ŞİÖ Kalkınma Bankası kurma teklifleri oluşturmuştur. Putin zirvede yaptığı açıklamada, 2005 yılında kurulan ŞİÖ Bankalararası Kurumu'nun örgütün altyapı projelerinin desteklenmesine, tasarruf teknolojilerinin geliştirilmesine ve işbirliğinin genişletilmesine katkıda bulunduğunu belirtmiştir.[228]

Özet olarak Bişkek Zirvesi'nde üye devletlerarasında kritik uluslararası sorunlar üzerinde fikir birliğinin sağlandığı , ticari ve ekonomik işbirliğini geliştirme gayretinde oldukları, bölgesel güvenliği ve istikrarı sağlamada temel etken olabilecek başlıca konular üzerinde durulduğu görülmüştür. [229]

Barış Görevi 2014 anti terörizm tatbikatı 24-29 Ağustos 2014 tarihleri arasında Çin, RF, Kazakistan, Kırgızistan, ve Tacikistan'a ait 7000 askerin katılımıyla Çin'in kuzeyinde yapılmıştır.[230]Çin Savunma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada terörizm ile mücadele operasyonlarını koordine etmek için askeri birliklerin imkân ve kabiliyetlerinin arttırılmasıyla bu tatbikatın üç tehdit olan terörizm, aşırıcılık ve ayrılıkçılık ile mücadelede destek sağlayacağı ifade edilmiştir.[231]

---

[228] "ŞİÖ'nun Bişkek Zirvesi sonuçları", *Rusya'nın Sesi*, 13 Eylül 2013, https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_09_13/SIO-Biskek-Zirvesi-sonuclari/, E.T. (30/10/2016).

[229] Mirlan Alımbekov, "ŞİÖ Zirvesi: Sonuçlar ve Geleceğe Ait Planlar", *Kabar Kırgız Ulusal Haber Ajansı*, 17 Eylül 2013, http://www.kabar.kg/tur/analytics/full/6018, E.T. (30/10/2016).

[230] Miles Yu, "A Shanghaied Exercise", *The Washington Times*, 04 Eylül 2014, http://www.washingtontimes.com/news/2014/sep/4/inside-china-a-shanghaied-exercise/, E.T. (10/11/2016).

[231] Richard Weitz, "SCO Security Cooperation Has Multiple Motives", *Hudson Institute*, 25 Eylül 2014, *http://www.hudson.org/research/10667-sco-security-cooperation-has-multiple-motives*, E.T. (10/11/2016).

2.1.14. Duşanbe Zirvesi (12 Eylül 2014)

12 Eylül 2014 tarihinde ondördüncü ŞİÖ devlet başkanları zirvesi ŞİÖ üye devletleri, gözlemci üyeler ve dialog ortaklarının da katılımıyla Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de gerçekleşmiştir.[232]

Zirvenin sonunda Duşanbe Bildirisi, ŞİÖ'ye üyelik başvurusu yapacak devletlerin yükümlülüklerini ifade eden bir protokol, ŞİÖ'ye katılım için gerekli olan prosedürlerin onaylanması, 2025'e kadar ŞİÖ Kalkınma Stratejisinin taslağı, II. Dünya Savaşı zaferi'nin yetmişinci yıl dönümü kutlamaları ve ŞİÖ sembolleri ile amblemleri hakkında alınan kararların onaylanması üzerine ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyi'nin kararlarını da içeren belgeler ŞİÖ üye devletleri tarafından imzalanmıştır.[233]

Güvenlik sorunları ile mücadelede izlenecek diplomatik yollar görüşmede öncelikli konular arasında yer almış olup üye devletler zirvede yaptıkları açıklamada, ABD'nin ismini anmayarak bir devletin veya bir devletler grubunun tek taraflı ve sınırsız füze savunma sisteminin uluslararası güvenliği ve stratejik istikrarı zedeleyeceğini değerlendirmiş ve bir devletin ulusal güvenliğinin diğer devletlerin güvenlikleri pahasına başarılı olamayacağına inanmışlar fakat RF, ABD'nin küresel füze savunma kalkanı oluşturma planlarını bir tehdit olarak gördüğünü ifade etmiştir.[234]

---

[232] "14th SCO summit held in Dushanbe", *Shanghaidaily*, 12 Eylül 2014, http://www.shanghaidaily.com/ nation/14th-SCO-summit-held-in-Dushanbe/shdaily.shtml, E.T. (08/11/2016).

[233] President of Russia, *Shanghai Cooperation Organisation Summit*, 12 Eylül 2014, http://en.kremlin.ru/events/president/news/46605, E.T. (08/11/2016).

[234] Elena Ponomavera, "SCO Dushanbe Summit and Asian Politics", *Strategic Culture*, 20 Eylül 2014, http://www.strategic-culture.org/news/2014/09/20/sco-dushanbe-summit-and-asian-politics.html, E.T. (08/11/2014).

Zirvede RF Devlet Başkanı Vladimir Putin yaptığı konuşmada şu hususlara değinmiştir:[235]

1. RF'nin ŞİÖ'ye 2015 yılında başkanlık etme görevini büyük bir ciddiyetle yerine getireceğini; önceliklerinin örgütün bölgesel güvenliği etkileyebilmesini kuvvetlendirmeyi; çok taraflı büyük ekonomik projeleri başlatmayı; kültürel ve insani bağları derinleştirmeyi; küresel ve bölgesel güncel sorunlara yeni yaklaşımlar getirmeyi içerdiğini belirtmiştir.

2. Çin'in İpek Yolu'nu geliştirme planları ile ilişkili ve RF'nin Baykal-Amur demir yolu hattı ve Trans Sibirya demiryolunu kullanacak olan ŞİÖ nakliye sistemini geliştirme düşüncesine olumlu baktıklarını; bu tarz büyük projelerin Avrasya'daki devletler açısından yararlı olduğunu ve ŞİÖ'nün menfaatlerine hizmet edeceğini ifade etmiştir.

3. Bu alandaki işbirliğinin uluslararası otoyol ulaşımı için elverişli şartların sağlanması üzerine imzalanan antlaşmadan destek alacağını; bu antlaşmanın RF'nin Leningrad Bölgesi'ndeki limanlarını Sarı Deniz sahili üzerindeki limanlara bağlayan Avrupa-Batı Çin ulaşım koridorunu içeren otoyol taşıma güzergahı ağını geliştirmede ŞİÖ'ye katkı sağlayacağını ifade etmiştir.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ise zirvede yaptığı konuşmada dört başlıktan oluşan tekliflerini açıklamıştır:[236]

1. Bölgesel güvenliğin ve istikrarın sürdürülmesi için sorumluluk üstlenilmelidir. Bu kapsamda var olan işbirliği mekanizması geliştirilmeli; üç tehdit olan terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadele ile devam edilmeli; RATC uyuşturucu ticaretinin önlenmesi üzerine görevlendirilmeli; zorluk ve tehdit tepki merkezi kurulmalı; dinde aşırıcılık ve siber saldırılar ile mücadele edilmelidir.

---

[235] President of Russia, *a.g.e*.

[236] Ju Peng, "Xi makes four-point proposal for SCO development", *Xinhuanet*, 12 Eylül 2014, http://news. xinhuanet.com/english/china/2014-09/13/c_126981598.htm, E.T. (10/11/2016).

2. Refah ve kalkınmada başarılı olunmalıdır. Ticaret ve yatırım alanlarında işbirliği genişletilmeli; bölgesel ekonomik bütünleşme süreci hızlandırılmalı; bölgede birleşik ekonomi, ticaret, yatırım ve lojistik alan oluşturulmalıdır.

3. Halklar arası dostça iletişim kurulmalı ve kültür paylaşımı sağlanmalıdır. Bu kapsamda ŞİÖ'nün uluslararası iletişim yeteneği ve medya işbirliği kuvvetlendirilmeli; yargı sistemi, devlet idaresi, kamu düzeni gibi alanlarda personel değişimi ve eğitimi desteklenmelidir.

4. Dış dünya ile iletişim kurulmalı ve işbirliği sağlanmalıdır. Bu kapsamda gözlemci üyelerle işbirliği arttırılmalı; diyalog ortakları ile iletişim kuvvetlendirilmeli; ŞİÖ ile diğer uluslararası ve bölgesel örgütler ile işbirliği ilerletilmelidir.

Devlet başkanları yeni tehditler ve zorluklar ile birlikte mücadele etmek ve iyi komşuluk ilişkilerinin var olduğu istikrarlı bir bölge inşa etmek amacıyla ŞİÖ'nün gelişiminin hızlandırılması, güvenlik ve ekonomi alanında işbirliğinin derinleştirilmesi, halklararası iletişim ve kültürel birlikteliğin sağlanması gerektiği konusunda karar almışlardır.[237]

Bununla birlikte devlet başkanları üç tehdit olan terörizm, aşırıcılık ve ayrılıkçılık ile mücadeleye devam etme; devletlerin egemenliklerine saygılı ve iç işlerine müdahaleye karşı ilkeler temelinde barışçıl, güvenli, adil ve açık bilgi havuzu oluşturma; Çin tarafından ileri sürülen İpek Yolu'nun geliştirilmesi projesinde yer alma ve projeyi destekleme; ticaret ve yatırımı kolaylaştırmayı teşvik etme; mali ve finans işbirliğini genişletme; Kalkınma Fonu ve Kalkınma Bankasının kurulmasını hızlandırma; besin ve enerji güvenliğini sağlama; lojistik ulaşımı geliştirme; kültür, bilim, teknoloji, inovasyon, eğitim, sağlık hizmetleri, turizm, spor ve diğer alanlarda işbirliğini kuvvetlendirme; medeniyetlerarasında diyalog sağlama; BM ve diğer

[237] Ministry of Foreign Affairs of The People's Republic of China, *Xi Jinping Attends SCO Summit in Dushanbe and Delivers Important Speech Stressing Gathering People's Will and Power and Coordinating Sincerely to Push SCO to a New Level*, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/zjpcxshzzcygyslshdsschybdtjkstmedfsllkydjxgsfw / t1191482.shtml, E.T. (10/11/2016).

bölgesel ve uluslararası örgütler ile işbirliğini arttırma; gözlemci üyeler ve diyalog ortakları ile bağları kuvvetlendirme kararı almışlar ayrıca Afaganistan'ın toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve egemenliğine saygı duyulması; Suriye krizinde Ceneva Sözleşmesi'nin uygulanması ve Suriye ile Ukrayna krizlerinin politik ve diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğini vurgulamışlardır.[238]

Putin, 14. ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyi'ni yürüttüğü Ukrayna politikasına uluslararası destek sağlamak için kullanmış ve zirve sonunda Ukrayna barışını tesis etme amacıyla yapılan geçici çağrıyı içeren ortak bir bildiri imzalanmıştır.[239]

Zirve sonunda devlet başkanları tarafından Hindistan ve Pakistan'ın ŞİÖ'ye üye olarak kabullerinin zeminini hazırlayan antlaşmalar imzalanmış ve bununla birlikte RF Başkan Yardımcısı Yuri Ushakov'un RF medyasına yaptığı açıklamada Hindistan ile Çin ve Hindistan ile Pakistan arasında yaşanan gerginlik ve İran'a olan yaptırımlara duyulan endişelerden dolayı birliğin genişlemesinin erken olduğunu ancak RF'nin 2015'te ŞİÖ'ye başkanlığı döneminde örgütün genişleme sürecinin tekrardan şekillenebileceğini ifade etmiştir.[240]

Hindistan İçişleri Bakanı Sushma Swaraj zirve toplantısına katılmış olup ŞİÖ'ye üyelik başvurusu hakkında yaptığı açıklamada Hindistan'ın ŞİÖ üye devletleri ile var olan doğrudan doğruya ve geniş çaplı komşuluk ilişkilerine yeni bir

---

[238] *A.g.e.*
[239] Joanna Lillis, "Putin Fails to Win Ukraine Consensus at SCO Summit", *Eurasianet*, 12 Eylül 2014, http://www.eurasianet.org/node/69961, E.T. (10/11/2016).
[240] Yuri Simonyan, "India and Pakistan expected to become full members of SCO", *Russia and India Report*, 15 Eylül 2014, http://in.rbth.com/world/2014/09/15/india_and_pakistan_expected_to_become _full_members_of_ sco_38295 , E.T. (10/11/2016).

enerji ve ivme getireceğini ve ŞİÖ ile ilişki kurmaya hazır olduklarını neticede ŞİÖ'nün faaliyetlerine oldukça katkı sağlayabileceklerini fade etmiştir.[241]

Zirve sonunda ŞİÖ'nün 15. devlet başkanları zirvesinin 09 Temmuz 2015 tarihinde RF Ufa'da yapılacağı kararı alınmıştır.

2.1.15. Ufa Zirvesi (10 Temmuz 2015)

10 Temmuz 2016 tarihinde RF'ye bağlı Başkurdistan Cumhuriyeti'nin başkenti olan Ufa'da 7. BRICS zirvesinin ardından 15. ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyi toplantısı gerçekleşmiştir.

Zirvede Hindistan ve Pakistan'a tam üyelik kabul sürecinin başlatılması; Belarus'un diyalog ortaklığından gözlemci statüsüne alınması; Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya ve Nepal'e diyalog ortaklığı verilmesi; ŞİÖ'nün 2025'e kadar olan gelişim stratejisi ile 2016 ve 2018 yılları arasında terörle mücadele ve sınır güvenliği konularında karar alınmıştır.[242]

Görüldüğü üzere öncelikle ŞİÖ'nün genişlemesine yönelik alınan kararlar dikkat çekmektedir. Putin konu ile ilgili yaptığı açıklamada ŞİÖ'nün yeni bir döneme adım attığını belirterek daha önce gözlemci statüsünde olan Hindistan ve Pakistan'ın tam üyeliğe geçme sürecinin başladığını ifade etmiştir.[243]

---

[241] "Swaraj at SCO summit: Need global action against terror", *The Indian Express*, 13 Eylül 2014, http://indianexpress.com/article/india/india-others/swaraj-at-sco-summit-need-global-action-against-terror/, E.T. (10/11/2016).

[242] "Şanghay İşbirliği Örgütü 8'li yapıya dönüşüyor", *Sabah Gazetesi*, 10 Temmuz 2015, http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/07/10/sanghay-isbirligi-orgutu-8li-yapiya-donusuyor, E.T. (17/10/2016).

[243] "BRICS/SCO summits in Russian city of Ufa", *RT News*, 10 Temmuz 2015, https://www.rt.com/business/272254-russia-brics-sco-summits/, E.T. (10/10/2016).

Bir diğer önemli kararlar bölgesel güvenlik üzerine olmuştur. Zirvede Nazarbayev yaptığı konuşmada ise ŞİÖ'nün bölgesel güvenliğin, istikrarın ve refahın sağlanmasında kilit rol oynadığını belirtmiştir.[244] Ayrıca Putin zirvede yaptığı konuşmada bölgesel güvenlik ve istikrar üzerine dikkat çekerek muhtemel tehditleri yok etmek amacıyla ortak hareket edilmesi ve mevcut durumun dikkatli bir şekilde izlenmesi üzerine savunma bakanlığı düzeyinde koordinasyonun arttırılması gerektiğine inandığını ve bu vesile ile düzenli yapılan terörle mücadele tatbikatlarının devam ettirilmesinin doğru olacağını; terörizm ve aşırıcılığın Afganistan'da yapılan uyuşturucu ticaretinden finans elde ettiğini ve bu nedenle RATC'nin de içinde bulunacağı uyuşturucu ticareti ile mücadele üzerine çalışacak bir grubun oluşturulması gerektiğini belirtmiştir.[245]

Üye devetler Ufa bildirisinde uluslararası poltikayı da ilgilendiren bir konu olan Ukrayna sorunu üzerine açıklamada bulunmuşlardır. Şubat 2015'te ateşkes ilan edilmesi ve hükümet taraftarları ile RF yanlısı taraftarlararasında yaşanan sorunun politik çerçevede çözülmesi için yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan Minsk mutabakatının uygulanması ile Ukrayna'da barışı tesis etmenin mümkün olabileceğini belirtmişlerdir.[246] Bu açıklamadan anlaşılmaktadır ki; ŞİÖ uluslararası konularda da görüş bildirerek yalnızca bölgesel bir örgüt olmadığını göstermiştir.

Üçüncü önemli konu ise ekonomi üzerine olmuştur. ŞİÖ'ye üye devletler Asya ve Avrupa pazarlarının Çin pazarıyla bağlantısını sağlayan kapsamlı bir altyapı projesi olan "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" projesini kabul etmiş; ŞİÖ Kalkınma Fonu ve ŞİÖ Kalkınma Bankası kurulmasıyla ilgili hazırlıklara devam etme

---

[244] "Hindistan ve Pakistan Şanghay Beşlisi'nde", *Hürriyet Gazetesi*, 10 Temmuz 2015, http://www.hurriyet.com.tr/hindistan-ve-pakistan-sanghay-beslisinde-29514008, E.T. (17/10/2016).

[245] *SCO Heads Of State Councıl Meetıng*, http://en.sco-russia.ru/transcripts/20150710/1013634475.html, E.T. (16/10/2016).

[246] "After BRICS, Putin Hosts Shanghai Cooperation Organization Summit In Ufa", *Radio Liberty*, 10 Temmuz 2015, http://www.rferl.org/a/russia-putin-shanghai-cooperation-organization-summit-brics-ufa/27120442.html, E.T. (12/10/2016).

konusunda karar almışlardır.[247] Putin bu konu hakkında zirvede yaptığı açıklamada birlikte hareket edildiğinde daha kolay bir şekilde ekonomik ve ticari sorunların ve kısıtlamaların üstesinden gelinebileceğini; küresel ekonomi ve finans sektöründe yaşanan krize karşı konulabileceğini; gıda ihtiyacı, ulaşım, enerji ve finans güvenliği konularında işbirliğinin geliştirilmesi ve bununla birlikte İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ile Avrasya Ekonomik Birliği üzerine çalışılması gerektiğini; ŞİÖ Kalkınma Bankası ve Özel Hesap kurulması için çalışılmasını; var olan bölgesel finans kuruluşları olan Avrasya Kalkınma Bankası ve Asya Alt Yapı Yatırım Bankasından azami fayda sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.[248]

Xi, Nazarbayev Üniversitesi'nde 2013 yılında yaptığı bir konuşmada "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" projesinin kültürel mutabakat, finansal bütünleşme, devletlerarası ilişkilerin sağlanması ve küresel ticareti arttırma amacıyla Pekin'in dış politika vizyonu anahtarı olduğunu açıklamıştır.[249]

Son zamanlara kadar RF için belirsiz olması sebebi ile Moskova, Çin'in İpek Yolu Ekonomi Kuşağı teklifi üzerine değerlendirme yapmamış fakat Mayıs 2015'te Avrasya Ekonomik Birliği ile İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın birleştirilmesi üzerine Putin ve Xi tarafından imzalanan ortak bildiri ile RF açık bir şekilde Çin'in bu projesini onayladığını göstermiştir.[250] Zirve esnasında bu tarz bütünleşmeleri sağlayabilmek için de Xi ve Putin arasında somut projeler üzerine görüşme gerçekleşmesi neticesinde Çin Dışişleri Bakanlığı Avrupa Orta Asya İlişkiler Departmanı yöneticisi Gui Congyou yaptığı açıklamada her iki tarafında

---

[247] Lidiya Parkhomchik, Hayal Ayca Simsek, Saule Akhmetkaliyeva ve Dinara Taldybayeva, "Şanghay İşbirliği Örgütü ve Brics Ülkeleri Tarafından Yapılan Ufa Zirvelerinin Sonuçları", *Eurasian Research Institue*, *Ahmet Yesevi Üniversitesi*, Weekly E-bulletin, no:35, http://www.ayu.edu.tr/static/aae_haftalik/aae_bulten_tr_35.pdf, E.T. (10/10/2016), s.1.

[248] *SCO Heads Of State Councıl Meetıng*, http://en.sco-russia.ru/transcripts/20150710/1013634475.html, E.T. (16/10/2016).

[249] Sarah Lain, "Russia Gives Way to China In BRICS and SCO", *China in Central Asia*, 17 Temmuz 2015, http://chinaincentralasia.com/2015/07/23/russia-gives-way-to-china-in-brics-and-sco/, E.T. (12/11/2016).

[250] *A.g.e.*

ŞİÖ'yü bu tarz bütünleşmelerde görmek istediklerini ifade etmiştir.[251] Xi ise yaptığı açıklamada ŞİÖ ulaşım koridorunun bir an önce uygulanmasına başlatılması için üye devletlere çağrıda bulunurken Çin'in bu projeye ve fizibilite çalışmasına destek amaçlı fon sağlayacağını belirtmiştir.[252]

Gelecek on yılda örgütün gelişmesi için üye devletlerin hedeflerini ve görevlerini belirten kalkınma stratejisinin kabulü ile üye devletler politika, güvenlik, ticaret, ekonomi ve kültür alanlarında işbirliğini arttırmayı hedeflemiştir.[253]

Xi zirvede yaptığı konuşmada geçen yıl gerçekleşen Duşanbe Zirvesi'nden bugüne kadar ŞİÖ üye devletlerinin işbirliğini ilerlettiğini, üye devletlerin birbirlerini desteklediğini, bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanması için çaba sarf ettiklerini, kendi aralarında iletişim ve işbirliğini arttırdıklarını, örgütü daha cazip hale getirdiklerini ve örgüt içinde uyumu sağladıklarını belirterek konuşmasında beş önemli konu üzerinde durmuştur:[254]

1. Bölgede ortak kaderi paylaşan bir toplum oluşturmak için Şanghay ruhunu savunmak gerektiğinin önemini belirtmiştir. Böylece üye devletler birbirlerinin çıkarlarına saygı duyacaklar, içişlerine karışmayacaklar, anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözecekler ve ortak kalkınma ve refahı sağlayacaklardır.

2. ŞİÖ'nün politik iletişimi ve koordinasyonu kuvvetlendirmesi; üye devletlerin rejimlerini, sistemlerini, istikrarını ve sosyal güvenliğini koruması;

---

[251] *A.g.e.*

[252] "China's Silk Road wins big at SCO Summit", *The Brics Post*, 11 Temmuz 2015, http:// thebricspost.com/chinas-silk-road-wins-big-at-sco-summit/#.WCxCTPqLQ2x, E.T. (11/10/2016).

[253] "SCO starts expansion, ratifies 10-year development strategy", *Xinhuanet*, 11 Temmuz 2015, http://news.xinhuanet.com/english/2015-07/11/c_134402104.htm, E.T. (10/10/2015).

[254] Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, *Xi Jinping Attends the SCO Summit in Ufa and Delivers Important Speech, Stressing to Unite and Help Each Other and Address Challenges Together to Promote the SCO for New Leapfrog Progress*, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpcxjzgjldrdqchwhshhzzzcygyslshdswchy/t1281513.shtml, E.T. (09/10/2016).

Afganistan ile güvenlik işbirliğini arttırması; terörizm, uyuşturucu ticareti ve sınır güvenliği kapsamında işbirliğini ilerletmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

3. Yatırım ve ticaretin kolaylaştırılması ve serbestleştirilmesi için büyük adımlar atılması, işbirliğinin içeriğinin zenginleştirilmesi gerektiğini ve bu kapsamda Çin'in gelecek birkaç yılda bölgede 4000 km'lik demiryolunun ve 10000 km'nin üzerinde otoyolunun bitirilmesi için çalışacağını böylece devletlerarası ulaşım planının tamamlanmış olacağını belirtmiştir. ŞİÖ'nün ortak üretimin sürdürülmesi; üretim kapasitesi alanında işbirliğinin derinleştirilmesi; organize sanayi bölgesi oluşturulması için çalışması gerektiğini ve bu kapsamda ŞİÖ Kalkınma Bankası'nın kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca enerji ve tarım konularında işbirliğinin yoğunlaştırılması; çevre temizliğinin korunması platformunun oluşturulması; Avrasya bölgesinde dengeli bir kalkınmanın sağlanması için Avrasya Ekonomik Birliği ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın arasında bağ kurulmasının sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.

4. Halklar arasındaki dostluğun arttırılması ve uzun dönem iyi komşuluk ilişkilerinin pekiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu amaçla Çin'in acil durum müdahalesi, afet yardımı ve bulaşıcı hastalıkların tedavisi ve önlenmesi, personel değişiminin kolaylaştırılması için işbirliğini arttırma konusunda üye devletleri desteklediğini ve bu doğrultuda Çin'in ŞİÖ içinde beş yıllık genç nüfus değişim kamp programı hazırladığını ve 2018 yılı için üye devletlere ait ikibin ilk ve ortaokul öğrencilerinin katılacağı yaz kampı programını tamamladığını duyurmuştur.

5. Hindistan ve Pakistan'ın tam üyeliğe kabul sürecinin başlamasıyla birlikte yeni üyelerin örgüte kabul edilmesinin ŞİÖ'ye bütün alanlarda enerji vereceğini belirtmiş ve Çin'in gözlemci üyeler ve diyalog ortakları ile işbirliğini arttırılmaları konusunda üye devletleri desteklediğini eklemiştir.

Bu zirvenin sonucunda ŞİÖ'nün oluşumunda üye devletler Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan bununla birlikte Hindistan ve Pakistan üyeliğe geçiş sürecinde; ŞİÖ'de gözlemci statüsüne sahip olan devletler Afganistan, İran, Moğolistan ve Beyaz Rusya; ŞİÖ'de diyalog partnerleri olarak ise Türkiye, Sri Lanka, Ermenistan, Azerbaycan, Kamboçya ve Nepal yer almıştır.

2.1.16. Taşkent Zirvesi (24 Haziran 2016)

24 Haziran 2016 tarihinde Taşkent'te Özbekistan'ın ev sahipliğini yaptığı ŞİÖ liderler zirvesine RF, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan devlet başkanlarının ve ŞİÖ Genel Sekreteri Raşid Alimov ile ŞİÖ Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (RATC) İcra Direktörü Yevgeniy Sisoyev katılmıştır. [255]

Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, yaptığı açılış konuşmasında Özbekistan'ın dönem başkanlığı süresince örgüt içerisinde karşılıklı iyi dostluk ilişkilerinin geliştirilmesine ve daha önceki zirvelerde alınan kararların uygulanmasına önem verdiğini ayrıca dönem başkanlığı süresi içerisinde elliden fazla görüşmenin gerçekleştirildiğini belirtmiştir.[256]

"*Zirve'de üye devletler Şanghay Ruhu'na bağlı kalmayı vurgulayarak Taşkent Deklarasyonu'nu, 2025 ŞİÖ Gelişim Stratejisinin 2016-2020 yıllarını kapsayan ilk dönem uygulama planını, turizm alanında işbirliğini geliştirme programını, Hindistan ile Pakistan'ın üyelik statüsüne ilişkin yükümlülükleri memorandumunu imzalamışlardır*."[257]

Zirvede RF Devlet Başkanı Putin'in yaptığı konuşmada 14 Temmuz 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyeleri olan beş devlet ve Almanya (5+1) ile İran arasında sürdürülen nükleer müzakerelerde anlaşmaya varılması sonucu İran'a uygulanan ekonomik yaptırımların kaldırılmasının ardından İran'ın

---

[255] "ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi başladı", *TRT Haber*, 24 Haziran 2016, http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/sio-devlet-baskanlari-zirvesi-basladi-257981.html, E.T. (12/10/2016).

[256] "ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi başladı", *Önce Vatan Gazetesi*, 24 Haziran 2016, http://www.oncevatan.com.tr/ekonomi/sio-devlet-baskanlari-zirvesi-basladi-h94718.html, E.T. (12/10/2016).

[257] Aiderbek Amirbek, "23-24 Haziran 2016 Şanghay İşbirliği Örgütü 15. Dönem Zirvesi", *Avrasya Araştırma Enstitüsü*, 20 Temmuz 2016, http://eurasian-research.org/tr/research/publication/e-bulletin/23-24-haziran-2016-%C5%9Fanghay-i%C5%9Fbirli%C4%9Fi-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-15-d%C3%B6nem-zirvesi, E.T. (12/10/2016).

ŞİÖ üyeliğinin önünde herhangi bir engel kalmadığını; Hindistan ve Pakistan'ın yükümlülükleri ile ilgili memorandumun imzalandığını ve 2017 yılında yapılacak ŞİÖ liderler zirvesine kadar üyeliklerini tamamlayacaklarını; ŞİÖ ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) devletlerinin Avrasya Ekonomik Birliği ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'ndaki bütünleşme süreçlerine katılması neticesinde bunun büyük Avrasya ortaklığının kurulması için bir başlangıç olacağını belirtmiştir.[258]

Zirvenin sonunda açıklanan bildiride üye devletler meydana gelebilecek ekonomik krizde birbirlerini desteklemeyi, terörizm, aşırıcılık ve ayrılıkçılık olan üç tehdit ile ortak mücadelenin sürdürüleceğini belirtmişlerdir.[259]

Sonuç olarak 1996 yılında başlayan bölgesel işbirliği, Özbekistan'ın katılımıyla 2001 yılında bölgesel bir örgüt haline gelirken bu zirvede alınan kararlarla birlikte ŞİÖ genişleme sürecine girmiştir. Önümüzdeki dönemde nükleer güce sahip olan Pakistan ve Hindistan'ın üyeliklerinin kabul olması halinde ŞİÖ'nün uluslararası politikadaki etkisi artabilecekken buna karşın ŞİÖ içerisinde tek nükleer güce sahip olan RF ve Çin'i de bu yeni iki üyenin dengeleyebilme ihtimali vardır. Ayrıca ŞİÖ, İran'ın üyeliği ile de Ortadoğu'da yaşanan çatışmanın içine doğrudan girebilmesi hatta üç tehditle ortak mücadeleyi bahane ederek gelecekte İran üzerinden Ortadoğu'ya askeri müdahalede bulunabilmesi düşünülebilir.

---

[258] "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün 16. Dönem toplantısı kararları", *Parstoday,* 26 Haziran 2016, http://parstoday.com/tr/news/world-i24892-%C5%9Eanghay_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC'n%C3%BCn_16._d%C3%B6nem_toplant%C4%B1s%C4%B1_kararlar%C4%B1, E.T. (12/10/2016).

[259] Galiya Ibragimova, "After 15 years, the SCO is ready to expand", *Russia Direct*, 30 Haziran 2016, http://www.russia-direct.org/analysis/after-15-years-shanghai-cooperation-organization-ready-expand, E.T. (13/10/2016).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ ÜZERİNE YAPISAL BİR DEĞERLENDİRME

3.1. Üye Devletler Açısından Örgüte İlişkin Algı ve Beklentiler

11 Eylül hadisesini fırsat bilen ABD, Afganistan harekâtı ile Orta Asya'daki nüfusunu arttırmış, Orta Asya enerjisinin Pakistan üzerinden küresel ekonomiyle buluşmasını kolaylaştırmış, Çin'in batısına ve İran'ın da doğusuna yerleşmiştir.[260]

Her ne kadar RF terörle mücadele kapsamında ve Afganistan'ın istikrarının sağlanması konusunda ABD'nin Afganistan'daki varlığından memnun olsa da bu durum stratejik dengenin sağlanması bakımından RF ve Çin'in daha fazla yakınlaşmasına sebep olmuştur.

Moskova açısından bakıldığında Çin ile yakınlaşmanın birçok sebebi vardır: ABD'nin bölgeye olan nüfuzuna karşı denge politikası oluşturmak; Putin'in iç ve dış politikasını onaylamasına yardımcı olmak; AB ile enerji ya da ABD ile füze savunma sistemi üzerine görüşmelerinde RF'nin uzlaşmacı duruşunu kuvvetlendirmektir.[261] Çin açısından bakıldığında ise Çin'in beklentileri çok farklıdır: Kuzeydoğu Asya'da istikrarsız ve kavgacı bir birlikteliğin yerine iyi komşuluk ilişkileri kurmak; iç işlerine müdahale eden Batıya karşı ulusal egemenlik

---

[260] Nejat Eslen, "Avrasya Coğrafyasında Yeni Hamleler", *Jeopolitik*, sayı 7, 2003, s. 30.
[261] Bobo Lo, "A Partnership Of Convenience", *The New York Times*, 07 Haziran 2012, http://www.nytimes.com/2012/06/08/opinion/a-partnership-of-convenience.html?action=click&contentCollection=Opinion&module=RelatedCoverage&region=EndOfArticle&pgtype=article, E.T. (12/11/2016).

ilkelerini muhafaza eden düşüncede olmak ve Orta Asya'da kendi ekonomik ve güvenlik konularına karşı çıkmamaktır.[262]

Bu kapsamda ŞİÖ'nün kurulmasıyla RF ve Çin, Asya kıtasında bölgesel devletlerin etkisini arttırarak ekonomik çıkarlarını korumayı, özellikle enerji güvenliğini ve enerji kaynaklarının kontrolünü sağlamayı, ABD'nin SSCB'nin dağılmasından itibaren izlediği tek kutuplu dünya düzeni anlayışıyla izlediği Orta Asya ve Doğu Asya'ya yönelik hâkimiyet politikasını kırmayı hedeflemiştir.[263]

3.1.1. Rusya Federasyonu

RF'nin Orta Asya politikasını 11 Eylül öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek gerekmektedir. SSCB'nin dağılmasının ardından RF yakın çevre politikasıyla güvenlik açısından Orta Asya Devletleri'nin kendi hegemonyasında kalması ve bunun için de kendisi dışındaki aktörlerin bölgeden uzak tutulması ayrıca Afganistan'dan kaynaklanan terörizm, uyuşturucu ticareti ve yasa dışı göç hareketleri gibi sorunların Orta Asya'daki etkisinin azaltması gerektiğini düşünmüştür.[264]

SSCB döneminde Sovyet Cumhuriyetleri arasında var olan ekonomik iş bölümü neticesinde devletlerarasında karşılıklı ekonomik bağımlılık yaşanması ve devletlerin SSCB döneminde birbirlerine olan borçlarının ödenmesi konusunda yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda ekonomik sorunların giderilmesi için RF ile Orta Asya Devletleri'nin ekonomik işbirliği içine gitmesi gerekiyordu.[265] Ayrıca Orta Asya Devletleri enerji kaynaklarını sadece RF üzerinden geçen boru hatları ile uluslararası pazara ihraç edebileceklerinden dolayı RF'nin Orta Asya Devletleri

[262] *A.g.m.*
[263] Mustafa Peköz, *Küresel Güçlerin Çatışma Merkezi Asya ve Yükselen Çin*, 1.Baskı, Pales Yayıncılık, İstanbul 2014, s.100.
[264] Rajan Menon, "In The Shadow of The Bear: Security in Post-Soviet Central Asia", *International Security*, Volume 20, Number 1, *https://www.jstor.org/stable/2539221?seq=1#page_scan_tab_contents1995*, E.T. (26/11/2016), s. 145-181.
[265] Lena Jonson, *Russia and Central Asia: ANew Web of Relations*, 1. Baskı, Chatham House, 1999, s. 20-25.

üzerindeki hegemonyası artmıştır.[266] Bunun yanı sıra Orta Asya Devletleri'nde yaşayan Slavların varlığı RF'nin bu devletlerin içişlerine müdahale etmesine bahane olurken aynı zamanda SSCB döneminden kalan kültürel miras da RF'nin bu devletler üzerindeki nüfuzunu arttırmıştır.[267]Afganistan'daki siyasi belirsizlik, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı, yasa dışı göçler ve organize suçlar Orta Asya Devletleri tarafından bölgede başlıca güvenlik sorunu olarak kabul edilmiş ve RF'nin bölgedeki etkisinden dolayı RF ile işbirliği arayışı içine girmişlerdir.[268]

Ancak 11 Eylül sonrası NATO'nun 2002 Roma zirvesine katılan RF, Çeçenistan'daki ayrılıkçı hareketleri de desteklediğini düşündüğü Afganistan'da bulunan El Kaide terör örgütü ve Taliban rejimine karşı ve birçok askeri alanda NATO ile birlikte hareket etme kararı almıştır.[269]

Putin, uluslararası politikada stratejik istikrara karşı en büyük tehdidin ABD'nin tek kutuplu anlayışının olduğuna inanmaktadır.[270]Bu nedenle RF, NATO'nun doğuya doğru daha fazla genişlemesini engellemek için öncelikli olarak ŞİÖ'yü, ikinci sırada da Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütünü (KGAÖ) bölgeye yönelik güvenlik politikalarında kullanmaktadır.[271]

---

[266] Gawdat Bahgat, "Pipeline Diplomacy: The Geopolitics of The Caspian Sea Region", *International Studies Perspectives*, Volume 3, Number 3, 2002, s. 305-330.
[267] Aneta Pavlenko, "Rusian in Post-Soviet Countries", *Russian Linguistics*, Volume 32, Number 1, 2008, s. 55-90.
[268] Shahrbanou Tadjbakhsh, "Central Asia and Afghanistan: Insulation on the Silk Road, Between Eurasia and the Heart of Asia", *Peace Research Institute Oslo (PRIO)*, 2012, http://file.prio.no/Publication_files/Prio/Tadjbakhsh,%20S%20(2012)%20Central%20Asia%20and%20Afghanistan%20(PRIO%20Paper).pdf, E.T. (12/11/2016), s. 39-44.
[269] Philip H. Gordon, "NATO and the War on Terrorism: AChanging Alliance", *Brookings*, 01 Haziran 2002, *https://www.brookings.edu/articles/nato-and-the-war-on-terrorism-a-changing-alliance/*, E.T. (09/11/2016).
[270] Clifford G Gaddy ve Fiona Hill, "Putin's Agenda, America's Choice: Russia's Search for Strategic Stability", *Brookings*, Mayıs 2002, *https://www.brookings.edu/research/putins-agenda-americas-choice-russias-search-for-strategic-stability/*, E.T. (26/11/2016).
[271] Dick Krickus, "Why Russia Is Cooperating With The West in Afghanistan", *Russian Analytical Digest*, Sayı 80/10, http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-80-10-13.pdf, E.T. (13/11/2016), s.12.

10 Temmuz 2015 tarihinde gerçekleşen ŞİÖ'nün Ufa zirvesinde alınan kararlar incelendiğinde: ŞİÖ üye devletlerinin RF'nin Ukrayna ve Suriye krizleri gibi uluslararası sorunlarda izlediği politikaları desteklemesinin neticesinde RF'nin ŞİÖ'yü kendi dış politikasını destekleyen bir aktör olarak kullandığı görülmektedir.[272]

12 Eylül 2014 tarihinde ŞİÖ Duşanbe zirvesinde Putin yaptığı konuşmada 2015 yılında RF'nin ŞİÖ başkanlık görevini almasıyla önceliklerinin küresel ve bölgesel sorunlara yeni yaklaşımlar geliştirmek, kültürel ve insani bağları derinleştirmek, çok taraflı büyük ekonomik projeleri başlatmak ve bölgesel güvenliği sağlamak için etkili bir mekanizma olarak örgütün rolünü kuvvetlendirmek olduğunu belirtmesiyle RF'nin ŞİÖ'den beklentilerini ifade etmiştir.[273]

Her ne kadar RF, ABD ile teröre karşı ondört yıldır birlikte mücadele etse de Şubat 2016'da RF'nin Afganistan özel temsilcisi Zamir Kabulov, Rusya devlet televizyonuna yaptığı konuşmada ABD'nin rol oynadığı organizasyonlara katılmayacaklarını ve Çin, Pakistan ve ABD tarafından desteklenen Afgan Hükümeti ile Taliban arasındaki görüşmelerin dışında olacaklarını açıklayarak[274] artık RF'nin yoluna yalnız devam edeceğinin sinyalini vermiştir.

3.1.2. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin'in bölgeye yönelik politikasının iki temel ayağı vardır. SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya Devletleri'nde milliyetçi

---

[272] Ferit Temur, "ŞİÖ UFA Zirvesi Yükselen Asya'nın Ayak Sesleri", *Stratejik Düşünce*, Sayı 69, Ağustos 2015, *http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SD_AGUSTOS2015_SAYI69.pdf,* E.T. (26/11/2016), s. 58.
[273] President of Russia, a.*g.e.*
[274] Mujib Mashal, "Russia Pulls Back From Cooperating With U.S. on Afghanistan", *The New York Times*, 20 Şubat 2016, http://www.nytimes.com/2016/02/21/world/asia/russia-pulls-back-from-cooperating-with-us-on-afghanistan.html?_r=0, E.T. (13/11/2016).

akımı savunan yönetimlerin Sincan'da yaşayan Uygur Türklerini desteklemelerini ve ABD'nin bölgeye girişimlerini engellemektir.[275]

Ayrıca Çin'in Orta Asya stratejisi, Çin'den çevre devletlere uzanan ve sınırları aşan doğal ekonomik bölgelerin oluşumunu içermekte ve bununla birlikte Çin'in enerji güvenliği özellikle RF ve Kazakistan ile yapılacak geniş çaplı işbirliğini gerektirmektedir.[276]

Çin'in SSCB'nin dağılması ile daha fazla etkinlik kazanan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki ayrılıkçı hareketleri bastırması ve Doğu Türkistan'daki otoritesini koruması ile bölgede istikrarı sağlaması neticesinde bölgenin gaz bakımından zengin kaynaklarının ekonomik anlamda hızlı bir gelişme gösteren Çin'in artan enerji ve hammadde gereksinimini karşılaması açısından önem arz etmektedir.[277]

Bunun yanı sıra SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Hazar'da kaybolan otorite boşluğunun doldurulması amacıyla ABD'nin bu bölgelere hâkimiyet politikaları da Çin'i tedirgin etmektedir.

Bu kapsamda petrol ve doğal gaz ihtiyacını Orta Asya Devletleri ve RF'den karşılayarak ABD'nin kontrolünde olan Ortadoğu'nun petrol ve doğal gazına olan bağımlılığını asgari seviyeye indirmek[278] ve ABD'nin Orta Asya ve Hazar bölgesinde nüfuzunu engellemek için Orta Asya devletlerine karşı oldukça iyimser bir politika ile yaklaşmış ve bölgede etkin bir rol oynayabilecek RF ile olan işbirliğini güçlendirmek istemiş; kendisinin de içinde bulunduğu ve aktif bir rol

---

[275] Bülent Uğrasız, "Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası", *Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 3, 2002, s. 231-232.
[276] Gaye Christoffersen, "China's Intentions For Russian And Central Asian Oil And Gas", *The Natıonal Bureau Of Asıan Research*, Volume 9, Number 2, Mart 1998, *http://www.nbr.org/publications/analysis/pdf/vol9no2.pdf*, E.T. (26/11/2016), s. 5.
[277] Cihangir Gürkan Şen, "Rus-Çin-Türkistan ilişkilerinde yeni bir dönem (mi)? Şanghay Beşlisi", *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 1, ASAM 2000, s.16.
[278] Mustafa Peköz, *a.g.e.,* s. 99.

oynayabileceği NATO ve ASEAN gibi örgütlere alternatif olan ŞİÖ'ye ihtiyaç duymuştur.[279]

3.1.3. Kırgızistan

SSCB döneminde Kırgız ekonomisinin diğer Orta Asya devletleri gibi Sovyet sistemine bağımlı olması, Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Sovyet ekonomisinde yaşanan krizin yansıması olarak Kırgızistan'da sosyal çatışma başlamıştır.[280]

Kuzey-güney çatışmasının yanı sıra Kırgızistan'daki Kırgızlarla Özbekler arasında SSCB dağılmadan önce 1990 yılında başlayan çatışmalar Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından da devam etmiş ve bu çatışmalar ülkeyi siyasal istikrarsızlığa sürüklemiştir.[281]

Ekonomik açıdan bakıldığında, bağımsızlığını kazanmasının ardından Kırgızistan SSCB'nin kaynaklarından mahrum kalmasıyla birlikte ülke genelinde ekonomik sıkıntılar yaşanmaya başlamış; 1991–1995 döneminde ekonomide küçülme yaşanmış; ekonomide yapılan reformlarla birlikte 1996'da normalleşmeye başlamıştır.[282] Kırgızistan'ın dağlık bir ülke olması sebebiyle tarım en önemli sektör ve altın madenleri en büyük gelir kaynağı olarak yerini alırken doğalgaz ve petrol boru hatları ülke talebini karşılamada yetersiz kalmıştır.[283] Bu sebeplerden dolayı ülke güvenliğini sağlayabilmek ve ekonomik anlamda destek alabilmek için ŞİÖ'ye

---

[279] Mehmet Seyfettin Erol, "Avrasya'da Güç Mücadelesi: Şanghay Beşlisi ya da Mahşerin Beş Atlısı", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 14, ASAM 2001, s. 71-72.
[280] Haluk Alkan, "Kırgızistan", *SDE*, Mayıs 2010, *http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE% 20analiz%20Kirgizistan.pdf,* E.T. (07/12/2016), s. 8.
[281] Pınar Akçalı, "Kırgızistan'da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (Yaz 2012), http://tdid.ege.edu.tr/files/dergi_12/08.pdf, s. 201-202.
[282] T.C. Ekonomi Bakanlığı, *Kırgızistan'da Genel Ekonomik Durum*, http://www.ekonomi.gov.tr, E.T. (07/12/2016).
[283] Ferhat Pehlivanoğlu ve İsa Güneş, "Kırgızistan Ekonomisinin Yapısal Analizi", *2'nci Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi,* http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-316-2014081458sosbil kongre66 .pdf, E.T. (07/12/2016), s. 790-795.

üye olmuştur. ŞİÖ üye devletlerine coğrafi yakınlığı ve özellikle RF ve Çin ile ekonomik[284] anlamda işbirliği yapması da diğer bir etkendir. Ancak ŞİÖ ülkede yaşanan halk ayaklanmalarına karşı kayıtsız kalmıştır.

31 Ağustos 1991 tarihinde Kırgızistan Yüksek Sovyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Aksar Akayev'in Ekim 1991 ve 1995 yıllarında cumhurbaşkanı olarak seçilmesi ile birlikte Kırgızistan diğer Orta Asya Cumhuriyetleri ile kıyaslandığında daha ılımlı bir rejimin varlığı söz konusu olmasına rağmen Akayev iktidarı seçimle devretmek yerine iktidarı kaybetmemek için yasal formüller aramıştır.[285] Ancak bu arayış iktidarın liberal politikalardan uzaklaşmasına, muhalefete baskı yapmasına ve kuzey ile güney arasındaki ekonomik farkın artmasına sebep olmuş ve bunun sonucunda hükümete karşı tepkilerin artmasıyla birlikte 24 Mart 2005 tarihinde gerçekleşen "Lale devrimi" sonucunda Akayev iktidardan düşürülmüş ve yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır.[286]

Temmuz 2005'te Kurmanbek Bakiyev'in cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından iktidarın yanlı politikaları neticesinde 08 Nisan 2010 tarihinde muhalefet tarafından hükümet karşıtı gösteriler başlamış; halk Bişkek'te devlet dairelerini ele geçirmiş ve bunun neticesinde Bakiyev Bişkek'ten kaçarak güneyde Oş'a sığınmış ve muhalefet tarafından geçici hükümet kurulmuştur.[287]

Bakiyev, 13 Nisan'da Celalabad'ta yaklaşık beşbin kişilik bir kalabalığı toplayarak halkın desteğini almasına rağmen[288] Oş'ta düzenlediği gösteride

---

[284] T.C. Ekonomi Bakanlığı, *Kırgızistan Dış Ticareti*, http://www.ekonomi.gov.tr, E.T. (07/12/2016).
[285] Ali Asker, "Kırgızistan'da Bitmeyen Devrim mi, Fillerin Tepişmesi mi?", *21.yüzyıl*, Sayı 10, Mayıs 2010, http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/290.pdf, E.T. (07/12/2016), s. 33.
[286] Muhammet Savaş, "Devrim Teorileri ve Renkli Devrimler", http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KAFKASYALI-Muhammet-Sava%C5%9F-DEVR%C4%B0M-TEOR%C4%B0LER%C4%B0-VE-%E2%80%9CRENKL%C4%B0-DEVR%C4%B0MLER%E2%80%9D.pdf, E.T. (07/12/2016), s. 888-889.
[287] "Kırgızistan'da Halk Darbesi", *Milliyet Gazetesi*, 08 Nisan 2010, http://www.milliyet.com.tr/kirgizistan-da-halk-darbesi/dunya/dunyadetay/08.04.2010/1222128/default.htm, E.T. (07/12/2016).
[288] "Ousted Kyrgyzstan president told to return to capital or face arrest", *The Gurdian*, 13 Nisan 2010, https://www.theguardian.com/world/2010/apr/13/kyrgyzstan-president-faces-arrest,E.T. (07/12/2016).

konuşması esnasında ateş açılmış bunun üzerine Bakiyev ülkeyi terk etmiştir. [289] Böylece Lale devrimi ile başlayan Bakiyev dönemi kanlı bir ayaklanma ile sona ermiştir. Ancak her ne kadar bu olaylar yaşanırken ŞİÖ sessiz kalmış olsa da Kırgızistan ŞİÖ üyeliğine devam etmektedir.

3.1.4. Kazakistan

2009 yılında Kazakistan nüfus sayımı analitik raporuna göre Kazakistan'da 125 etnik grubun olduğu ancak nüfusun çoğunluğunun Kazaklar ve Ruslardan oluştuğu; bununla birlikte 1999 yılında Kazakistan nüfusunun %53,5'unu Kazakların, %29,9'unu ise Rusların; 2009 yılında %63,1'ini Kazakların, %23,7'sini ise Rusların oluşturmuş olduğunu ve 14 bölgeye ayrılmış olan Kazakistan'ın daha çok kuzey bölgelerinde (Pavlodor, Akmola, Karaganda, Kostanai ve Kuzey Kazakistan) Rus nüfusunun yoğun olduğu ve Kazakların bölgede %50'nin üzerine geçemedikleri görülmektedir.[290]

Kazakistan kuzeyde RF ile uzun bir kara sınırına sahip olması ve özellikle Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde Rus nüfusunun yoğun olması neticesinde Kazakistan'da bir bölünme kaygısı yaratmış, bu durum da dış politika ve güvenlik politikasında Kazakistan'ı RF ile iyi ilişkiler kurmaya yöneltmiştir.[291] Böylece RF ile Kazakistan arasında imzalanan 25 Mayıs 1992 tarihli dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma antlaşmasının neticesinde 22 Ekim 1992 tarihinde diplomatik ilişkiler kurulmuş ve bununla birlikte uluslararası antlaşmalar çerçevesine dayanan karşılıklı ilişkiler ve işbirliği temelinde üç yüzden fazla görüşmeler yapılarak antlaşmalar

---

[289] "Devrik Lider Bakiyev Kırgızistan'ı Terketti", *İhlas Haber Ajansı*, 15 Nisan 2010, http://www.iha.com.tr/haber-devrik-lider-bakiyev-kirgizistani-terketti-117182/, E.T. (07/12/2016).

[290] The Agency On Statistics Of The Republic Of Kazakhstan, *Results Of The 2009 National Population Census Of The Republic Of Kazakhstan - Analytical Report*, Astana 2011, https://www.liportal.de/fileadmin/user_upload/oeffentlich/Kasachstan/40_gesellschaft/Kaz2009_Analytical_report.pdf, E.T. (07/12/2016), s. 18-20.

[291] Utku Yapıcı, "Kazakistan'ın Dış ve Güvenlik Politikasında Çok-Vektörlülük", *Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik,* Derleyen: M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan, USAK Yayınları, Ankara 2013, s. 200.

imzalanmıştır.[292] Sovyet sisteminden kalan RF'ye olan ekonomik bağımlılık ve denize kıyısı olmaması, boru hatları güzergâhı ve pazarlara ulaşım konusunda RF'ye olan ihtiyacı Kazakistan'ın RF ile ilişkilerini iyi yönde geliştirmesinde bir diğer etken olmuştur.

RF ile politikasını dengelemek için bölgede nüfus mücadelesi veren ve özellikle 11 Eylül 2001 saldırısından sonra bölgeye olan ilgisini arttıran ABD'ye yakınlaşmaya başlamıştır. Bu kapsamda 1992 yılında Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne 1995 yılında ise NATO'nun barış için ortaklık programına katılmış hatta NATO üye devletlerinin yer aldığı 1997 yılında ilki düzenlenen boz kır kartalı barış tatbikatına katılarak[293] RF ile askeri alanda işbirliğini kuvvetlendiren Kazakistan'ın ABD ile ilişkilerini de korumaya çalışması çok yönlü politikasını doğrular niteliktedir.[294]

Kazakistan Milli Kütüphane Yöneticisi ve Pekin'in ilk büyükelçisi olan Mikhail Auezov, Çin'in büyük bir devlet olduğunu ancak tehlikeli bir komşu olduğunu, Nazarbayev'e Hindistan'a özel önem gösterilmesi gerektiğini çünkü sadece Hindistan'ın Avrasya'da Çin'in faaliyetlerini dengeleyebileceğini belirtmiş bununla birlikte Nazarbayev'in danışmanı olan Kamal Burkhanov da Auezov'un söylediklerini destekleyerek bunun için dünya sistemine hızlı bir şekilde uyum sağlanması, çok yönlü dış politikası izlenmesi ve ABD ile RF'nin Orta Asya'daki

---

[292] The Embassy of The Russian Federation, *Russıa-Kazakhstan*, http://www.rfembassy.kz/eng/lm/dvustoronnie_otnosheniya/rossiya-kazakhstan/, E.T. (07/12/2016).
[293] NATO, *Relations with Kazakhstan*, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49598.htm, E.T. (07/12/2016).
[294] Turgay Düğen, "Kazakistan'da ABD ve İngiltere'nin Katıldığı Tatbikat", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 15 Ağustos 2013, http://www.21yyte.org/fikir-tanki/740/kazakistanda-abd-ve-ingilterenin-katildigi-tatbikat, E.T. (08/12/2016).

varlıklarının ve Hindistan'ın da Orta Asya ve Japonya'daki varlığının desteklenmesi gerektiğinin altını çizmiştir.[295]

Kazakistan'ın Çin'in ayrılıkçı olarak tanımladığı Sincan Uygur Özerk Bölgesi ile sınır komşusu olması ve Uygurlarla kültürel bağlarının olmasının yanı sıra Uygur nüfusuna da sahip olması Çin'i Kazakistan ile işbirliğine yönlendirmiştir. Kazakistan bu fırsatı kaçırmayarak Çin ile Şanghay Beşlisi'nde yollarını birleştirmiştir. Birçok alanda ticari ilişkiler ilerletilmiş, 2004 yılı Mayıs ayında aralarında oluşturulacak petrol boru hattının inşası üzerine bir antlaşma imzalanmış; 2013, 2014 ve 2015 yıllarının verilerine göre ise ithalatta Çin birinci sırada ve ihracatta İtalya'dan sonra Çin ikinci sırada yerini almıştır.[296]

Bütün bunların sonucunda Kazakistan'ın ŞİÖ'ye bakış açısı özetlenecek olursa 11 Eylül sonrası ABD'nin Orta Asya'da artan nüfusunu RF ve Çin'i kullanarak dengelemek; RF veya Çin'in Kazakistan üzerinde hegemonya kurma girişimini, RF ve Çin'in uzlaşması yoluyla dengelemek[297]; RF ve Çin ile ekonomik ilişkilerini ve enerji işbirliğini ilerletmektir.

3.1.5. Özbekistan

Bağımsızlık sonrası Özbekistan'da iki radikal dini örgüt olan Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) ve Orta Doğu kaynaklı Hizbi Tahrir (HT) ön plana çıkmıştır.

ÖİH, Tacik muhalif hareketi ve Talibanla bağlantı kurmuş ve aynı zamanda Afganistan'da askeri eğitim almış ayrıca Nisan 2005'te intihar eylemleri düzenlemiş,

---

[295] Siddharth Varadarajan, "Kazakhstan's twin-track foreign policy", *The Hindu*, 03 Kasım 2004, http://www.thehindu.com/2004/11/03/stories/2004110313651300.htm, E.T. (08/12/2016).
[296] T.C. Ekonomi Bakanlığı, *Kazakistan Dış Ticareti*, http://www.ekonomi.gov.tr, E.T. (07/12/2016).
[297] Utku Yapıcı, *a.g.m.*, s. 207.

Haziran 2005'te ABD ve İsrail Büyükelçiliklerine saldırılarda bulunmuş, 2009'da Kırgızistan sınırında, Hanabad, Andican ve Taşkent'te bombalı saldırılar gerçekleştirmiştir.[298]

HT ise şiddet içerikli eylemlerin yerine Özbekistan'ın yanı sıra Tacikistan ve Kırgızistan'da da propaganda ile faaliyette bulunmakta; bu nedenle de 1998'den itibaren Özbekistan bu örgüte karşı terörle mücadele kapsamında operasyonlarını sürdürmektedir.[299]

Ayrıca iç savaş yaşanan Afganistan ve Tacikistan ile sınır komşusu olması bu devletlerde yaşanan olayların kendi topraklarına sıçrayacağı endişesini oluşturmuş; Kırgızistan ve Tacikistan'da Özbek nüfusunun olması ve bu iki devlet ile birlikte Fergana Vadisi'nde ortak sınırlara sahip olması neticesinde ÖİH, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Fergana Vadisi'ndeki topraklarında gizlenerek buradan Özbekistan'a sızma girişimleri ile şiddet eylemlerinde bulunmuştur.[300]

Bu radikal dini örgütler ve bölge devletlerinde yaşanan iç savaşlar, Özbekistan'ı ordusunu modernize etmeye yöneltirken RF'ye olan askeri bağımlılığını azaltmaya başlamış; böylece 1990'lı yılların ortalarından itibaren AB ülkeleri ve ABD ile ilişkiler kurmaya başlamış, 1994 yılında NATO Barış İçin Ortaklık programına katılmış, ABD'den askeri yardım almaya başlamış ve 2002 yılında ABD ile arasında stratejik ortaklık antlaşması imzalanması ile ABD ile ikili

---

[298] A. Sait Sönmez, "Güvenlik Sorunları ve Bağımsızlaşma Kıskacında Özbekistan - Rusya İlişkileri (1991-2013)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 28, 2013, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi28_pdf/sonmez_sait.pdf, E.T. (15/12/2016), s. 321.
[299] *A.g.m.*
[300] Timuçin Kodaman ve Haktan Birsel, "Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, Elazığ 2006, http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt16/sayi2/413-442.pdf, E.T. (10/12/2016), s. 417-425.

ilişkiler hız kazanmasına rağmen Andican olayları ile Özbekistan'ın istikameti tekrar RF ve Çin'e yönelmiştir.[301]

AB, 1999 yılında ortaklık ve işbirliği antlaşması imzaladığı Özbekistan'da Mayıs 2005'te yaşanan Andican olaylarından sonra Özbek hükümetinden uluslararası soruşturma için izin istemiş; izin verilmeyince Kasım 2005'de yayınlanan Ortak Dış ve Savunma Politikası bildirisi ile olaylar kınanmış, yaptırım politikası uygulanmaya başlanmış, ortaklık ve işbirliği antlaşması askıya alınmış ve hükümetin insan hakları ihlallerini durdurması istenmiş ancak ikili ilişkilerin daha fazla soğumaması ve Özbekistan'ın RF ve Çin'e daha fazla yakınlaşma kaygısı neticesinde taraflar arasında 2006'da diyalog tekrardan kurulmuş ve 2009'da ise yaptırım kararı kaldırılmıştır.[302]

Özbekistan tarım, maden ve enerji kaynaklarına dayanan güçlü ekonomisi, Orta Asya'nın merkezinde bulunması sebebiyle jeostratejik önemi, Orta Asya petrol kaynaklarının yaklaşık % 31'i, doğal gaz kayaklarının % 40'ına sahip olmasıyla birlikte dünyada doğal gaz üretim hacmi açısından on birinci sırada, petrol üretiminde ise kendi ihtiyacının neredeyse tamamını karşılamasından dolayı bölgesel güç olma konumuna gelmiştir.[303]

Her ne kadar Moskova Gazprom ve Lukoil şirketleri ile kendisine olan bağımlılığı Sovyetler dönemindeki gibi Orta Asya'da etkili bir şekilde devam ettirse de 2009 yılı sonunda Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Çin uzanımlı 1800 km'lik boru hattı olan Orta Asya-Çin doğal gaz boru hattı projesiyle Türkmenistan

---

[301] A. Sait Sönmez, "Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, Güz 2013, http://sbedergi.ibu.edu.tr/index.php/sbedergi/article/view/616/974, E.T. (08/12/2016), s. 396-397.

[302] Ali Resul Usul, "Orta Asya'da Demokrasiye Gitmeyen Yol: Özbekistan'ı Açıklamak", *Orta Asya'da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik*, Derleyen: M. Turgut Demirtepe Karınca Yayınları, Ankara 2012, s. 45-55.

[303] Elnur İsmayilov ve Türkan Budak, "Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'ın Enerji Politikası", *BİLGESAM*, No: 1203, 07 Nisan 2015, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-411-20150407131203.pdf, E.T. (09/12/2016), s. 1-2.

ve Özbekistan'ın Çin ile doğal gaz ticaretinin kolaylaşmasıyla RF'nin bölgedeki etkisi azalmış; Çin'in bölgedeki faaliyetlerini arttırmasıyla Nisan 2011'de Çin ile Özbekistan arasında imzalanan antlaşma sonucunda Özbekistan'ın RF'ye olan bağımlılığı bir nevi ortadan kalkmıştır.[304]

Bu kapsamda Özbekistan 2001 yılında güvenlik sorunlarını çözmek, RF'ye olan ekonomik bağımlılığını azaltmak ve RF'nin kendisi üzerindeki etkisini Çin ile dengelemek ayrıca ABD ve AB'nin kendisi üzerindeki nüfuz etkisini azaltmak amacıyla Şanghay Beşlisine üye olmuştur.

3.1.6. Tacikistan

1991 Kasım ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 1982-1985 yılları arasında Tacikistan Komünist Partisi liderliğini yapmış ve Sovyet yanlısı olarak bilinen Rahman Nebiyev'in cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından muhalefetin seçime hile karıştı iddiaları sonucu 1992 yılının Mart ayında Duşanbe'de başlayan hükümet karşıtı gösteriler bir süre sonra yerini çatışmalara bırakmış, 1992 Ağustos ayında bu çatışmalar şiddetlenmiş ve neticede Tacikistan parlamentosu tarafından Nebiyev görevden alınarak 1992 Kasım ayında Başbakan İmamali Rahmanov cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.[305]

Ancak yeni hükümetin seçilmesiyle sular durulmamış aksine çatışmalar 1995 yılına kadar devam etmiş ve iç savaşın tam anlamıyla son bulması 1995'te başlayan ve 27 Haziran 1997'de imzalanan antlaşma sonucu her iki taraf karşılıklı olarak silahlarını azaltmayı kabul etmiştir.[306]

---

[304] *A.g.m.* s. 4-7.
[305] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 1123-1124.
[306] Pınar Akçalı, "Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye-Tacikistan İlişkileri", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 5, 2005, http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2011/06/Ba%C4%9F%C4%B1ms

İç savaş ile birlikte ülkede ekonomik sıkıntılar başlamış, azınlıkların ülkeden göçü ile de Tacik nüfus oranının artması Tacikistan'da demografik değişime sebep olmuş ve bunun sonucunda milliyetçilik düşüncesi artmıştır.[307]Bununla birlikte Orta Asya Devletleri'nin Türk milliyetçiliğini devlet ideolojisi olarak esas alması, Farsî dilde konuşan Tacikistan'ın kültürel olarak dışarda kalmasına sebep olmuş ve bu durum da Tacikistan'ı Rusya ve Çin'e yakınlaştırmıştır.[308]Ayrıca ülkede ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlığın yanı sıra uyuşturucu ve silah ticareti, dini aşırıcılık ve Afganistan'da yaşanan çatışmalar Tacikistan'da istikrarın sağlanmasına engel teşkil etmiş hatta tekrardan bir iç savaşın yaşanması olasılığı Tacikistan'ı dışarıdan destek arayışlarına yöneltmiştir.[309]

Bunun dışında bağımsızlığının ardından Çin ile arasında belirgin bir sınıra sahip olmaması Tacikistan'ın Şanghay Beşlisi'ne girmesine sebep olmuş ve ŞİÖ sayesinde Çin ile Tacikistan arasında ikili ilişkiler ilerlemiş ve 17 Mayıs 2002'de Çin ile Tacikistan arasında sınırın belirlenmesine dair bir antlaşma imzalanmıştır. [310]

Görüldüğü gibi dini aşırıcılık ve olası bir ikinci iç savaş tehdidi, ekonomik kriz, sınır sorunu ve kültürel dışlanma dış destek arayışı içinde olan Tacikistan'ı Şanghay Beşlisi ile buluşturmuştur.

%C4%B1zl%C4%B1ktan-G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze-T%C3%BCrkiye-Tacikistan-%C4%B0li%C5%9Fkileri.pdf, E.T (09/12/2016), s. 139.

[307] Muhammet Savaş Kafkasyalı ve Raşid Tacibayev, "Tacikistan: Kurgusal Kuruluştan Kurgusal Politikalara", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12/1, 2012, http://tdid.ege.edu.tr/files/dergi_12/10.pdf, E.T. (12/12/2016), s. 249-250.

[308] *A.g.e.*, s. 251.

[309] Mustafa Aydın ve Saule Baycaun, "Tacik İç Savaşının Orta Asya'ya Etkileri", *Küresel Politikada Orta Asya,* Derleyen: Mustafa Aydın, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005, s. 402.

[310] Zehra Altundağ, "Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü", *Avrasya Etüdleri*, TİKA, Sayı 49, Ankara 2016-1, http://www.tika.gov.tr/upload/2016/Avrasya%20Et%C3%BCdleri%2049.%20Say%C4%B1%20(1).pdf, E.T. (13/12/2016), s. 108.

3.2. Güvenlik Topluluğu Girişimi Olarak Şanghay İşbirliği Örgütü

04 Temmuz 2000 tarihinde Tacikistan'ın Başkenti Duşanbe'de Şanghay Beşlisi üye devletlerinin yayımlamış oldukları Duşanbe Deklarasyonunun 2. maddesiyle birlikte Orta Asya'da meydana gelebilecek her türlü krize, tehlikeye ve dış müdahalelere karşı koyacaklarını; siyasi, diplomatik, ticari, ekonomik, askeri ve diğer alanlarda işbirliğini, bölgenin güvenliği ve istikrarı için güçlendireceklerini ifade etmişlerdir.[311]

ŞİÖ'nün bölge güvenliği hususlarına verdiği önem, üye devletlerin devlet başkanları düzeyinde gerçekleşen yıllık toplantılarının yanı sıra savunma bakanları düzeyinde de bu tür zirvelerin düzenlenmesi konusunda mutabakata varmış olmalarından anlaşılmaktadır. Sağlanmış olan bu mutabakatı somutlaştırmak amacıyla daha sık olarak ortak tatbikat ve askeri eğitim programlarının tertiplenmesi yönündeki talepler üye devletler tarafından dile getirilmiş; aynı şekilde barış operasyonlarında bilgi değişiminin sağlanması, bölge güvenliği konusunda ortak konferansların düzenlenmesi ve farklı değişim programlarının hayata geçirilmesi gibi gündem maddeleri de ŞİÖ üyeleri tarafından gerekli görülmüştür.[312]

Şanghay Beşlisi'nin 14 Haziran 2001 tarihinde Özbekistan'ın da katılımıyla devlet başkanları seviyesinde yapılan altılı zirve toplantısının sonunda 21 maddelik ŞİÖ kuruluş antlaşması imzalanmış; bu antlaşmayla özellikle terörizm, bölücülük ve aşırıcılığın uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit olduğu ifade edilmiş; kendi coğrafi alanında istikrar ve güvenliğin sağlanması için bu üç tehditle ortak mücadele edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

---

[311] Can Zeyrek, "Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)", *Ege Akademik Bakış*, 2010, s. 875.
[312] *A.g.m.*, s. 874.

Çin ve Rusya'nın stratejik ittifaklarını güçlendirmeleri neticesinde; ABD 2002 yılında tek taraflı olarak 1972 Anti-Balistik Füze Sistemlerini Sınırlandırma Antlaşmasından çekilmiş; 2007 yılından itibaren İran ve Kuzey Kore'yi bahane ederek füze kalkanı projesini devam ettirmiş[313] ve son olarak 2014'te Kırım'ın RF tarafından ilhakıyla füze kalkanı projesi hızlanmış ve böylece NATO Doğu Avrupa'daki varlığını güçlendirmiş;[314] ABD ve Pasifik Okyanusu'na kıyısı olan on bir devlet aralarında ticari sınırlamaları kaldıracak olan "Trans Pasifik Ortaklık" antlaşmasını imzalamıştır.[315]

2005 yılının başından itibaren Orta Asya'daki gelişmeler baş döndürücü bir seyir almıştır. 24 Mart 2005 tarihinde Kırgızistan'da yaşanan "Sarı Devrim/Lale Devrimi" ile Askar Akayev iktidardan uzaklaştırılmış, 13 Mayıs 2005 tarihinde ise Özbekistan'ın güneyinde Andican şehrinde yüzlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan ayaklanma meydan gelmiştir. 05 Temmuz 2005 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da yapılan ŞİÖ zirvesinde bir yandan Hindistan, Pakistan ve İran'a gözlemci statüsü verilirken diğer yandan Amerikan birliklerinin Kırgızistan ve Özbekistan'dan çekilmesi açık bir şekilde istenmiştir. Olaylar sonrası yaşanan gelişmeler ise Orta Asya'daki güç dengesinin yeniden şekillenmekte olduğunu göstermektedir.

Bu yaşanan gelişmeler uluslararası politikada gerginliği arttırırken ŞİÖ üye devletlerini üç tehdidin yanı sıra yeni tehdit algılamasına yöneltmiştir. Bunun sonucunda 08 Haziran 2016 tarihinde Astana'da ŞİÖ savunma bakanları toplantısında ŞİÖ 2016 liderler zirvesine de yansıyan önemli kararlar alınmıştır:[316]

---

313 Yılmaz Aklar, "Füze Kalkanı Bunalımı", *Hürriyet Gazetesi*, 06 Mayıs 2007, http://www.hurriyet.com.tr/fuze-kalkani-bunalimi-6468308, E.T. (14/12/2016).

314 "7 soruda NATO'nun füze kalkanı projesi", *T24*, 08 Temmuz 2016, http://t24.com.tr/haber/7-soruda-natonun-fuze-kalkani-projesi,349055, E.T. (15/12/2016).

315"Trans Pasifik Ortaklığı'nda anlaşma sağlandı", *NTV*, 05 Ekim 2015, http://www.ntv.com.tr/ekonomi/trans-pasifik-ortakliginda-anlasma-saglandi,ugwBC01D4U27E_8FXMVcGg, E.T. (12/12/2016).

316 Malika Orazgaliyeva, "SCO Defence Ministers Meet in Astana", *The Astana Times*, 10 Haziran 2016, http://astanatimes.com/2016/06/sco-defence-ministers-meet-in-astana/, E.T. (11/12/2016).

1. Uluslararası ve bölgesel güvenlik görüşülmüş ve üye devletlerarasında bu konu üzerine ortak anlayışın olması gerektiğinin önemi belirtilmiştir.

2. Bölgede istikrarı ve güvenliği kuvvetlendirmek için ortak hareketlerin yapılmasının önemini vurgulamışlardır.

3. RF Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye'deki uluslararası terörizm ile mücadelesini ve Suriye Halkına desteğini değerlendirmişlerdir.

4. ŞİÖ üye devletleri arasında diyalog ve işbirliğinin devam etmesine duydukları güveni ifade etmişlerdir.

5. Bölgesel ve uluslararası diğer örgütlerle işbirliği içinde ŞİÖ'nün projelerini gerçekleştireceğini belirtmişlerdir.

6. Terörizm, aşırıcılık ve ayrılıkçılık ile mücadele amaçlı yapılması planlanan birleşik anti terörizm komuta kontrol Barış Görevi 2016 tatbikatı görüşülmüştür.

Toplantı sonrası RF Savunma Bakan Yardımcısı Anatoly Antonov yaptığı basın açıklamasında toplantı ile ilgili şu hususlara değinmiştir:[317]

1. Artan uluslararası terörizm ve dini aşırıcılık tehdidi neticesinde savunma bakanları ŞİÖ bölgesinde güvenlik ve istikrarı kuvvetlendirmek için ortak hareket etmenin önemini vurgulamışlardır.

2. Hızlı bir şekilde bilgi paylaşımında ve ŞİÖ üye devletlerinin sınırları yakınında karşılaşılabilecek bir askeri tehdit ile mücadelede, savunma bakanları arasında işbirliğini arttırmak ve güvenliği sağlamak için istişare ve koordinasyon mekanizmasını geliştirmek konusunda karar alınmıştır.

Bu kapsamda görüşülen konulardan yola çıkarsak RF'nin yaptığı askeri müdahalelerde kamuoyu desteğini ŞİÖ ile sağladığı ve ilk etapta bölgesel nitelikte

---

[317] "SCO Defence Ministers Agree To Develop Coordination Mechanisms", *TASS Russian News Agency*, 08 Haziran 2016, http://tass.com/world/880697, E.T. (15/12/2016).

terörizm ile mücadele amaçlı kurulan örgütün 2016 yılına gelindiğinde uluslararası terörizm ile mücadeleyi savunan bir güvenlik topluluğuna dönüştüğü anlaşılmaktadır.

23 Haziran 2016 tarihinde Özbekistan'ın Başkenti Taşkent'te yapılan ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi'nde üç tehdit algılamasının dışına çıkılmış ve yayımlanan Taşkent Bildirisinde şu hususlara yer verilmiştir:[318]

1. Bazı güçlü aktörlerin bölgesel sorunlara müdahale etmeleri ve devletlerin iç işlerine karışarak istikrarı bozucu eylemlere başvurmaları;

2. Farklı devletlerin çıkarları gözetilmeden, tek taraflı ve sınır tanımadan füze kalkanı sisteminin geliştirilmesi;

3. Askeri uzay faaliyetlerinde bulunmaları ve silah konuşlandırmaları;

4. Kitle imha silahları ile kimyasal ve biyolojik silahların teröristlerin eline geçme ihtimali;

5. Siber terör tehditleri bu yeni tehditler arasında sayılmıştır.

ABD'nin tek kutuplu dünya anlayışı, Orta Asya'daki askeri varlığı, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi RF ile Çin'i birbirine yakınlaştırırken yaşanan renkli devrimlerin arkasında ABD'nin olduğu düşüncesi Orta Asya devletlerini bölgedeki büyük güçlerle (RF ve Çin) işbirliği yapmaya yöneltmiştir.[319]

ŞİÖ'nün terörle mücadelede yürüttüğü ortak askeri tatbikatlar, askeri ve güvenlik odaklı sebeplerin yanı sıra ŞİÖ'nün bölgesel bir güvenlik topluluğu olarak kendi sorunlarını çözebileceğini herhangi bir dış müdahaleye gerek olmadığını ayrıca

---

[318] Aidarbek Amirbek, "23-24 Haziran 2016 Şanghay İşbirliği Örgütü 15. Dönem Zirvesi", *Avrasya Araştırma Enstitüsü*, No: 76, Kazakistan, 12 Temmuz 2016.

[319] Hasret Çomak ve Ayşegül Gökalp, "2010'lu Yıllarda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği Ve Türkiye", *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, http://www.bilgesam.org/Images /Dokumanlar/0-290-2014063039sosbilkongre22.pdf,E.T. (11/12/2016), s. 341.

bir üye devlet askeri tehdit altında kalırsa diğer üye devletlerin ona yardım etmeye hazır olduğunu batıya göstermektedir.[320]

Ayrıca nükleer silaha sahip olan devletleri yakından inceleyecek olursak (İsrail, ABD, Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore, İran, İngiltere ve Fransa) bunların yaklaşık yarısının bu örgütte yer aldığını görmekteyiz. Örgüt dünyanın en büyük ordusuna sahiptir. Örgütün önemli iki aktörü olan Çin ve Rusya aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinden ikisini oluşturmaktadır.[321]

3.3. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkileri

Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyelik girişimleri ilk olarak 12 Ocak 2005 tarihinde Putin'in Kazakistan ziyaretinde yaptığı basın açıklamasında:

"*Dün Türkiye Başbakanı Sayın Tayyip Erdoğan'ı Moskova'da misafir etme, onunla detaylı görüşme imkânım oldu. Temaslarımız sırasında Erdoğan'dan ülkesinin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne büyük ilgi duymaya başladığını memnuniyetle öğrendim. Türkiye'nin dile getirdiği bu ilgi bence önemli bir pozitif sinyal olarak algılanmalı*." şeklinde ifadede bulunmasıyla ortaya çıkmıştır.[322]

Her ne kadar RF ve Kazakistan Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğini desteklemiş olsa da Çin'in Türkiye'nin üyeliğini istemediği Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül'ün Şubat 2005'te Çin'e yaptığı ziyaret sırasında Türkiye'nin ŞİÖ'ye üye olma isteğini Çin Başbakanı Wen Jiabao'ya iletmesinin ardından üyelik

---

[320] *A.g.m.*, s. 342.
[321] Mahmut Yardımcıoğlu ve Hüseyin Koçarslan, *a.g.m.*, s. 167-168.
[322] Nerdun Hacıoğlu, "Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne girmek istiyor", *Hürriyet Gazetesi*, 13 Ocak 2005, http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-sanghay-isbirligi-orgutu-ne-girmek-istiyor-288508, E.T. (01/01/2017).

başvurusunun kabul edilmemesinden anlaşılmaktadır.[323] Daha çok Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyen Çin, AB üyesi bir Türkiye'nin kendisi ile ikili ilişkilerini geliştireceğini, Orta Asya'ya yönlenmeyeceğini ve Doğu Türkistan sorunu ile fazla ilgilenemeyeceğini düşünmektedir.[324]

Türkiye 23 Mart 2011 tarihinde ŞİÖ'ye Diyalog Ortağı Statüsü kazanmak amacıyla başvuruda bulunmuştur.[325] 07 Haziran 2012 tarihinde Pekin'de yapılan liderler zirvesinin sonunda Türkiye'nin başvurusu onaylanmıştır. [326] 26 Nisan 2013 tarihinde Kazakistan'ın Başkenti Almatı'da Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile ŞİÖ Genel Sekreteri Dmitry Mezentsev arasında Türkiye'nin diyalog ortaklığı kabulü ile ilgili bir protokol imzalanmıştır. [327]

25 Ocak 2013 Cuma günü T24 kanalına konuk olan Başbakan Erdoğan, Beril Dedeoğlu'nun "*Türkiye, AB'yi unuttu mu?*" sorusuna karşılık "*Putin'e söyledim, alın bizi Şanghay Beşlisi'ne AB'yi unutalım!*" şeklinde cevap vermiştir.[328]

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın son açıklamaları Türkiye'nin NATO'ya değil ama Avrupa Birliği'ne alternatif olarak Şanghay İşbirliği Örgütü'nü gördüğü

---

[323] Erkin Ekrem, "Türkiye'nin Şanghay işbirliği Örgütü Üyeliği", *SDE*, 06 Haziran 2012, http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/-turkiyenin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi/1107, E.T. (01/01/2017).

[324] Nazlı Üstün, "Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye", *Konya Ticaret Odası*, http://docplayer.biz.tr/3278763-Sanghay-isbirligi-orgutu-ve-turkiye-nazli-ustun.html, E.T. (17/12/2016), s. 5.

[325] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Şanghay İşbirliği Örgütü*, http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa, E.T. (01/01/2017).

[326] Hakan Aksay, "Türkiye, ŞİÖ'nün 'diyalog ortağı' oldu", *T24*, 08 Haziran 2012, http://t24.com.tr/yazarlar/hakan-aksay/turkiye-sionun-diyalog-ortagi-oldu,5233, E.T. (01/01/2017).

[327] Dmitry Solovyov, "Turkey becomes partner of China, Russia-led security bloc", *Reuters*, 26 Nisan 2013, http://www.reuters.com/article/us-turkey-shanghai-idUSBRE93P17720130426, E.T. (01/01/2017).

[328] Cengiz Çandar, "Tayyip Erdoğan'ın 'jeostratejik bombası'...", *Radikal*, 27 Ocak 2013, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz-candar/tayyip-erdoganin-jeostratejik-bombasi-1118662/, E.T. (01/01/2017).

kanısı uyandırmış hatta bu açıklamaları Türkiye'de gündem olurken birçok Batılı medya kuruluşunda da eleştirel yazılar kaleme alınmıştır.[329]

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 03 Şubat 2013 tarihinde Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'a hareketi öncesinde Atatürk Havalimanı'nda düzenlediği basın toplantısında kendisinin yaptığı açıklamalar hatırlatılarak "*Türkiye Avrupa Birliği yörüngesinden kayıyor mu? Nedir durumumuz?*" sorusuna:

"*Şanghay Beşlisi, Avrupa Birliği ile alternatif kuruluşlar değil bunu bir defa bilmemiz lazım. Birine girdiğinde birini terk etmek... Terk edersin de o ayrı konu. Fakat şunu bilmelerini istiyorum, Şanghay Beşlisi güvenlik niyetiyle kurulmuş ve şu anda sınır güvenliği noktasındaki bir işbirliğiyle devam ediyor mantığı yanlıştır. Şu anda ekonomik işbirliğini de en geniş anlamda sürdürmektedirler. Sadece onunla kalmamışlardır. Gözlemci üyeleri vardır. Diyalog ortaklığı aynı şekilde onlarda da mevcuttur. Nitekim biz şu anda diyalog ortaklığı unvanını Şanghay Beşlisi'nde almış bir ülkeyiz. 50 yıl Avrupa Birliği kapısında bekletilen bir ülke, sonunda bir karar vermek durumunda olmaz mı? Bunu hiç bir ülkeye Avrupa Birliği uygulamamıştır. Böyle 50 yıl, 40 yıl, 30 yıl bekleyen bir ülke yok. Böyle bir uygulamayı Türkiye'ye karşı yapıyorlar. Biz de burada yapacaksan yap, yapmayacaksan açıkça söyle. Bizim söylediğimiz bu.*" şeklinde cevap vermiştir.[330]

Nitekim Türkiye'nin ŞİÖ devletleriyle ticaret hacminin 2010'da 49 milyar dolar iken 2012'de bu rakam 63 milyar dolara yaklaşması Rusya ve Çin en büyük ikinci ve üçüncü ticaret ortağı haline gelmesi; bunun yanı sıra 2012 sonu verilerine göre AB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı % 37'ye gerilerken ŞİÖ üyelerinin

---

[329] Okan Yüksel, "Şanghay İşbirliği Örgütü", *Politik Akademi*, 09 Mayıs 2013, http://politikakademi.org/2013/05/sanghay-isbirligi-orgutu-sio/, E.T. (01/01/2017).
[330] "Başbakan Erdoğan'dan önemli açıklamalar", *Hürriyet Gazetesi*, 03 Şubat 2013, http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdogandan-onemli-aciklamalar-22512627, E.T. (01/01/2017).

payının % 16'ya yükselmesi Türkiye ile ŞİÖ devletleri arasında ekonomik ilişkilerin artan bir ivme kazandığının göstergesidir.[331]

Ancak iyi giden Türk-Rus ilişkileri uçak krizi ile bozulmaya başlamıştır. 24 Kasım 2015 tarihinde Suriye sınırında Türkiye hava sahasını ihlal eden SU-24 tipi bir Rus savaş uçağının Türk F-16'ları tarafından düşürülmesinin ardından[332] RF tarafından Türkiye'ye ekonomik yaptırımlar uygulanmaya başlamış böylece iki devlet arasında ticaret hacmi hızla gerilemiş, turizm durmuş, enerji projeleri askıya alınmış ve bu durum ancak sekiz aylık bir aradan sonra 09 Ağustosta St. Petersburg'ta yapılan görüşme sonrasında normalleşme sürecine girmiştir.[333]

Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan'ın 17-18 Kasım 2016 Özbekistan ziyareti dönüşü[334] yaptığı basın açıklamasında AB yerine Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyelik başvurusunda bulunabileceğini değerlendirerek şu ifadeleri kullanmıştır:[335]

"*Şanghay Beşlisi içerisinde Türkiye niye olmasın? Sayın Putin, Bunu değerlendiriyoruz gibi bir ifade de kullandı. Temenni ederim ki orada olumlu bir gelişme olması halinde yani Türkiye'nin Şanghay Beşlisi içerisinde yer alması, bu konuda çok daha rahat hareket etmesini sağlayacaktır diye düşünüyorum*."

---

[331] Emre Erşen, "Türk Dış Politikasında Avrasya Yönelimi ve Şanghay İşbirliği Örgütü", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 5, Sayı: 52, Nisan 2013, www.orsam.org.tr/files/OA/52/1emreersen.pdf, E.T. (01/01/2017), s. 21.

[332] "Rus savaş uçağı sınırı ihlal etti, Türk F-16'lar düşürdü", *NTV Haber*, 24 Kasım 2015, http://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-siniri-ihlal-etti-turk-f-16lar-dusurdu,_mP74HrTmEe3cc8qXBIqrA, E.T. (01/01/2017).

[333] "Uçak krizinde yıldönümü; Türk-Rus ilişkilerinde neler yaşandı?", *Haberrus*, 24 Kasım 2016, http://haberrus.com/analysis/2016/11/24/ucak-krizinde-yildonumu-turk-rus-iliskilerinde-neler-yasandi-analiz.html, E.T. (01/01/2017).

[334] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, *Özbekistan*, http://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/61064/ozbekistan.html, E.T. (01/01/2017).

[335] "Çin: Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyelik başvurusu yaparsa değerlendiririz", *BBC*, 21 Kasım 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38051010, E.T. (01/01/2017).

Bunun üzerine Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Geng Şuang, "*Türkiye'nin ŞİÖ'yeüyelik başvurusu yapması durumunda bu başvuruyu değerlendirmekte istekli olduklarını*" açıklamıştır.[336]

27 Aralık 2016 tarihinde Kazakistan Dışişleri Bakanı Erlan İdrisov, Kazmedia merkezinde düzenlediği yılsonu basın toplantısında Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyeliği ile ilgili bir soru üzerine:

"*Türkiye'den resmi başvuru henüz yapılmadı. Bir ülkenin örgüte üyeliğinin kabul edilmesi için örgütün tüm üyelerinin fikir birliğinin sağlanması gerekiyor. Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği konusunda niyetini net bir şekilde belirtmesi önemlidir.*" şeklinde açıklamada bulunmuştur.[337]

BBC Türkçe'ye konuşan Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi Asya Çalışmaları Uzmanı Dr. Altay Atlı "*Şanghay İşbirliği Örgütü, Türkiye'nin ticari ilişkilerine merhem olur mu?*" sorusuna: "*Ticaret açısından baktığımızda Türkiye'nin halen ihracatının yarısını AB ülkelerine yaptığını, pazar büyüklüğü ve derinliği açısından ŞİÖ ülkelerinin AB ile yapılan ticarete bir alternatif oluşturabilmekten henüz çok uzakta olduğunu belirtmek lazım*" şeklinde cevap vermiştir.[338]

ŞİÖ kurucularından Orgeneral Leonid İvaşov, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı açıklamaya istinaden "Ekonomi, ulaşım ve güvenlik açısından Türkiye'nin ŞİÖ'de olması çok önemli. Fakat şöyle bir durum da var. NATO gibi saldırgan bir askeri bloğun üyesi için ŞİÖ üyeliği öngörülmüyor. Bir

---

[336] "Çin: Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğini destekleriz", *Sabah Gazetesi*, 22 Kasım 2016, http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/11/22/cin-turkiyenin-sio-uyeligini-destekleriz, E.T. (01/01/2017).

[337] "Türkiye, ŞİÖ üyeliği için resmi başvuruda bulunmadı", *TRT Haber*, 27 Aralık 2016, http://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiye-sio-uyeligi-icin-resmi-basvuruda-bulunmadi-290505.html, E.T. (01/01/2017).

[338] Özge Özdemir, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Türkiye'ye ekonomik katkısı olur mu?", *BBC Türkçe*, 22 Kasım 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38067632, E.T. (01/01/2017).

taraftan Türkiye üyelik sürecine devam etmeli. Diğer taraftan da NATO'dan ayrılma sürecini başlatmalı" ifadelerini kullanmıştır.[339]

Öte yandan Çin Sosyal Bilimler Akademisi Rusya, Doğu Avrupa ve Orta Asya Araştırmaları Enstitüsü'nden Doç. Dr. Yang Jin yaptığı değerlendirmede:

"*Türkiye, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan bir devlet ve halkı Müslüman olan etkili bir devlettir. NATO üyesi kimliğine sahip olmasına rağmen bu onun ŞİÖ'nün diyalog ortağı olmasına etki etmemektedir. Türkiye'nin ŞİÖ'de yer alması, örgütün daha dışa açık, hoşgörülü ve etkili bir örgüt olduğu anlamına gelecektir. Çin ile Türkiye'nin işbirliği potansiyeli çok geniştir*" demiştir.[340]

22 Kasım 2016 tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda (AP) görüşülen Türkiye'nin AB üyelik sürecinin geçici süre ile dondurulması ile ilgili tasarı 24 Kasım 2016 tarihinde oylamaya sunulmuş ve 37'ye karşı 479 oyla kabul edilmiştir.[341] Hiçbir hukuki bağlayıcılığı olmayan bu kararın alındığı günlerde Türkiye'nin ŞİÖ'ye üye olmayan devletlerin de "Enerji Kulübü"ne başkanlık etmesini içeren teklifi ŞİÖ tarafından kabul edilmiş hatta 2017 yılında bu görev Türkiye'ye verilmiştir. [342] Enerji Kulübü'nde yer alan devletler dünya elektrik

---

[339] Fuad Safarov, " Şanghay Beşlisi Kurucularından İvaşov: Türkiye Üye Olur Ama…" *Sputnik Türkiye*, 21 Kasım 2016, https://tr.sputniknews.com/columnists/201611211025910211-rusya-turkiye-shanghay-beslisi/, E.T. (01/01/2017).

[340] "Türkiye'nin tam üyeliği Şangay İşbirliği Örgütü'nün etkisini arttırır", *Sözcü Gazetesi*, 27 Haziran 2016, http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/son-dakika-haberi/turkiyenin-tam-uyeligi-sangay-isbirligi-orgutunun-etkisini-arttirir-1292927/, E.T. (01/01/2017).

[341] "Avrupa Parlamentosu'ndan skandal Türkiye kararı", *TRT Haber*, 24 Kasım 2016, http://www.trthaber.com/haber/gundem/avrupa-parlamentosundan-skandal-turkiye-karari-284438.html, E.T. (01/01/2017).

[342] "Turkey to chair Energy Club of SCO in 2017", *Xinhua News*, 24 Kasım 2016, http://news.xinhuanet.com/english/2016-11/24/c_135853723.htm, E.T. (01/01/2017).

üretiminin % 36'sını, doğalgaz üretiminin % 23'ünü, petrol üretiminin % 20,8'ini, kömür üretiminin % 60,25'ini karşılamaktadır.[343]

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak 23 Kasım 2016 tarihinde Twitter hesabından yaptığı açıklamada: "*Türkiye, bugün itibarıyla Şangay İşbirliği Örgütü Enerji Kulübü'nün 2017 dönem başkanlığını üstlenmiştir. Bu dönem başkanlığı, enerji stratejilerimizin daha güçlü uygulanmasında, enerji işbirliklerimizin derinleşmesinde katkı sağlayacak.*" ifadelerini kullanmıştır.[344] Böylece 2013'te kurulan ŞİÖ Enerji Kulübünün dönem başkanlığı görevi üye olmayan bir devlete verilmiştir. AP ile AB'ye üyelik süreci tartışmalarının yaşandığı bir dönemde ŞİÖ tarafından Türkiye adına böyle bir karar alınması dikkat çekici bir gelişme olmuştur.

3.3.1. Türkiye'nin Olası Üyeliğinin ŞİÖ'ye Sağlayacağı Katkılar

Türkiye'nin jeopolitik konumu itibariyle Avrupa'ya uzanan bir köprü görevi görmesi, ekonomik anlamda gelişmekte olan Çin'i özellikle batı ile ticari ilişkilerinde yakından ilgilendirmekte; jeopolitik konumunun yanı sıra Sovyetler sonrası bağımsızlığını kazanan Orta Asya devletlerinin Türkiye ile kültürel bağlarının da olması, Orta Asya devletleri ile Türkiye arasında ikili ilişkileri arttırırken aynı zamanda bu devletlerin batı ile ticari ilişkilerini arttırmalarında ve Asya'dan Avrupa'ya doğru gerçekleşmekte olan enerji akışında Türkiye kilit rol oynamaktadır.

---

[343] "Türkiye Şanghay Enerji Kulübü 2017 dönem başkanlığını üstlendi", *Sabah Gazetesi*, 23 Kasım 2016, http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/11/23/turkiye-sanghay-enerji-kulubu-2017-donem-baskanligini-ustlendi, E.T. (01/01/2017).

[344] "ŞİÖ Enerji Kulübü'nün 2017 dönem başkanı Türkiye oldu", *Anadolu Ajansı*, 23 Kasım 2016, http://aa.com.tr/tr/ekonomi/sio-enerji-kulubunun-2017-donem-baskani-turkiye-oldu/691763, E.T. (01/01/2017).

01 Aralık 2014'te Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştiren Rusya Federasyonu Başkanı Sayın Vladimir Putin tarafından, Güney Akım Boru Hattı Projesi'nin iptal edildiği, bunun yerine Karadeniz'den geçerek Trakya Bölgesine ulaşacak ve buradan da Türkiye-Yunanistan sınırına uzanacak bir doğal gaz boru hattı projesi olan Türk Akımı projesinin geliştirileceği açıklanmış ayrıca Mavi Akım projesi, 17 Kasım 2005 tarihinde Bakü-Tiflis- Erzurum Boru hattı, 2005-2007 yılları arasında inşa edilmiş olup, 2007 yılının Temmuz ayının ortasından beri faaliyettedir.[345] Dünya Enerji Zirvesi için İstanbul'a gelen Putin 10 Ekim 2016 tarihinde Erdoğan ile özel olarak görüştükten sonra Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak ve Rus Enerji Bakanı Novak tarafından Türk Akımı projesi imzalanmıştır.[346] Şekil 1'de de görüldüğü gibi boru hatları ile Avrupa'ya sağlanan enerji akışı Türkiye'nin önemini arttırmaktadır. RF, AB'ye sağlayacağı doğalgazı Ukrayna ile yaşadığı siyasi kriz nedeniyle alternatif olarak Türkiye üzerinden geçirmeyi planlamıştır.

---

[345] T.C Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, *Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri*, http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararasi-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri, E.T. (01/02/2017).

[346] "Erdoğan-Putin görüşmesi sonrası Türk Akımı projesinde imzalar atıldı", *NTV*, 10 Ekim 2016, http://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-putin-gorusmesi-sonrasi-turk-akimi-projesinde-imzalar-atildi,5BUIMosA5kuqGQFsx6lQuw, E.T. (01/02/2016).

Harita 1: Uluslararası Doğal Gaz Boru Hatları[347]

ŞİÖ'nün RF'den başka bir diğer önemli aktörü olan Çin açısından Türkiye'nin önemini incelediğimizde ekonomik anlamda gelişen Çin, pazarını genişletmek amacıyla tarihi İpek Yolu'nu canlandırma çalışmalarına devam etmektedir.

[347] T.C Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, *a.g.e.*

25 Nisan 2013 tarihinde son dönemdeki demiryolu sektöründeki gelişmeler hakkında değerlendirmelerde bulunan T.C. Devlet Demiryolları Genel Müdürü Süleyman Karaman:

"*Türkiye'de Marmaray'ın ve Kars-Tiflis-Bakü demiryolu projesinin tamamlanmasıyla Çin ile Avrupa arasında Türkiye üzerinden kesintisiz blok tren taşımacılığı yapılabileceğini, Kazakistan'dan başlayarak Çin'in kuzeyinden gelen yükler Türkiye üzerinden tren taşımacılığıyla Avrupa ve Orta Doğu'ya ulaştığı gibi Türkiye'nin güneyinden deniz bağlantısıyla Afrika'ya da ulaşacaktır*" demiştir.[348]

Bununla birlikte 05 Ocak 2016 tarihinde Akşam Gazetesi'nde yayımlanan habere göre:

"*Temeli 24 Temmuz 2008 tarihinde atılan demiryolu hattı, Bakü-Tiflis-Kars hattının hizmete açılmasıyla birlikte, Çin'in Pekin kentinden hareket edecek bir tren, sırasıyla Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'dan geçerek Türkiye'ye girecek. Anadolu'yu geçerek Trakya üzerinden Yunanistan'a girecek olan tren, önce İtalya ardından Fransa hattını kullanarak, Manş Deniz Tüneli'nden İngiltere'ye ulaşacak."*[349] Böyle bir durumun gerçekleşmesiyle Türkiye'nin bölgedeki etkinliği artacak ve Asya ile Avrupa'yı bağlayan RF'ye Türkiye alternatif olacaktır.

---

[348] "Marmaray, Pekin ile Londra'yı bağlayacak", *Hürriyet Gazetesi*, 25 Nisan 2013, http://www.hurriyet.com.tr/marmaray-pekin-ile-londrayi-baglayacak-23130747, E.T. (01/02/2017).
[349] Mahmut Gürer, " Londra ve Pekin bu bahar Kars üzerinden bağlanacak", *Akşam Gazetesi*, 05 Ocak 2016, http://www.aksam.com.tr/ekonomi/londra-ve-pekin-bu-bahar-kars-uzerinden-baglanacak/haber-477930, E.T. (01/02/2017).

3.3.2. Türkiye'nin Olası Üyeliğine İlişkin Engeller ve Zorluklar

1996 yılında sınır güvenliği amaçlı kurulan ve bölgesel nitelikli olan oluşum 2001 yılında Çin'e sınır komşusu olmayan bir devlet olan Özbekistan'ın da üyelik kabulüyle örgüte dönüşmüştür. Gözlemci üye kabulü ile diyalog ortaklığının bölge dışı devletlere verilmesiyle ŞİÖ genişlemeye başlamıştır. Üye devletlerarası ticari ilişkiler artarken üye devletlerin üç tehdit olarak gördükleri terörizm, aşırıcılık ve ayrımcılık ile ortak mücadele kapsamında yaptıkları barış görevi tatbikatlarının yanı sıra her yıl yapılan devlet başkanları zirve toplantılarında üye devletlerin batı karşıtı söylemleri ve uluslararası politikalar üzerine yaptıkları açıklamaları, RF'nin Kırım'ı ilhakına verdiği desteği düşündüğümüzde ŞİÖ için NATO karşıtı bir yapıya mı dönüşüyor şüphesi uyanmaktadır.

Her ne kadar 2013 yılında Türkiye ŞİÖ'de diyalog ortağı statüsünü almış olsa bile ve son günlerde Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan'ın ŞİÖ üyeliği üzerine yapmış olduğu açıklamaları olsa da 08-09 Temmuz 2016 tarihindeki NATO Varşova Zirvesi'nde Doğu Avrupa'da artan RF tehdidinin görüşülmesi neticesinde Türkiye'nin NATO'dan çıkıp ŞİÖ'ye girmesi kolay bir tercih olarak gözükmemektedir.[350]

NATO üyesi ülkelerin ve AB devletlerinin 15 Temmuz darbe girişimi ardından Türkiye'ye destek vermeyişleri buna karşın Çin ve RF tarafından gelen destek açıklamaları sonucunda Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine bakışı, NATO ve AB'ye

---

[350] Selçuk Çolakoğlu, "NATO üyeliği Şangay Beşlisi'ne katılım için engel mi?" *Karar*, 19 Ağustos 2016, http://www.karar.com/gorusler/nato-uyeligi-sangay-beslisine-engel-mi-223000#, E.T. (11/02/2017).

karşı Türk Hükümeti'nin uyguladığı çok taraflı bir dış politika yaklaşımı olarak yorumlanabilmektedir.[351]

Muasır medeniyetler seviyesine ulaşma hedefinin Türk kamuoyu tarafından batı olarak algılanması ve neticesinde Türkiye'nin eksen sapmasına uğrayacağı korkusunun varlığı, Türkiye'de iç siyaset kaynaklı bir engel teşkil ettiği Cumhurbaşkanı'nın Ocak 2013'teki ŞİÖ üzerine yaptığı açıklamanın ardından yapılan yorumlardan anlaşılmaktadır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, başbakanlığı döneminde Türkiye'nin AB süreci ile ilgilediği Ocak 2013'te yaptığı basın açıklamasında:

"*AB bizi unutmak istiyor ama çekiniyor unutamıyor. Hâlbuki bir açıklasa biz rahatlayacağız. Oyalayacağına bizi, açıklasın biz de işimize bakalım. Geçenlerde Sayın Putin'e Bizi Şangay Beşlisi içine alın dedim. Biz de AB'ye Allahaısmarladık diyelim, ayrılalım oradan. Bu kadar oyalamanın ne anlamı var?*" şeklinde konuşmuştur.[352] Bu açıklaması üzerine iç ve dış basında çeşitli yorumlar yapılmıştır.

Portekiz'nin Cascais kentinde düzenlenen Sosyalist Enternasyonel toplantısına katılan CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Türk basın mensuplarına gündemdeki Şanghay Beşlisi hakkında şu şekilde konuşmuştur:

"*Şanghay Beşlisine girelim şeklindeki bir öneriyi ben sağlıklı bulmuyorum. Biz yönümüzü Doğu'ya değil Batı'ya çevirmiş durumdayız. Üstelik bu hedefimiz yeni değil. 1071'den beri hedefimiz bizim yönümüz Batı'ya dönüktür. Batı derken biz*

---

[351] *A.g.e.*

[352] "Şangay Beşlisi'ne alın AB'yi unutalım", *Hürriyet Gazetesi*, 26 Ocak 2013, http://www.hurriyet.com.tr/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548, E.T. (12/02/2017).

coğrafyayı kastetmiyoruz. Batı derken çağdaşlığı, uygarlığı kastediyoruz. Biz Avrupa Birliği'ni bir çağdaşlaşma projesi olarak görüyoruz."[353]

Bununla birlikte günlük basın toplantısında ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nuland'a Başbakan Erdoğan'ın Şanghay Beşlisi ile ilgili açıklaması sorulduğunda ise "*Türkiye'nin aynı zamanda bir NATO üyesi olduğu göz önüne alındığında, bu ilginç olur*" yanıtını vermiştir.[354]

Bunun yanı sıra Batı ile var olan ekonomik ve ticari ilişkileri, ŞİÖ'nün iki büyük üyesi olan Çin ve RF ile kıyaslandığında ihracatta alınan verilere göre bu durum yapılan itirazları doğrular niteliktedir.

Tablo 1: Ülkelere Göre Yıllık İhracat[355] (Değer: Bin ABD Doları)

Ülke					
Country	**2016**	**2015**	**2014**	**2013**	**2012**
Toplam	**142 606 247**	**143 838 871**	**157 610 158**	**151 802 637**	**152 461 737**
Almanya	**14 004 848**	**13 417 033**	**15 147 423**	**13 702 577**	**13 124 375**
İngiltere	**11 690 650**	**10 556 393**	**9 903 172**	**8 785 124**	**8 693 599**
Irak	7 640 287	8 549 967	10 887 826	11 948 905	10 822 144
İtalya	7 583 077	6 887 399	7 141 071	6 718 355	6 373 080
ABD	6 627 394	6 395 842	6 341 841	5 640 247	5 604 230
Fransa	6 024 262	5 845 032	6 464 243	6 376 704	6 198 536
BAE	5 406 224	4 681 255	4 655 710	4 965 630	8 174 607
İspanya	4 993 383	4 742 270	4 749 584	4 334 196	3 717 345
İran	4 968 851	3 663 760	3 886 190	4 192 511	9 921 602
Hollanda	3 589 553	3 154 867	3 458 689	3 538 043	3 244 429

[353], "Sağlıklı bulmuyorum", *İhlas Haber Ajansı*, 04 Şubat 2013, http://www.iha.com.tr/haber-saglikli-bulmuyorum-261952/, E.T. (12/02/2017).
[354] "Şangay Beşlisi ilginç olur", *Anadolu Ajansı*, 28 Ocak 2017, http://aa.com.tr/tr/dunya/sangay-beslisi-ilginc-olur/280528, E.T. (10/02/2017).
[355] Türkiye İstatistik Kurumu, *Dış Ticaret İstatistikleri*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, E.T. (11/02/2017).

Suudi Arabistan	3 174 965	3 472 514	3 047 134	3 191 482	3 676 612
İsrail	2 956 451	2 698 139	2 950 902	2 649 663	2 329 531
Mısır	2 733 143	3 124 876	3 297 538	3 200 362	3 679 195
İsviçre	2 676 396	5 675 424	3 207 526	1 014 523	2 124 525
Romanya	2 672 005	2 815 506	3 008 011	2 616 313	2 495 427
Polonya	2 651 896	2 329 176	2 401 689	2 058 857	1 853 700
Belçika	2 548 729	2 557 805	2 939 108	2 573 804	2 359 575
Bulgaristan	2 384 116	1 675 928	2 040 157	1 971 247	1 684 989
Çin	**2 329 371**	**2 414 790**	**2 861 052**	**3 600 865**	**2 833 255**
Cezayir	1 736 663	1 825 875	2 078 889	2 002 689	1 813 037
Diğerleri	44 213 985	47 355 020	57 142 401	56 720 541	51 737 946

Ülkelere göre yıllık ihracat, toplam içindeki payı 2016 verilerine göre Almanya % 9.8, İngiltere % 8.2, ABD % 4.6, Fransa % 4.2 iken Çin % 1.6 ile 19'uncu sıradadır.

Tablo 2: Ülkelere Göre Yıllık İthalat[356] (Değer: Bin ABD Doları)

Ülke					
Country	**2016**	**2015**	**2014**	**2013**	**2012**
Toplam	**198 601 934**	**207 234 359**	**242 177 117**	**251 661 250**	**236 545 141**
Çin	**25 440 454**	**24 873 457**	**24 918 224**	**24 685 885**	**21 295 242**
Almanya	**21 473 789**	**21 351 884**	**22 369 476**	**24 182 422**	**21 400 614**
Rusya Federasyonu	**15 160 961**	**20 401 757**	**25 288 597**	**25 064 214**	**26 625 286**
ABD	10 867 491	11 141 462	12 727 562	12 596 170	14 130 546
İtalya	10 219 003	10 639 042	12 055 972	12 884 864	13 344 468
Fransa	7 364 555	7 597 687	8 122 571	8 079 840	8 589 896
Güney Kore	6 384 206	7 057 439	7 548 319	6 088 318	5 660 093
Hindistan	5 757 156	5 613 515	6 898 577	6 367 791	5 843 638
İspanya	5 678 903	5 588 524	6 075 843	6 417 719	6 023 625
İngiltere	5 320 624	5 541 277	5 932 227	6 281 414	5 629 455
İran	4 699 777	6 096 254	9 833 290	10 383 217	11 964 779
Japonya	3 943 602	3 140 055	3 199 915	3 453 190	3 601 427

[356] *A.g.e.*

BAE	3 701 152	2 008 690	3 253 024	5 384 468	3 596 545
Polonya	3 244 197	2 977 662	3 082 128	3 184 533	3 058 078
Belçika	3 200 738	3 146 936	3 863 892	3 843 376	3 690 309
Hollanda	3 000 195	2 914 359	3 517 164	3 363 585	3 660 634
Çek Cumhuriyeti	2 561 650	2 218 334	2 420 199	2 627 288	2 005 342
Ukrayna	2 547 401	3 448 171	4 242 612	4 516 333	4 394 200
İsviçre	2 502 917	2 445 864	4 821 031	9 645 289	4 304 864
Romanya	2 195 672	2 598 908	3 363 233	3 592 568	3 236 425
Diğerleri	53 337 491	56 433 083	68 643 260	69 018 766	64 489 674

Ülkelere göre yıllık ithalat, toplam içindeki payı 2016 verilerine göre Çin % 12.8, Almanya %10.8, RF %7.6, ABD % 5.5, Fransa % 3.7, İngiltere % 2.7' dır. Görüleceği üzere batılı ülkelerle kıyaslandığı zaman ŞİÖ ülkeleri ile ithalat oldukça yüksektir. Her ne kadar RF ile yaşanan uçak krizinden sonra RF ile ihracat verileri ilk 20 ülke arasına girememiş ve ithalatta önceki yıllara nazaran % 25,7' lik bir azalma olsa da Türkiye ile yıllık ithalatta üçüncü sırayı RF almıştır.

Buna ilaveten 2016 yılında Çin'de gerçekleştirilen G20 Zirvesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ile görüşme gerçekleştirmiş ve iki ülke arasında çeşitli alanlarda dört antlaşma imzalanmıştır.[357] Bu antlaşmalar içinde en önemlileri olan enerji alnında imzalanmış olan yenilenebilir enerji alanındaki işbirliği ve kömür alanındaki işbirliği antlaşmaları ile Türkiye'nin antep fıstığının Çin'e ithal edilmesi antlaşmalarıdır.[358]

---

[357] "Türkiye ile Çin arasında 4 anlaşma imzalandı!", *Sabah Gazetesi*, 03 Eylül 2016, http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/09/03/turkiye-ile-cin-arasinda-4-anlasma-imzalandi, E.T. (12/02/2017).

[358] "Türkiye ile Çin arasında 4 anlaşma imzalandı", *Haber 7*, 03 Eylül 2016, http://ekonomi.haber7.com/turkiye-ekonomisi/haber/2107291-turkiye-ile-cin-arasinda-4-anlasma-imzalandi, E.T. (11/02/2017).

3.3.3. ŞİÖ'nün Türkiye'ye Üye Olarak Doğuracağı Etkiler

Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği gerçekleşmesi halinde ŞİÖ üyeleri ile var olan ticari ilişkiler artacaktır. Türkiye'nin ŞİÖ üyesi olması halinde AB'ye üyelik sürecini hızlandırabilir, Türkiye ŞİÖ üyeliğinden kaynaklanacak politik gücünü ABD ve Batı'ya karşı bir denge aracı olarak kullanabilir.

2001 yılında Şanghay Beşlisi üye devletleri ve Özbekistan tarafından imzalanan antlaşma kapsamında terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılık ile mücadelede karar alınmış, 2002 yılında kurulan Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (RATC) ile bu üç tehdit üzerine çalışmalar ilerletilmiş ve ŞİÖ tarafından askeri alanda ortak barış görevi tatbikatları yapılmıştır. Günümüzde Orta Doğu'da yaşanan çatışmalar, Türkiye'nin kırmızı çizgisi olarak ilan ettiği Fırat'ın Doğusunda yer alan Menbiç'ten PYD' nin çekilmemesi, Türkiye'nin terör örgütü olarak kabul ettiği PYD' nin ABD ve Batı tarafından desteklenmesi ve buna ilaveten ağır silahlarla ve zırhlı araçlarla donatılması, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Fırat Kalkanı Harekâtı kapsamında 2017 Şubat itibariyle El-Bab'ı IŞİD (DEAŞ) terör örgütünden temizlemesi ve harekâtını daha güneyde bulunan Rakka'ya sürdüreceğini açıklaması Türkiye'yi gelecekte zor günlerin beklediğini göstermektedir. 15 Temmuz 2016 tarihinde Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi sonrası Türkiye'nin FETÖ ile hukuki mücadelesi her kurumda ve alanda hız kazanmıştır. Ayrıca yurt içinde özellikle Türkiye'nin doğusu ve güneydoğusunda PKK ile silahlı mücadele devam etmektedir. Türkiye aynı anda birçok alanda siyasi, silahlı ve hukuki anlamda mücadelesini sürdürmektedir. ŞİÖ'nün zirve toplantılarında terörizm, aşırıcılık ve ayrımcılıkla mücadele kapsamında almış olduğu kararlar doğrultusunda Türkiye'nin ŞİÖ'ye üye olması halinde ŞİÖ'nün sağlayacağı destek Türkiye'nin bu mücadelelerine olumlu olarak yansıyabilir.

RF ve Çin ile ikili ilişkilerin artacak olmasının neticesinde savunma sanayisinde yaptığı projelerle giderek artan bir ivme kazanan Türkiye'ye RF ve Çin tarafından teknik destek sağlanabileceği düşüncesi akla gelse de Türkiye'nin NATO

üyeliği verilebilecek bu teknik desteğe bir engel olabilir. Hatırlanacağı üzere NATO Genel Sekreteri Rasmussen, 2013 yılında Brüksel'deki NATO Savunma Bakanları toplantısının ardından yaptığı basın açıklamasında Türkiye'nin Çin'den almayı planladığı füze sistemleri konusuna değinmiş ve şu açıklamada bulunmuştur:

"*Bu konudaki duruşumuz oldukça açıktır. Hangi ekipmanın satın alınacağı ulusal bir karardır ve öyle kalacaktır. Ancak NATO'nun perspektifinden bakıldığında, elbette ki ulusların almayı planladıkları sistemlerin müttefik devletlerdeki benzer sistemlerle uyumlu olarak çalışabilmesi büyük önem arz etmektedir. Buna birlikte çalışabilirlik diyoruz. Türk yetkililerin son kararı vermeden önce bunu göz önüne alacağını düşünüyorum. Anladığım kadarıyla da henüz nihai bir karar verilmiş değil*" demiştir.[359]

Görünen o ki iki yıl aradan sonra 2015 yılında Türkiye konuyu değerlendirmiş ve Çin ile görüşmelerini sürdürdüğü uzun menzilli füze ihalesini iptal ettiğini açıklamıştır.[360]

Fırat Kalkanı Harekâtı'nda her ne kadar RF, Türkiye'ye hava desteği sağlamaya devam etse de Türkiye'nin terör örgütü olarak kabul ettiği PYD ile iş birliği yapmaktadır. Şubat 2016'da Moskova'da, PYD'nin kontrolündeki bölgeleri temsil ettiği bildirilen bir ofis açılmış;[361] Rusya, Suriye sorununun çözümü için 23 Ocak 2017 tarihinde Türkiye, Esad rejimi, RF, ABD, İran heyetlerinin Kazakistan'ın Başkenti Astana'da bir araya geldiği ve tarafların Şubat 2017 sonunda katılımıyla Cenevre'de yapılacak olan görüşmeler kapsamında PYD Eş Başkanı Asya Abdullah

---

[359] "Rasmussen Çin - Türkiye füze anlaşması ile ilgili konuştu", *En Son Haber*, 23 Ekim 2013, http://www.ensonhaber.com/rasmussen-cin-turkiye-fuze-anlasmasi-ile-ilgili-konustu-2013-10-23.html, E.T. (11/02/2017).

[360] "Türkiye, Çin füze ihalesini iptal etti", *NTV*, 15 Kasım 2015, http://www.ntv.com.tr/dunya/turkiye-cin-fuze-ihalesini-iptal-etti,cy4Mkmvgf0mpNMAzRG95xw, E.T. (11/02/2017).

[361] "Moskova'da PYD ofisi...", *Milliyet Gazetesi*, 11 Şubat 2016, http://www.milliyet.com.tr/moskova-da-pyd-ofisi-/dunya/detay/2192651/default.htm, E.T. (12/02/2017).

ve PYD Fransa Temsilcisi Halit İsa'nın da olduğu PYD heyetini bilgilendirmek ve görüş alışverişini sağlamak amacıyla Ocak 2017'de Moskova'ya davet etmiştir.[362]

15 Şubat 2017 tarihinde Moskova'da PYD'nin ve HDP milletvekilleri Osman Baydemir ve Dilek Öcalan'ın da katıldığı Kürt Konferansı yapılmış[363], PYD Eş Başkanı Asya Abdullah, konferans sonrası yaptığı basın açıklamasında:

"*Suriye Kürtlerinin katılımı olmadan yapılacak hiçbir uluslararası Suriye konferansı sonuçlarını kabul etmiyoruz. Geçen Mart'ta Suriye'nin geleceği için ilan ettiğimiz federal yapı, toprak bütünlüğünün korunması için çözüm yoludur. Afrin, Kobani, Cizre'yi içine alan Kürt Federal Bölgesi düşüncesini savunacağız*" demiştir.[364]

Peki ŞİÖ'ye üye olmamız halinde RF, Türkiye'nin PYD ile ilgili olan hassasiyetine dikkat edecek mi ve izlediği politikayı değiştirecek mi sorusuna yanıt verecek olursak: ABD'nin NATO üyesi olmamıza rağmen kırmızı çizgilerimize dikkat etmediği gerçeğini unutmamak gerekir.

3.4. Türkiye Açısından ŞİÖ ve AB Üyeliklerinin Karşılaştırılması

12 Eylül 1963 tarihinde AB ile Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşmasıyla Türkiye'nin AB'ye tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar bir ortaklık kurulmuştur.

---

362 "Rusya'dan şoke eden PYD hamlesi", *Vatan Gazetesi*, 26 Ocak 2017, http://www.gazetevatan.com/rusya-dan-soke-eden-pyd-hamlesi-1032405-dunya/, E.T. (11/02/2017).

363 "Rusya'da yarın Kürt Konferansı yapılacak", *NTV*, 14 Şubat 2017, http://www.ntv.com.tr/dunya/rusyada-yarin-kurt-konferansi-yapilacak,hgoQn7r6fUCackI3XvTocg, E.T. (11/02/2017).

364 "Rusya'daki Kürt konferansında federalizm çağrısı", *Milliyet Gazetesi*, 16 Şubat 2017, http://www.milliyet.com.tr/rusya-daki-kurt-konferansinda-dunya-2397206/, E.T. (11/02/2017).

Antlaşmanın ikinci maddesinde de yer aldığı üzere, antlaşmanın amacı; "*Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.*"[365]

Son beş yılın ülke gruplarına göre Türkiye ile yaptığı ihracat verilerini incelersek AB ile yapılan ihracat her geçen yıl giderek artarken Bağımsız Devletler Topluluğu, Türk Cumhuriyetleri, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi örgütlerle olan ihracatı düşmüştür. Bununla birlikte ülke gruplarına göre AB'nin yıllık ihracatta toplam içindeki payı 2016 yılında % 47.9, 2015 yılında % 44.5, 2014 yılında 43.5, 2013 yılında % 41.5, 2012 yılında %39'dur. Bu oran OECD'den sonra en büyük paydır. OECD'nin içinde de AB üyelerinin olduğunu düşünürsek Türkiye'nin dış ticaretinde ihracattaki en büyük payı AB ülkeleri oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat[366] (Değer: Bin ABD Doları)

Ülke grubu	2016	2015	2014	2013	2012
Toplam	**142 606 247**	**143 838 871**	**157 610 158**	**151 802 637**	**152 461 737**
A-Avrupa Birliği	**68 371 621**	**63 998 494**	**68 514 370**	**63 039 810**	**59 398 377**
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	1 837 475	1 906 792	2 269 841	2 412 824	2 294 934
C-Diğer ülkeler	72 397 151	77 933 585	86 825 947	86 350 002	90 768 426
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	9 739 641	14 141 058	15 183 962	14 213 880	14 166 917
2-Kuzey Afrika	7 756 711	8 527 126	9 757 935	10 041 750	9 443 604

[365] Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, *Türkiye-AB Ortaklık İlişkisinin Kurulması, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol*, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik?_afrLoop=138186294291191&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=e3epd8tha_66#!%40%40%3F_afrWindowId%3De3epd8tha_66%26_afrLoop%3D138186294291191%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3De3epd8tha_106, E.T. (11/02/2017).

[366] Türkiye İstatistik Kurumu, *Dış Ticaret İstatistikleri*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, E.T. (11/02/2017).

3-Diğer Afrika	3 651 885	3 921 798	3 996 463	4 103 794	3 913 246
4-Kuzey Amerika	7 408 613	7 066 506	7 292 336	6 580 293	6 662 554
5-Orta Amerika ve Karayipler	846 302	848 820	938 023	1 004 173	769 630
6-Güney Amerika	1 095 705	1 309 783	1 852 328	2 126 991	2 191 084
7-Yakın ve Orta Doğu	31 317 746	31 085 756	35 383 669	35 574 660	42 451 153
8-Diğer Asya	9 692 079	10 307 368	11 590 682	12 016 838	10 574 649
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	736 046	619 476	600 042	538 473	490 339
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	152 424	105 894	230 507	149 150	105 250
D-Seçilmiş ülke grupları					
1-OECD Ülkeleri	**77 082 674**	**75 368 261**	**76 674 897**	**68 683 836**	**66 289 740**
2-EFTA Ülkeleri	3 266 880	6 202 203	3 795 180	1 661 908	2 601 134
3-Karadeniz Ekonomik İşbirliği	13 083 648	14 590 290	19 687 232	20 367 992	18 791 305
4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	**9 611 382**	**9 566 766**	**11 716 861**	**11 898 400**	**16 563 295**
5-Bağımsız Devletler Topluluğu	**7 757 391**	**10 568 768**	**15 616 469**	**16 924 418**	**15 074 703**
6-Türk Cumhuriyetleri	**3 998 114**	**5 289 671**	**7 107 785**	**6 908 137**	**5 840 703**
7-İslam İşbirliği Teşkilatı	41 253 583	42 737 552	48 625 211	49 370 615	55 218 487

Son beş yılın ithalat verilerini incelediğimiz zaman da AB'nin yıllık ithalatta toplam içindeki payı 2016 yılında % 39,0, 2015 yılında % 38,0, 2014 yılında % 36.7, 2013 yılında % 36.7, 2012 yılında % 37.1'dir. AB ile yapılan ithalatta ülke gruplarına göre yıllık ithalat, toplam içindeki payı büyüklük olarak OECD'den sonra ikinci sırayı almaktadır. Her ne kadar RF ve Çin ile Türkiye'nin ticari ilişkileri giderek artsa da AB, ABD ve Batılı devletlerden yüzümüzü çevirmemiz durumunda Türkiye'nin ekonomik anlamda oldukça etkileneceği aşikârdır.

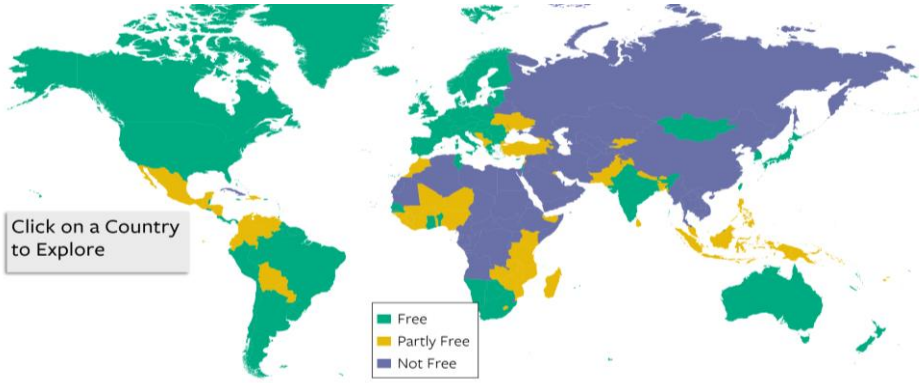
Tablo 4: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat[367] (Değer: Bin ABD Doları)

Ülke grubu	2016	2015	2014	2013	2012
Toplam	**198 601 934**	**207 234 359**	**242 177 117**	**251 661 250**	**236 545 141**
A-Avrupa Birliği	**77 495 387**	**78 681 346**	**88 783 651**	**92 457 992**	**87 657 462**
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	1 434 903	1 227 213	1 260 771	1 267 869	1 045 827
C-Diğer ülkeler	119 671 644	127 325 800	152 132 695	157 935 389	147 841 852
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	21 905 203	28 111 593	36 367 325	41 319 229	37 206 446
2-Kuzey Afrika	3 200 760	3 006 965	3 435 769	3 508 479	3 308 343
3-Diğer Afrika	2 154 733	2 092 386	2 502 192	2 522 630	2 613 447
4-Kuzey Amerika	11 930 455	12 070 505	13 834 992	13 952 865	15 084 268
5-Orta Amerika ve Karayipler	967 108	1 039 522	1 123 835	1 362 167	1 069 126
6-Güney Amerika	4 084 727	3 661 117	3 934 733	3 665 676	4 079 580
7-Yakın ve Orta Doğu	13 760 740	13 574 630	20 480 465	22 214 051	21 410 008
8-Diğer Asya	54 255 882	53 339 448	56 162 293	54 648 319	49 602 022
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	654 628	608 577	637 678	1 318 247	861 022
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	6 757 409	9 821 057	13 653 413	13 423 725	12 607 589
D-Seçilmiş ülke grupları					
1-OECD Ülkeleri	**100 480 331**	**101 502 395**	**116 518 208**	**124 206 736**	**113 723 573**
2-EFTA Ülkeleri	3 161 728	3 137 859	5 716 743	10 652 294	5 238 265
3-Karadeniz Ekonomik	24 176 532	31 525 224	40 926 921	41 270 643	41 509 519

[367] *A.g.e.*

İşbirliği					
4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	**7 739 662**	**9 310 425**	**13 443 503**	**14 802 005**	**16 429 472**
5-Bağımsız Devletler Topluluğu	**20 727 188**	**27 152 409**	**33 085 484**	**34 000 176**	**35 248 191**
6-Türk Cumhuriyetleri	**2 604 880**	**2 687 976**	**2 997 231**	**3 600 058**	**3 558 042**
7-İslam İşbirliği Teşkilatı	23 178 245	22 406 807	29 107 197	32 074 294	31 690 284

Harita 2: İnsan Hakları Ve Demokratik Özgürlükler Açısından Freedom House 2016 raporu[368]

Yeşil boyalı yerler özgür, sarı boyalı yerler kısmen özgür, mor boyalı yerler özgür değil şeklinde belirtilmiştir.

[368] Freedom House, "Anxious Dictators, Wavering Democracies: Global Freedom under Pressure", Freedom In The World 2016, https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016, E.T. (13/02/2017).

Tablo 5: Puan Tablosu[369]

S. NU.	ŞİÖ DEVLETİ	PUAN	PUAN	AB DEVLETİ
1	RF	22 (ÖZGÜR DEĞİL)	95 (ÖZGÜR)	ALMANYA
2	ÇİN	16 (ÖZGÜR DEĞİL)	91 (ÖZGÜR)	FRANSA
3	KAZAKİSTAN	24 (ÖZGÜR DEĞİL)	89 (ÖZGÜR)	İTALYA
4	KIRGIZİSTAN	38 (KISMEN ÖZGÜR)	96 (ÖZGÜR)	BELÇİKA
5	TACİKİSTAN	16 (ÖZGÜR DEĞİL)	99 (ÖZGÜR)	HOLLANDA
6	ÖZBEKİSTAN	3 (ÖZGÜR DEĞİL)	100(ÖZGÜR)	İSVEÇ

ŞİÖ devletleri ile AB devletleri kıyaslandığında AB' de ŞİÖ' ye nazaran demokrasi ve insan haklarına daha çok dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum da ŞİÖ' ye karşı bir engel oluşturmaktadır.

Ekonomik açıdan incelediğimizde her ne kadar Çin tek başına büyük bir ekonomiye sahip olsa da AB ile ŞİÖ' yü kıyasladığımızda AB ekonomik bakımdan daha çok gelişmiştir.

Tablo 6: Ülkelere Genel Bakış[370] (Dünya Bankası 2015 Verileri)

ÜLKELER	NÜFUS	GSYİH	GSYİH BÜYÜME	ENFLASYON
AB	509.7 Milyon	16.31 Trilyon Dolar	% 2.2	% -0.1

[369] *A.g.e.*
[370] The World Bank, *Countries*, http://www.worldbank.org/en/country, E.T. (14/02/2017).

RF	144.1 Milyon	1.331 Trilyon Dolar	-	-
ÇİN	1.371 Milyar	11.01 Trilyon Dolar	% 6.9	% 1.4
KAZAKİSTAN	17.54 Milyon	184.4 Milyar Dolar	% 1.2	% 6.7
TACİKİSTAN	8.482 Milyon	7.853 Milyar Dolar	% 6	% 5.7
KIRGIZİSTAN	5.957 Milyon	6.572 Milyar Dolar	% 3.5	% 6.5
ÖZBEKİSTAN	31.30 Milyon	66.73 Milyar Dolar	% 8	-

Bu bağlamda AB şu an için Türkiye'nin menfaatleri açısından ŞİÖ yerine tercih edilebilecek konumdadır. Ancak Çin ve RF'nin hızla gelişmesi ve ŞİÖ' nün önümüzdeki süreçte Pakistan ve Hindistan'ı yapısına dâhil ederek genişlemeye devam etmesi, ŞİÖ üye devletlerinin ülke nüfuslarına bakıldığında ŞİÖ' nün AB 'ye oranla daha büyük bir orduya sahip olması sebebiyle gelecekte dengelerin değişmesi ihtimali göz ardı edilmemeli ve ŞİÖ ile 2013 yılında başlayan diyalog ortaklığı statüsü gözlemci statüsüne dönüştürülmelidir.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası siyasette hızlı bir değişim gerçekleşmiştir. Bu değişim sürecinin önemli gelişmeleri bağımsızlıklarını kazanan yeni devletlerin ortaya çıkması ve artan bölgesel kurumsallaşmadır. Batı Avrupa'daki bölgesel entegrasyon diğer bölgelerdeki kurumsallaşma hareketleri için iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya'nın jeopolitik önemi açığa çıkmıştır. Bir yandan, zengin petrol ve enerji kaynaklarının varlığı, diğer yandan yaygın ulaşım ve iletişim rotaları Avrasya kıtasının jeo-stratejik ve jeo-ekonomik önemini ortaya koymaktadır. Ancak, Orta Asya devletleri aynı coğrafyayı paylaşmalarından dolayı birçok sorunla karşılaştılar. Söz konusu bölgesel sorunlar Orta Asya devletleri arasındaki sınır uyuşmazlıkları, etnik gerilimler, radikal akımlar, su ve enerji çatışmalarıdır. Ayrıca, Orta Asya'nın istikrarsız bölgelere yakınlığı ve bölge içinde süregiden çatışmalar hem Orta Asya devletleri için hem de bölgeye komşu devletler için bir tehdit oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Orta Asya'yı bölgesel kurumsallaşma dinamiklerinin zayıf olduğu bir bölge olarak tanımlayabiliriz.

ŞİÖ 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bölgesel örgütlerden biridir. 1990'ların basındaki jeopolitik ortam; iki bölgesel güç, Rusya ve Çin, arasında acil bir "tampon bölge"nin kurulmasını gerektirmiş ve bundan dolayı yeni devlet-birimlerinin kurulmasına ve ulusal sınırların yeniden çizilmesine sebep olmuştur. Rusya, Çin ve bağımsızlığına yeni kavuşmuş üç Orta Asya devleti ortaya çıkan belli bazı bölgesel sorunlara karşı işbirliği yapmıştır. Bu işbirliği süreci ilk zirvenin yapıldığı yerin ismine uygun olarak "Şanghay Beşlisi" olarak adlandırılmıştır. Resmi olarak ŞİÖ 16 Haziran 2001 tarihinde Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan tarafından kurulmuştur. Bu süreçte, "Şanghay Beşlisi" bölgesel güvenlik mimarisinin taslağı olmuştur.

"Şanghay Beşlisi" şöyle bir gelişim içermektedir: İlk adım olarak, güven oluşturma önlemlerine dayalı bir zemin oluşturulmuş; ikinci olarak, sınır bölgelerindeki faaliyetlerin kapsam ve sıklığı sınırlandırılmış; üçüncü olarak, sınır boyunca ve 100km²'lik alan içinde konvansiyonel silahların sayısını azaltmış; dördüncü olarak da, yeni bölgesel güvenlik tehditleri tespit etmiştir. 1999'da yüzlerce aşırı İslamcı Özbekistan'a saldırı başlatmak için gerekli operasyonların temellerini atmak üzere Afganistan'dan güney Kırgızistan'a girmiştir. Bunun ardından Bişkek'te Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi'nin kurulmasına karar verilmiştir. Beşinci olarak güvenlik ve istikrarla ilgili bölgesel sorunların tartışılması, "Şanghay Beşlisi" mekanizmasının düzenli ve John Ruggie'nin ifadesiyle 'çok taraflı' bir işbirliğine dönüşmesi için önemli bir itici güç görevi görmüştür. 2000 yılında Çin'le sınırı bulunmayan Özbekistan Cumhuriyeti beşinci ve son "Şanghay Beşlisi" Zirvesi'ne katılmıştır.

11 Eylül 2001 sonrasında "Şanghay Beşlisi" üye devletlerarasında "ŞİÖ"nün kurulmasına karar vermiştir. ŞİÖ Kuruluş Zirvesi'nde imzalanan ŞİÖ Antlaşması örgütün amaç ve ilkelerini netleştirmiş; örgütsel yapılanma, işbirliği süreçleri ve dış ilişkiler gibi konular açıklığa kavuşturulmuştur. Bu zirve yeni bir kavram olan "Şanghay Ruhu"nu ortaya koymuştur. Bir vecize niteliğindeki bu kavram her biri çok derin anlama sahip altı öğeyi içermekteydi: "*karşılıklı güven, karşılıklı yarar, eşitlik ve istişare, çok medeniyetçiliğe saygı, ortak kalkınma için mücadele."* "Şanghay Ruhu" kavramı üyeler arasında eşitlik sağlamasına rağmen gizli bir hiyerarşi de içermektedir ve "Şanghay Beşlisi" bu kavramın işaret ettiği yapının merkezinde yer almaktadır.

Üye devletler terörizmle mücadelede aralarında enformasyon alışverişini sağlamak için RATC'yi kurmuşlardır. RATC'nin kuruluşu ve "üç tehdit"le mücadele yönünde ana düşüncenin oluşması üye devletlerin yasama metinlerinde oluşacak normatif değişikliklere önemli ölçüde temel teşkil etmiştir. Ancak, iki üye devlet arasındaki rekabet Orta Asya Cumhuriyetleri için bir tehdide dönüşebilir. 2005 Zirvesi sırasında Kırgızistan ve Özbekistan'daki olaylar silsilesinde ŞİÖ'ye üye

devletler, "Şanghay Ruhu"nun prensiplerine uygun olarak işbirliğine destek sağlama yönündeki ortak niyetlerini dile getirmişlerdir. "Üç tehdit"le mücadele yönündeki önlemler nihayet görüşülmüştür.

Görüldüğü üzere, "Şanghay Beşlisi"nden sonra kurulan ŞİÖ çerçevesinde üye devletler güvenlik, ekonomik ve insani alanlarda işbirliği geliştirmektedir. Güvenlik işbirliği çerçevesinde enformasyon alışverişi sağlayan RATC kurulmuştur. ŞİÖ çerçevesinde çok taraflı ve iki taraflı ortak terörle mücadele askeri tatbikatları gerçekleştirilmiştir. ŞİÖ'nün sorumluluk alanı sadece üye devletlerin bulunduğu coğrafya ile sınırlıdır.

Sonuç olarak RF ve Çin'in ŞİÖ kapsamında ulusal çıkarları ve dış politika hedeflerini küresel ölçekte gerçekleştirmeye çalıştığı, ayrıca ABD'nin hegemonyasını karşıt bir güç birliği ile dengelemeye çalıştığı söylenebilir. Bu bağlamda çalışmanın hipotezinin de doğrulandığını söylemek mümkündür. RF açısından bakıldığında, ŞİÖ ile Çin'i kontrol altında tutmaya ve bu sayede oluşturduğu güç birliği ile ABD'nin Orta Asya'daki nüfuzunu ve etkisini kırmaya çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Çin açısından bakıldığında ise kendisinin siyasi, ekonomik ve askeri politikalarını bölgesel ve küresel düzlemde ŞİÖ çerçevesinde meşrulaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Uluslararası işbirliği örgütü olarak ŞİÖ, uluslararası kamuoyunu ilgilendiren çatışmalarda askeri müdahalelerden ziyade önleyici tedbirler alınması gerektiğini savunmakta iken dönem dönem yaptığı açıklamalarla bu yaklaşımının dışına çıktığı söylenebilir. Örgütün genişleme politikası açısından ise Batı'ya diyalog ortaklığı ile kontrollü genişleme amacında olduğu gözlemlenmektedir.

KAYNAKÇA

Aklar, Yılmaz "Füze Kalkanı Bunalımı", *Hürriyet Gazetesi*, 06 Mayıs 2007.

Altundağ, Zehra, "Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü", *Avrasya Etüdleri*, TİKA, Sayı 49, Ankara 2016-1.

Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2009.

Aydın, Mustafa ve Baycaun, Saule "Tacik İç Savaşının Orta Asya'ya Etkileri", *Küresel Politikada Orta Asya,* Derleyen: Mustafa Aydın, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005.

Bekcan, Umut, *Yeni Dünya Düzeninde Rusya-Çin İlişkileri*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2013.

Gill, Bates ve Oresman, Matthew, *China's New Journey To The West , The CSIS Press*, Washington 2003.

Jonson, Lena, *Russia and Central Asia: ANew Web of Relations*, 1. Baskı, Chatham House, 1999, s. 20-25.

Nogayeva, Ainur, *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, Usak Yayınları, Ankara, 2011.

Peköz, Mustafa, *Küresel Güçlerin Çatışma Merkezi Asya ve Yükselen Çin*, 1.Baskı, Pales Yayıncılık, İstanbul 2014.

Purtaş, Fırat ve Mammadov, Halid, "Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Orta Asya Cumhuriyetleri", *Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik*, Derleyen: M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan, Usak Yayınları, Ankara, 2013.

Tanrısever, Oktay F., "Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü", *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,* Derleyen: Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli ve Pınar Akçalı, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2004.

Tanrısever, Oktay F., "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrini'nin İflası", *Küresel Politikada Orta Asya,* Derleyen: Mustafa Aydın, Nobel Yayın, Ankara, 2005.

Temur, Ferit, *Yükselen Asya'da Şanghay İşbirliği Örgütü*, SDE, Ankara, 2015.

Türker, Ahmet Tolga, "Orta Asya'da İslam, Siyaset ve Güvenlik", *Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik*, Derleyen: M. Turgut Demirtepe - Güner Özkan, Usak Yayınları, Ankara, 2013.

Yapıcı, Utku, "Kazakistan'ın Dış ve Güvenlik Politikasında Çok-Vektörlülük", *Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik,* Derleyen: M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan, USAK Yayınları, Ankara 2013.

Usul, Ali Resul, "Orta Asya'da Demokrasiye Gitmeyen Yol: Özbekistan'ı Açıklamak", *Orta Asya'da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik,* Derleyen: M. Turgut Demirtepe Karınca Yayınları, Ankara 2012.

Amirbek, Aidarbek, "23-24 Haziran 2016 Şanghay İşbirliği Örgütü 15. Dönem Zirvesi", *Avrasya Araştırma Enstitüsü,* No: 76, Kazakistan, 12 Temmuz 2016.

Akçalı, Pınar, "Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye-Tacikistan İlişkileri", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 5, 2005.

Akçalı, Pınar, "Kırgızistan'da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Yaz 2012.

Asker, Ali, "Kırgızistan'da Bitmeyen Devrim mi, Fillerin Tepişmesi mi?", *21.yüzyıl*, Sayı 10, Mayıs 2010.

Bahgat, Gawdat, "Pipeline Diplomacy: The Geopolitics of The Caspian Sea Region", *International Studies Perspectives*, Volume 3, Number 3, 2002.

Baizakova, Kuralai I., "The Shanghai Cooperation Organization's Role in Countering Threats and Challenges to Central Asian Regional Security", *Russian Politics and Law*, vol. 51, no. 1, 2013.

Başlamış, Cenk, "Sovyetler Birliği bitti", *Milliyet Gazetesi*, 22 Aralık 1991.

Başlamış, Cenk, "Gorbaçov'dan buruk istifa", *Milliyet Gazetesi*, 26 Aralık 1991.

Başlamış, Cenk, "Beş Silahşörler Dincilere Karşı", *Milliyet Gazetesi*, 30 Ağustos 1999.

Başlamış, Cenk, "Şanghay'da İran Bombası", *Milliyet Gazetesi*, 16 Haziran 2006.

Başlamış, Cenk, "Şangay şövalyeleri kovboya karşı", *Milliyet Gazetesi*, 17 Ağustos 2007.

Büyükbaş, Hakkı, "Şangay İşbirliği Örgütü", *Türk Dünyası Araştırmaları,* Sayı 159, İstanbul 2005.

Christoffersen, Gaye, "China's Intentions For Russian And Central Asian Oil And Gas", *The Natıonal Bureau Of Asıan Research*, Volume 9, Number 2, Mart 1998.

Çomak, Hasret, " 21'inci Yüzyılda Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Yeni Yönelimleri ve Türkiye ile Yeni İşbirliği Yaklaşımları", *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı 5, İstanbul 2005.

Ekrem, Erkin, "Çin'in Türkistan Politikası: Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütüne", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 16, ASAM 2001.

Ekrem, Erkin, "Çin'in Orta Asya Güvenlik Sorunu: Kırgızistan Olayları ve Şanghay İşbirliği Örgütü", *SDE,* 2010.

Erol, Mehmet Seyfettin, "Avrasya'da Güç Mücadelesi: Şanghay Beşlisi ya da Mahşerin Beş Atlısı", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 14, ASAM 2001.

Erşen, Emre, "Türk Dış Politikasında Avrasya Yönelimi ve Şanghay İşbirliği Örgütü", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 5, Sayı: 52, Nisan 2013.

Eslen, Nejat, "Avrasya Coğrafyasında Yeni Hamleler", Jeopolitik, sayı 7, 2003.

Hacıoğlu, Nerdun, "Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne girmek istiyor", *Hürriyet Gazetesi*, 13 Ocak 2005.

Hacısalihoğlu, İ. Yaşar, "Avrasya Zemininde Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye", *Jeopolitik,* Sayı 9, 2004.

Gürer, Mahmut, " Londra ve Pekin bu bahar Kars üzerinden bağlanacak", *Akşam Gazetesi*, 05 Ocak 2016.

Kafkasyalı, Muhammet Savaş ve Tacibayev, Raşid, "Tacikistan: Kurgusal Kuruluştan Kurgusal Politikalara", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12/1, 2012.

Kodaman, Timuçin ve Birsel, Haktan, "Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 16, Sayı: 2, Elazığ 2006.

Krickus, Dick, "Why Russia Is Cooperating With The West in Afghanistan", *Russian Analytical Digest*, Sayı 80/10.

Menon, Rajan, "In The Shadow of The Bear: Security in Post-Soviet Central Asia", *International Security,* Volume 20, Number 1.

Muzalevsky, Roman, "SCO Attempts to Deepen Cooperation at Head of State Summit in Kyrgyzstan", The Jamestown Foundation Eurasia Daily Monitor, Volume: 10, Issue: 165, 18 Eylül 2013.

Orr, James, "Iran condemns US missile defence", *The Guardian,* 16 Ağustos 2007.

Öymen, Edip E., "Çin-Rus anlaşmasının görünmeyen yüzü", *Milliyet Gazetesi* , 07 Mayıs 1996.

Parkhomchik, Lidiya – Simsek, Hayal Ayca – Akhmetkaliyeva, Saule ve Taldybayeva, Dinara, "Şanghay İşbirliği Örgütü ve Brics Ülkeleri Tarafından Yapılan Ufa Zirvelerinin Sonuçları", Eurasian Research Institue, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Weekly E-bulletin, no:35. 10 Ekim 2016.

Pavlenko, Aneta, "Rusian in Post-Soviet Countries", Russian Linguistics, Volume 32, Number 1, 2008.

Purtaş, Fırat, "Şangay Beşlisi'nden Şangay İşbirliği Örgütüne: Orta Asya'da Rus-Çin Stratejik Ortaklığı", *2023 Dergisi*, Sayı 33, Ocak, 2004.

Saralayeva, Leila, "Russia, China, Iran Warn U.S. at Summit", *The Washington Post*, 16 Ağustos 2007.

Socor, Vladimir, "SCO Asks Washıngton to Set Date for Withdrawal of Forces", *The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor,* Volume 2, Issue: 130, 06 Temmuz 2005.

Sönmez, A. Sait, "Güvenlik Sorunları ve Bağımsızlaşma Kıskacında Özbekistan - Rusya İlişkileri (1991-2013)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt: 6, Sayı: 28, 2013.

Sönmez, A. Sait, "Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, Güz 2013

Şen, Cihangir Gürkan, "Rus-Çin-Türkistan ilişkilerinde yeni bir dönem (mi)? Şanghay Beşlisi", *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 1, ASAM 2000.

Şen, Cihangir Gürkan, "Rusya Orta Asya'ya Geri mi Dönüyor?", *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 2, ASAM 2000.

Temur, Ferit, "ŞİÖ UFA Zirvesi Yükselen Asya'nın Ayak Sesleri", *Stratejik Düşünce*, Sayı 69, Ağustos 2015.

Turner, Maj Jefferson E., "What is Driving India's and Pakistan's Interest in Joining the Shanghai Cooperation Organization?", *Strategic Insights*, Volume IV, Issue 8, California, 2005.

Uğrasız, Bülent, "Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası", *Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 3, 2002.

Yardımcıoğlu, Mahmut ve Koçarslan, Hüseyin, "Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2012.

Zeyrek, Can, "Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)", *Ege Akademik Bakış*, 2010.

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, "Sınır Güvenliğinde Tarihi Anlaşma", 27 Nisan 1996.

Cumhuriyet Gazetesi, "Çok Kutupluluğa İkinci Adım", 25 Nisan 1997.

Cumhuriyet Gazetesi, "Orta Asya'da Stratejik İşbirliği", 25 Ağustos 1999.

Cumhuriyet Gazetesi, "Çok kutuplu dünya çağrısı", 26 Ağustos 1999.

Cumhuriyet Gazetesi, "İslamcılar Kırgızistan'da üsleniyor", 26 Ağustos 1999.

Cumhuriyet Gazetesi, "Orta Asya, terörü tartışıyor", 05 Temmuz 2000.

Cumhuriyet Gazetesi, "Orta Asya teröre karşı birleşti", 06 Temmuz 2000.

Cumhuriyet Gazetesi, "Savunma sistemi için kader günü", 06 Temmuz 2000.

Cumhuriyet Gazetesi, "ŞİÖ zirvesi", 28 Ağustos 2008.

Hürriyet Gazetesi, "Şangay Beşlisi'ne alın AB'yi unutalım", 26 Ocak 2013.

Hürriyet Gazetesi, "Başbakan Erdoğan'dan önemli açıklamalar", 03 Şubat 2013.

Hürriyet Gazetesi, “Marmaray, Pekin ile Londra’yı bağlayacak”, 25 Nisan 2013.

Hürriyet Gazetesi, “Hindistan ve Pakistan Şanghay Beşlisi’nde”, 10 Temmuz 2015.

Milliyet Gazetesi, “Gorbaçov’dan Buruk İstifa”, 26 Aralık 1991.

Milliyet Gazetesi, “Yeni Düzen’e İmza”, 24 Nisan 1997.

Milliyet Gazetesi, “Kutuplaşmada ikinci adımı attılar”, 25 Nisan 1997.

Milliyet Gazetesi, “Kırgızistan’da Halk Darbesi”, 08 Nisan 2010.

Milliyet Gazetesi, “ŞİÖ Zirvesi sona erdi”, 11 Haziran 2010.

Milliyet Gazetesi, “Moskova'da PYD ofisi...”, 11 Şubat 2016.

Milliyet Gazetesi, “Rusya’daki Kürt konferansında federalizm çağrısı”, 16 Şubat 2017.

Önce Vatan Gazetesi, “ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi başladı”, 24 Haziran 2016.

Sabah Gazetesi, “Şanghay İşbirliği Örgütü 8’li yapıya dönüşüyor”, 10 Temmuz 2015.

Sabah Gazetesi, “Türkiye ile Çin arasında 4 anlaşma imzalandı!”, 03 Eylül 2016.

Sabah Gazetesi, “Çin: Türkiye’nin ŞİÖ üyeliğini destekleriz”, 22 Kasım 2016.

Sabah Gazetesi, “Türkiye Şanghay Enerji Kulübü 2017 dönem başkanlığını üstlendi”, 23 Kasım 2016.

Sözcü Gazetesi, “Türkiye’nin tam üyeliği Şangay İşbirliği Örgütü’nün etkisini arttırır”, 27 Haziran 2016.

The Gurdian, “Ousted Kyrgyzstan president told to return to capital or face arrest”, 13 Nisan 2010.

The Wall Street Journal, “Central Asia Bloc Scorns U.S.”, 17 Ağustos 2007.

The Washington Post, “U.S. Urged to Set Troop Pullout Date; Central Asian Alliance Seeks Departure of Afghan Support Forces”, 06 Temmuz 2005.

USASABAH, “Türkiye ortak oldu”, 07 Haziran 2012.

Vatan Gazetesi, “Rusya’dan şoke eden PYD hamlesi”, 26 Ocak 2017.

İnternet kaynakları

http://www2.jiia.or.jp/pdf/fellow_report/080317-Marat_Nurgaliyev.pdf, 12 Şubat 2012.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8102467.stm, 13 Nisan 2012.

http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/hzxcfels_665834/t202787.shtml, 05 Mayıs 2012.

http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=65, 10 Mayıs 2012.

http://en.kremlin.ru/supplement/1672, 11 Mayıs 2012.

http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22007, 11 Mayıs 2012.

http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/19/content _9500621.htm, 05 Temmuz 2012.

http://www.china. org.cn/english/features/meeting/171590.htm, 05 Temmuz 2012.

http://www.eurasianet.org/departments/insight /articles/pp090308f.shtml, 05 Temmuz 2012.

http://www.sectsco.org/502.html, 08 Temmuz 2012.

www.sectcso.org/EN/show.asp?id=92, 08 Temmuz 2012.

http://www.sectsco.org/ EN/show.asp?id=71, 08 Temmuz 2012.

http://www.gov.cn/misc/2006-06/15/content_310849.htm, 12 Temmuz 2012.

http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-07/06/content_457439.htm, 10 Ağustos 2012.

http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/28/content_9731360.htm, 05 Ekim 2012.

http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/28/content_9730025.htm, 05 Ekim 2012.

http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=90, 05 Ekim 2012.

http://www.ecrats.com/ ru/normative _documents/1666, 05 Ekim 2012.

http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=294,12 Ekim 2012.

http://en.rian.ru /analysis/20060621/49855458.html, 13 Ekim 2012.

http://www.chinadaily.com.cn/china/2010sco/2010-06/09/content_9955838 .htm, 21 Ekim 2012.

http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res= 9D03E3D71731F937A 357 55C0A9609C8B63, 26 Eylül 2012.

http://www.globalresearch.ca/the-shanghai-cooperation-organization-prospects-for-a-multipolar-world/13707?print=1, 08 Kasım 2012.

http://infoshos.ru/en/?idn=4384, 16 Kasım 2012.

www.sectsco.org/RU/show.asp?id=230, 16 Kasım 2012.

http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=225, 16 Kasım 2012.

http://www.chinadaily.com.cn/china/2009sco/2009-06/16/content_82897 13. htm, 17 Kasım 2012.

http://news.xinhuanet.com/english/2009-06/16/content_11553130.htm, 18 Kasım 2012.

http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=64, 08 Aralık 2012.

http://foreignpolicyblogs.com/2008/09/15/sco-summit-summary/, 08 Aralık 2012.

http://www.sectsco.org/EN123/, 02 Mayıs 2013.

https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2012_06_07/Pekin-SIO-Zirvesi-sonuclari/, 14 Ağustos 2013.

http://tr.euronews.com/2012/08/02/putin-nato-afganistanda-bizim-yerimize-savasiyor-, 14 Ağustos 2013.

http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t939149.shtml, 14 Ağustos 2013.

http://news.tj/en/news/tajikistan/security/20120607/sco-s-peace-mission-2012-war-games- start-north-tajikistan, 14 Ağustos 2013.

http://www.21yyte.org/tr/arastirma/afganistan/2012/08/06 /6700/abdnato-afganistandan-cekilirken-sanghay-isbirligi-orgutu#_ftn2, 14 Ağustos 2013.

http://www.mfa.gov.tr/no_-159_-07-haziran-2012_-sio-zirvesi_nde-ulkemize -diyalog-ortagi-statusu-taninmasi-hk_.tr.mfa, 14 Ağustos 2013.

en.sco-russia.ru/load/1013182016, 15 Ağustos 2013.

http://www.scosummit2012.org/english/2012-06/07/c_131638088.htm, 15 Ağustos 2013.

http://www.strategic-culture.org/news/2012/06/08/sco-2012-shanghai-summit-way-new-world-order.html, 15 Ağustos 2013.

http://www.bbc.com/news/world-asia-china-18349635, 28 Ekim 2013.

http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/yC7Rs651dAHbXQIUFf9YCkm8ZOkeVD.pdf, 21 Haziran 2014.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/546490.stm, 22 Haziran 2014.

http://edition.cnn.com/ASIANOW/asiaweek/magazine/99/0910/centralasia.html, 22 Haziran 2014.

http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-06/18/content_340361.htm, 18 Eylül 2014.

http://www.china.org.cn/english/ 2004/Jun/ 98569.htm,18 Eylül 2014.

http://news.xinhuanet.com/english/2004-06/17/content_1531485.htm, 18 Eylül 2014.

http://news.xinhuanet. com/english/ 2004-06/17/content_1531543.htm, 18 Eylül 2014.

http://www.strategic-culture.org/news/2014/09/20/sco-dushanbe-summit-and-asian-politics. html, 08 Kasım 2014.

https://news.google.com/newspapers?nid=1241&dat=19980218&id=VXNTAAAAIBAJ&sjid=NYYDAAAAIBAJ&pg=6218,2110979&hl=tr, 15 Ocak 2015.

http://news.xinhuanet.com/english2010/database/2010-03/20/c_13218328.html, 20 Ocak 2015.

http://www.themoscowtimes.com/news/article/chinese-russian-ties/295565.html, 11 Şubat 2015.

http://www. sectsco.org/ EN123/brief.asp, 12 Şubat 2015.

http://www.sectsco.org/ EN123 /show .asp?id=69, 13 Şubat 2015.

http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=68 , 15 Şubat 2015.

http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=94, 15 Şubat 2015.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/126280.stm, 20 Şubat 2015.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/ 429603 .stm , 23 Şubat 2015.

http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/iraq/stories/staff021998.htm, 10 Mart 2015.

http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/ t18 029.shtml., 28 Nisan 2015.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/720665.stm, 30 Nisan 2015.

https:// iori. hse.ru/en/scoeng, 11 Temmuz 2015.

http://www.nytimes. com/ 1996/ 11/19/world/china-and-russia-agree-on-troop-levels-at-border.html, 20 Ağustos 2015.

http://edition.cnn.com/ WORLD/ 9612/27/russia.china/, 20 Ağustos 2015.

https://news.google.com/newspapers?nid=1683&dat= 19970425&id= 4KcaAAA AI BAJ&sjid=CS8EAAAAIBAJ&pg=6844,1922765&hl=tr, 25 Ağustos 2015.

http://news.xinhuanet.com/english/2015-07/11/c_134402104.htm, 10 Ekim 2015.

https://www.youtube. com/watch?v= 6bj3d QN J88g, 18 Ekim 2015.

http://en.people.cn/90002/91620/91644/6224935.pdf, 13 Şubat 2016.

http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/19/content_9500210.htm, 13 Şubat 2016.

https://www.youtube.com/watch?v=4lPjMh1zpEo, 21 Şubat 2016.

http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/hjtcf_665940/t23117.shtml, 15 Mart 2016.

http://bc-sco.org/?level=28&lng=ru, 17 Nisan 2016.

https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf, 23 Nisan 2016.

http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB758.pdf, 25 Nisan 2016.

http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB907.pdf, 26 Nisan 2016.

http://bc-sco.org/?level=9&lng=en, 05 Mayıs 2016.

http://en.sco-russia.ru/cooperation/20140905/ 1013179625. html, 05 Mayıs 2016.

http://en.people.cn/english/200007/05/eng20000705_44747.html, 10 Mayıs 2016.

http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rl31213.pdf, 10 Mayıs 2016.

http://infoshos.ru/en/?idn=13913, 24 Mayıs 2016.

http://news.tj/en/news/sco-members-ink-memo-creation-energy-club, 25 Mayıs 2016.

http://www.china.org.cn/government/whitepaper/2009-05/11/content_17754964.htm, 25 Mayıs 2016.

http://en.sco-russia.ru/announcements/20150417/1013349318.html, 26 Mayıs 2016.

http://en.sco-russia.ru/news/20150420/1013358296.html, 26 Mayıs 2016.

http://en.people.cn/ 200204/13/eng20020413_93954.shtml, 27 Mayıs 2016.

http://www.ebeijing.gov.cn/feature_2/QuintessenceOfChineseHeritage/News/t1296366.htm, 27 Mayıs 2016.

http://www.chinadaily.com.cn/china/2015-12/14/content_22710487.htm, 28 Mayıs 2016.

http://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/SIPRI_Policypaper17%5B1% 5D.pdf , 15 Haziran 2016.

https://www.youtube.com/watch?v=oVRXyD6J-Ls, 05 Temmuz 2016.

https://www.clingendael.nl/sites/default/files/20071100_cscp_security_paper_3.pdf, 07 Temmuz 2016.

http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/KAZ/INT_CCPR_NGO_KAZ_102_9347_E.pdf, 08 Temmuz 2016.

http://vid-1.rian.ru/ig/valdai/SCO_eng.pdf, s.15, 08 Temmuz 2016.

http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/458/385/RUG01-001458385_2011_0001_AC.pdf, 09 Temmuz 2016.

http://www.mfa.uz/en/press/sco-uzbekistan/structure/, 11 Temmuz 2016.

http://www.hrichina.org/sites/default/files/PDFs/Reports/SCO/2011-HRIC-SCO-White paper-AppendixA-SCO-Docs.pdf, 14 Temmuz 2016.

http://al.china-embassy.org/eng/zgyw/t1366865.htm, 14 Temmuz 2016.

en.sco-russia.ru/load/1013181846, 14 Temmuz 2016.

http://en.civilshos.ru/sco, 14 Temmuz 2016.

http://www.brookings.edu/research/opinions/2001/05/04china-gill, 15 Temmuz 2016.

http://china.org.cn/archive/2002-06/10/content_1034119.htm, 26 Temmuz 2016.

http://en.people.cn/ 90002/ 91620/91644/6224904.html, 27 Temmuz 2016.

http://www. pravdareport.com /news/russia/politics/07-06-2002/43845-0/, 28 Temmuz 2016.

http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/19/content_9500176.htm, 28 Temmuz 2016.

http://en.kremlin.ru/events/president/news/27109, 28 Temmuz 2016.

http://news.uzreport.uz/news_1_e_35688.html, 05 Ağustos 2016.

http://en.kremlin.ru/events/president/news/41906, 09 Ağustos 2016.

http://news.xinhuanet.com/english/ 2007-08/17/content_6547304.htm, 10 Ağustos 2016.

http://www.da.mod.uk/Publications/category/69/the-peace-mission-2007-exercises-the-shanghai-cooperation-organisation-advances-6613, 10 Ağustos 2016.

http://news.xinhuanet.com/english/2007-08/18/content_6555793.htm, 10 Ağustos 2016.

http://www.idsa.in/idsastrategiccomments/TheBishkekSummit_MSRoy_210807, 10 Ağustos 2016.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8005579.stm, 07 Ekim 2016.

http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/37D2CC4F7789ADC6C325752E00533147, 08 Ekim 2016.

http://www.lukoil.com/press.asp?div_id=1&id=2921, 08 Ekim 2016.

http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpcxjzgjldrdqchwhshhzzzcygyslshdswchy/t1281513.shtml, 09 Ekim 2016.

http://blogs.voanews.com/breaking-news/2011/06/15/sco-summit-slams-us-nato-missile-defense-plans/, 09 Ekim 2016.

http://www.iranreview.org/content/Documents/SCO_A_Springboard_for_Iran.htm, 10 Ekim 2016.

https://www.rt.com/business/272254-russia-brics-sco-summits/, 10 Ekim 2016.

http://thebricspost.com/chinas-silk-road-wins-big-at-sco-summit/#.WCxCTPqLQ2x,11 Kasım 2016.

http://www.uzembassy.org.tr/files/Turkish_press/tr/tr_press1_15072010tr(1).pdf, 12 Ekim 2016.

http://www.rferl.org/a/russia-putin-shanghai-cooperation-organization-summit-brics-ufa/27120442.html, 12 Ekim 2016.

http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/sio-devlet-baskanlari-zirvesi-basladi-257981.html, 12 Ekim 2016.

http://eurasian-research.org/tr/research/publication/e-bulletin/23-24-haziran-2016-%C5%9Fanghay-i%C5%9Fbirli%C4%9Fi-%C3%B6rg%C3%BCt%C3 %BC-15-d%C3%B6nem-zirvesi, 12 Ekim 2016.

http://parstoday.com/tr/news/world-i24892-%C5%9Eanghay_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC'n%C3%BCn_16._d%C3%B6nem_toplant%C4%B1s%C4%B1_kararlar%C4%B1, 12 Ekim 2016.

http://www.russia-direct.org/analysis/after-15-years-shanghai-cooperation-organization-ready-expand, 13 Ekim 2016.

http://www.press-service.uz/en/news/570/, 13 Ekim 2016.

http://www.china-embassy.org/eng/zgyw/t708530.htm, 13 Ekim 2016.

http://en.sco-russia.ru/transcripts/20150710/1013634475.html, 16 Ekim 2016.

http://en.sco-russia.ru/transcripts/20150710/1013634475.html, 16 Ekim 2016.

https://en.tengrinews.kz/kazakhstan_news/SCO-summit-completed-with-sig n ing-Astana-Declaration-2550/, 20 Ekim 2016.

http://www.inform.kz/en/sco-heads-of-state-signed-astana-declaration_ a2387811, 27 Ekim 2016.

http://www.bbc.com/news/world-asia-china-18336502, 28 Ekim 2016.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130426_sio_turkiye_anlasma, 30 Ekim 2016.

http://www.globaltimes.cn/content/811059.shtml, 30 Ekim 2016.

http://news.uzreport.uz/news_1_e_108981.html, 30 Ekim 2016.

http://www.haber7.com/dis-politika/haber/1073362-putin-suriyeye-bmsiz-mudahale-olmaz, 30 Ekim 2016.

http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/13/content_16969449.htm, 30 Ekim 2016.

http://kazinform.kz/en/sco-leaders-sign-bishkek-declaration-in-kyrgyz-capital_a2589234, 30 Ekim 2016.

http://syriatimes.sy/index.php/news/world/8177-sco-leaders-adopt-bishkek-declaration-peaceful-solution-to-crisis-in-syria, 30 Ekim 2016.

https://themoscowtimes.com/articles/shanghai-cooperation-organization-discusses-syria-in-bishkek-27660, 30 Ekim 2016.

http://astanatimes.com/2013/09/in-bishkek-sco-presidents-address-regional-security-challenges/, 30 Ekim 2016.

http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1077762.shtml, 30 Ekim 2016.

https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_09_13/SIO-Biskek-Zirvesi-sonuclari/, 30 Ekim 2016.

http://www.kabar.kg/tur/analytics/full/6018, 30 Ekim 2016.

http://www.shanghaidaily.com/nation/14th-SCO-summit-held-in-Dushanbe/shdaily.shtml, 08 Kasım 2016.

http://en.kremlin.ru/events/president/news/46605, 08 Kasım 2016.

https://www.brookings.edu/articles/nato-and-the-war-on-terrorism-a-changing-alliance/, 09 Kasım 2016.

http://www.washingtontimes.com/news/2014/sep/4/inside-china-a-shanghai ed-exercise/, 10 Kasım 2016.

http://www.hudson.org/research/10667-sco-security-cooperation-has-multiple-motives, 10 Kasım 2016.

http://news. xinhuanet.com/english/china/2014-09/13/c_126981598.htm, 10 Kasım 2016.

http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/zjpcxshzzcygyslshdsschybdtjkstmedfsllkydjxgsfw / t1191482.shtml, 10 Kasım 2016.

http://www.eurasianet.org/node/69961, 10 Kasım 2016.

http://in.rbth.com/world/2014/09/15/india_and_pakistan_expected_to_become _full_members_of_ sco_38295 , 10 Kasım 2016.

http://indianexpress.com/article/india/india-others/swaraj-at-sco-summit-need-global-action-against-terror/, 10 Kasım 2016.

http://chinaincentralasia.com/2015/07/23/russia-gives-way-to-china-in-brics-and-sco/, 12 Kasım 2016.

http://www.nytimes.com/2012/06/08/opinion/a-partnership-of-convenience.html?action=click&contentCollection=Opinion&module=RelatedCoverage&region=EndOfArticle&pgtype=article, 12 Kasım 2016.

http://file.prio.no/Publication_files/Prio/Tadjbakhsh,%20S%20(2012)%20Central%20Asia%20and%20Afghanistan%20(PRIO%20Paper).pdf, 12 Kasım 2016.

http://www.nytimes.com/2016/02/21/world/asia/russia-pulls-back-from-cooperating-with-us-on-afghanistan.html?_r=0, 13 Kasım 2016.

https://www.brookings.edu/research/putins-agenda-americas-choice-russias-search-for-strategic-stability/, 26 Kasım 2016.

http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE% 20analiz%20Kirgizistan.pdf, 07 Aralık 2016.

http://www.ekonomi.gov.tr, 07 Aralık 2016.

http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-316-2014081458sosbilkongre66 .pdf, 07 Aralık 2016.

http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KAFKASYALI-Muhammet-Sava%C5%9F-DEVR%C4%B0M-TEOR%C4%B0LER%C4%B0-VE-%E2%80%9CRENKL%C4%B0-DEVR%C4%B0MLER%E2%80%9D.pdf, 07 Aralık 2016.

http://www.iha.com.tr/haber-devrik-lider-bakiyev-kirgizistani-terketti-117182/, 07 Aralık 2016.

https://www.liportal.de/fileadmin/user_upload/oeffentlich/Kasachstan/40_gesellschaft/Kaz2009_Analytical_report.pdf, 07 Aralık 2016.

http://www.rfembassy.kz/eng/lm/dvustoronnie_otnosheniya/rossiya-kazakhstan/, 07 Aralık 2016.

http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49598.htm, 07 Aralık 2016.

http://www.21yyte.org/fikir-tanki/740/kazakistanda-abd-ve-ingilterenin-katildigi-tatbikat, 08 Aralık 2016.

http://www.thehindu.com/2004/11/03/stories/2004110313651300.htm, 08 Aralık 2016.

http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-411-20150407131203.pdf, 09 Aralık 2016.

http://astanatimes.com/2016/06/sco-defence-ministers-meet-in-astana/, 11 Aralık 2016.

http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-290-2014063039sosbilkongre22.pdf, 11 Aralık 2016.

http://t24.com.tr/haber/7-soruda-natonun-fuze-kalkani-projesi,349055, 15 Aralık 2016.

http://tass.com/world/880697, 15 Aralık 2016.

http://docplayer.biz.tr/3278763-Sanghay-isbirligi-orgutu-ve-turkiye-nazli-ustun.html, 17 Aralık 2016.

http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/-turkiyenin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi/1107, 01 Ocak 2017.

http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa, 01 Ocak 2017.

http://t24.com.tr/yazarlar/hakan-aksay/turkiye-sionun-diyalog-ortagi-oldu,5233, 01 Ocak 2017.

http://www.reuters.com/article/us-turkey-shanghai-idUSBRE93P17720130426, 01 Ocak 2017.

http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz-candar/tayyip-erdoganin-jeostratejik-bombasi-1118662/, 01 Ocak 2017.

http://politikakademi.org/2013/05/sanghay-isbirligi-orgutu-sio/, 01 Ocak 2017.

http://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-siniri-ihlal-etti-turk-f-16lar-dusurdu,_mP74HrTmEe3c c8qXBIqrA, 01 Ocak 2017.

http://haberrus.com/analysis/2016/11/24/ucak-krizinde-yildonumu-turk-rus-iliskilerinde-neler-yasandi -analiz.html, 01 Ocak 2017.

http://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/61064/ozbekistan.html, 01 Ocak 2017.

http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38051010, 01 Ocak 2017.

http://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiye-sio-uyeligi-icin-resmi-basvuruda-bulunmadi-290505.html, 01 Ocak 2017.

http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38067632, 01 Ocak 2017.

https://tr.sputniknews.com/columnists/201611211025910211-rusya-turkiye-shanghay-beslisi/, 01 Ocak 2017.

http://www.trthaber.com/haber/gundem/avrupa-parlamentosundan-skandal-turkiye-karari-284438.html, 01 Ocak 2017.

http://news.xinhuanet.com/english/2016-11/24/c_135853723.htm, 01 Ocak 2017.

http://aa.com.tr/tr/ekonomi/sio-enerji-kulubunun-2017-donem-baskani-turkiye-oldu/691763, 01 Ocak 2017.

http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararasi-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri, 01 Şubat 2017.

http://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-putin-gorusmesi-sonrasi-turk-akimi-projesinde-imzalar-atildi,5BUIMosA5kuqGQFsx6lQuw, 01 Şubat 2017.

http://www.karar.com/gorusler/nato-uyeligi-sangay-beslisine-engel-mi-223000#, 01 Şubat 2017.

http://aa.com.tr/tr/dunya/sangay-beslisi-ilginc-olur/280528, 10 Şubat 2017.

http://www.tuik.gov.tr/ PreTablo.do?alt_id=1046, 11 Şubat 2017.

http://ekonomi.haber7.com/turkiye-ekonomisi/haber/2107291-turkiye-ile-cin-arasinda-4-anlasma-imzalandi, 11 Şubat 2017.

http://www.iha.com.tr/haber-saglikli-bulmuyorum-261952/, 12 Şubat 2017.

http://www.ensonhaber.com/rasmussen-cin-turkiye-fuze-anlasmasi-ile-ilgili-konustu-2013-10-23.html, 11 Şubat 2017.

http://www.ntv.com.tr/dunya/turkiye-cin-fuze-ihalesini-iptal-etti,cy4Mkmvgf0mpNMAzRG95xw, 11 Şubat 2017.

http://www.ntv.com.tr/dunya/rusyada-yarin-kurt-konferansi-yapilacak,hgoQn7r6fUCackI3XvTocg, 11 Şubat 2017.

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik?_afrLoop=138186294291191&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=e3epd8tha_66#!% 40%40%3F_afrWindowId%3De3epd8tha_66%26 _afrLoop%3 D13

8186294291191%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3De3epd8tha_106, 11 Şubat 2017.

https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016, 13 Şubat 2017.

http://www.worldbank.org/en/country, 14 Şubat 2017.